

ERUDITIO
MORES
FUTURUM

**FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY MATEJA BELA
V BANSKEJ BYSTRICI**

NOVÁ FILOLOGICKÁ REVUE

ČASOPIS O SÚČASNEJ LINGVISTIKE,
LITERÁRNEJ VEDE, TRANSLATOLÓGII A KULTUROLÓGII

ROČ. 6, ČÍSLO 1, JÚN 2014

ISSN 1338-0583

Šéfredaktor

doc. Mgr. Vladimír Biloveský, PhD. (vladimir.bilovesky@umb.sk)

Zástupca šéfredaktora

PhDr. Ivan Šuša, PhD. (ivan.susa@umb.sk)

Tajomníčka

Mgr. Paulína Kováčová (paulina.slosarova@gmail.com)

Technická redaktorka

Mgr. Katarína Krejčí (katarina.krejci@umb.sk)

Členovia Redakčnej rady

prof. PhDr. František Alabán, CSc.

doc. PhDr. Zuzana Bohušová, PhD.

prof. PhDr. Juraj Dolník, DrSc.

PaedDr. Mária Hardošová, PhD.

prof. Dr. Michal Harpáň

PhDr. Anita Huťková, PhD.

doc. PhDr. Alojz Keníž, CSc.

Mgr. Dušan Kováč Petrovský, PhD.

doc. PhDr. Marta Kováčová, PhD.

prof. PhDr. Mária Kusá, CSc.

doc. Dr. Simigné Fenyö Sarolta, PhD.

prof. PhDr. Jozef Sipko, CSc.

prof. Larisa Sugay, DrSc.

doc. Dr. Tünde Tuska, PhD.

prof. PhDr. Anna Valcerová, CSc.

doc. PhDr. Ján Vilikovský, CSc.

Všetky uverejnené príspevky sú recenzované.

Časopis NOVÁ FILOLOGICKÁ REVUE je zaregistrovaný v databáze INDEX COPERNICUS.

OBSAH

NAMIESTO ÚVODU	5
<u>VEDECKÉ ŠTÚDIE</u>	
Sarolta Simigné Fenyő THE ROLE OF META-INFORMATIONAL STRUCTURES IN TRANSLATION	6
Júlia Vrábľová PRÍSTUPY K ODHAĽOVANIU SLOVENSKEJ JAZYKOVEJ IDEOLÓGIE	16
Soňa Svoráková – Anna Slatinská THE GENEALOGY OF THE GLOBAL MYTH	24
Jana Pecníková KATARSKÁ HERÉZA Z POHĽADU STREDOVEKEJ FRANCÚZSKEJ KULTÚRY	43
<u>ODBORNÉ ČLÁNKY</u>	
Kamila Brtková NA MARGO ÚVAH O SPISOVNOM JAZYKU Z PERA SLOVENSKEJ POETKY A PREKLADATEĽKY MÁRIE RÁZUSOVEJ-MARTÁKOVEJ	56
Petra Tomášiková K PREKLADOM SLOVENSKEJ LITERATÚRY V KONTEXTE MEDZILITERÁRNOSTI	62
Zsuzsanna Dadvandipour AZ IRÁNBAN HASZNÁLT PERZSA ÉS AZERI NYELV JELLEMZŐINEK BEMUTATÁSA (TÖRTÉNETI ÉS NYELVÉSZETI ÁTTEKINTÉS)	71
<u>RECENZIE</u>	
Ivan Šuša LITERATÚRA-AREÁL-TERITÓRIUM	85
Marta Kováčová O SVETE RUSKEJ PRÓZY NA PRELOME XIX. A XX. STOROČIA	86
Kateřina Martinová LA TESITURA DE «LA CELESTINA» (UNA APROXIMACIÓN)	88
Eva Mesárová QUESTIONI DI ASPETTO VERBALE	90
Miroslava Gavurová O SIMULTÁNNOM TLMOČENÍ ERUDOVANE I PRAKTICKY	91
Juraj Dolník PIATY ZBORNÍK <i>TRANSLATOLÓGIA A JEJ SÚVISLOSTI</i> – O SLOVENSKEJ TEÓRII PREKLADU A TLMOČENIA. RECENZIA	93

SPRÁVY A INFORMÁCIE

Eva Čulenová NAPREDOVANIE BANSKOBYSSTRICKEJ TRANSLATOLÓGIE MEDZINÁRODNÁ VEDECKÁ KONFERENCIA PREKLAD A TLMOČENIE XI.	95
Martin Lizoň KRST BÁSNICKEJ ZBIERKY LARISY SUGAY	96
Kamila Brtková MOSKVA A SAMOTA	96
Marta Kováčová K ŽIVOTNÉMU JUBILEU JOSEFA DOHNALA	97
Smutná správa na záver...	
Ivan Jančovič ZA ĽUBOMÍROM KOVÁČIKOM	98
POKYNY PRE AUTOROV	100

NAMIESTO ÚVODU

Vážené čitateľky a čitatelia,

tento rok bol pre väčšinu z nás, ktorí pracujeme v akademickom prostredí, príznačný náročnými administratívnymi a organizačnými činnosťami na akreditácii jednotlivých študijných odborov a programov. Sme radi, že aj napriek tomuto úsiliu (a o pedagogickej činnosti nehovoriac) ste nezabudli ani na NOVÚ FILOLOGICKÚ REVUE – či už ako čitatelia alebo ako autori príspevkov. Ďakujeme Vám za priazeň a pozitívne reakcie k piatemu výročiu časopisu, ktoré sme dostali. Berieme ich ako záväzok do budúcnosti a veríme, že spoločne pripravíme ešte mnoho čísel našej revue.

V jedenástom čísle časopisu sa opäť objavujú vedecké štúdie a odborné články, týkajúce sa súčasnej lingvistiky, literárnej vedy, translatológie a kulturológie od kolegov zo Slovenska a zahraničia. Nechýbajú ani recenzie vybraných filologických monografií a učebných textov (Ivan Šuša na knihu Iva Pospíšila, Marta Kováčová na prácu Josefa Dohnála, Kateřina Martinová na texty Juana Sanchéza Fernandéza, Eva Mesárová na knihu Kataríny Klimovej), zborníkov (Juraj Dolník – Translatológia a jej súvislosti) či učebných textov. Tradičnou súčasťou nášho časopisu sú správy a informácie z viacerých podujatí, najmä konferencií (Preklad a tlmočenie-Eva Čulenová), výstav (Kamila Brtková o výstave Martina Lizoňa) či prezentácií kníh (Martin Lizoň o Larise Sugay).

Bohužiaľ, toto číslo končíme smutne – nekrológom doc. Ivana Jančoviča o našom kolegovi, priateľovi a literárnom vedcovi doc. Lubomírovi Kováčikovi, ktorý nás tohto roku opustil. Naša redakcia vyjadruje aj týmto spôsobom rodine a pozostalým úprimnú sústrasť.

Redakčná rada NOVEJ FILOLOGICKEJ REVUE

VEDECKÉ ŠTÚDIE**THE ROLE OF META-INFORMATIONAL
STRUCTURES IN TRANSLATION****Sarolta Simigné Fenyő****University College of Nyíregyháza, Institute of Linguistics and Literary Studies,
sarolta.simigne@gmail.com****Introduction**

The objective of the present study is to familiarize the reader with the notion of meta-information and describe how knowledge about meta-informational elements of language can be incorporated into the practice of translation. Comparison of original texts with their published translations shows that the translated version is generally longer than the original text. One reason for this is that translators sometimes choose the option of adding verbs expressing metainformation in order to describe a more detailed picture of a state of affairs than it was given in the original. In this way they guide the readers' thoughts and make interpretation easier. In addition to introducing knowledge about metainformation, the study gives a detailed description of the various types of explicitation. Then the study illustrates the sequence of information and meta-information on the basis of an original Hungarian text and its English translation.

1. The notion of meta-information

Meta-informational research of linguistic texts in Hungary started at the very beginning of the 21st century, after the publication of a collection of scientific papers by professor Janusz Bańcerowski of the ELTE University, Budapest (Bańcerowski, 2000). In Hungary, this book was the first to familiarize the readers with the notion of meta-information. In 2001 a research team was formed in Debrecen with the aim of clarifying what exactly the term means and carrying out theoretical and applied research on the subject matter. All the teachers of the Department of Applied Linguistics at the University of Miskolc joined the team and decided to study the role of meta-informational elements in the practice of translation.

Texts are characterised by the succession of basic information and meta-information. The prefix of the term *meta-*, which is of Greek origin, means *about, beyond*. Basic information transmits knowledge about state of affairs about actions and objects of the surrounding world. In contrast to this, meta-information does not refer to elements of the

objective reality. It expresses what goes on in the speaker's mind, conveys 'information (in connection with the speaker's mind and knowledge) about information (in the objective world)'. Meta-informational elements of language refer to the various ways of obtaining, processing and transmitting information. In the majority of cases meta-information is expressed by *verbs* and text organizing elements called *operators*.

Meta-informational verbs are the ones giving information about *the types of the communication channel* (*to see, to look at, to smell, to taste, to feel, to notice, etc.*); *the sender's or the receiver's state* (*to hurt, to have pain*); *the sender's effort to receive information* (*watch, pry into, eavesdrop, keep listening*), *the state of the speaker's memory* (*to know, to remember*), *the various phases of the communicative situation* (*to start, continue, to finish*); *the communicative situation itself* (*to talk, to phone, to answer*); *the content and the form of transmitting information* (*to explain, to recommend, to suggest, to laugh at*); *the function of the information* (*to order, to forbid*). In addition, verbs belonging to this group express the way speakers *process and transmit information* (*to state, to get to know, to find out, to search, to consider, to think over, to speak, to say, to cry, to whisper etc.*); and refer to *the emotional, mental and physical state of the sender* (*to be happy, to be sad*), etc.

Meta-informational operators may play various roles in linguistic texts. They participate in the organization of the processes of conveying and receiving information. Operators, which characterise certain parts of verbal communication, express the relationship of the sender to the information he transmits. They may refer to *the act of speaking* (*to tell the truth, in a strict sense, as we know*); *the sender's the relationship to the various elements of speech* (*actually, after all, rather, that is*); *the sender's delimitation from the words he has uttered* (*it is said, as if*) (Bańcerowski, 2000).

From time to time, meta-informational verbs and operators interrupt the flow of basic information (both in speech and writing) and divide it into smaller pieces. Then they interpret, clarify and explain the pieces of information. In the end, meta-informational elements explain and connect basic information on a higher, meta-textual level (Lévai, 2006). In this way, two-level texts are generated: one is the basic information level, the other is the meta-informational level. Meta-informational verbs can also express evaluation, direct the attention of the addressee as well as provide control-information (Bańcerowski, 2000, Lévai, 2006).

Evaluation means various degrees of modality that is, expressing possibility, probability and certainty in this order of hierarchy. When a person says *I think Tom will arrive any minute now* the statement implies that Tom *may* arrive soon. But statements beginning with *I am sure, that ...* or *I am convinced that ...* indicate the speaker's certainty, his evaluation of and identification with the information that follows, which results in

confirming the truth of his statement. Speakers have to choose the right verbs expressing evaluation carefully because the impact their words will have on the listeners depends heavily on these meta-informational elements. - Using the construction *I am sure, that ...* is much more persuasive than introducing basic information with *I think*.

Directing the listener's attention, influencing his behaviour and getting him to focus on the basic information are also very important in communication. Phrases like *Look! Look out! It is important that..., Pay attention to..., Don't forget to...* have the function of guiding attention, which may prove extremely important in the teaching process as well as in the translated text.

Control-information serves the purpose of controlling whether the addressee has received the necessary information and if so, whether he has processed it or not. It is two-way information, one expressing direction from the sender to the receiver, and the other expressing direction from the receiver to the sender. Questions like *Do you understand? Have you heard it? Is it all right? No? You won't forget to ..., will you?* are asked by the sender, while answers like *Yes. Of course. Definitely. That's right. You are right. It is obvious* are given by the receiver.

When translating a literary text into another language it frequently happens that translators enrich the target text with meta-informational structures. The aim of this strategy is to produce an easy-to-read text for the target readers. The addition of meta-informational elements to the target text has two important linguistic implications: on the one hand, it makes the target text longer and more explicit than the original and in this way it contributes to the justification of the explicitation hypothesis, an important issue in translation studies (Vinay and Darbelnet 1958; Klaudy, 1993, Klaudy, 2007). On the other hand, the addition of meta-informational verbs makes it possible to express the speaker's psychological point-of-view, which serves the interest of the readers, because it makes the text easier to understand.

2. Explicitation in translation

When we compare original texts and their translations, we find that the translation is almost always longer than the original. It is due to the fact that translators often make hidden and implicit information explicit in the target language text. Explicitation has different interpretations. Some scholars, for example Eugene Nida, the Bible-translator, a pioneer on the field of linguistics and translation, regarded addition as the more generic and explicitation as the more specific concept (Nida, 1964). Others interpret explicitation as the broader concept which incorporates the more specific concept of addition (Séguinot, 1988). Englund Dimitrova, researcher and translator scholar of the Stockholm University handles the two as

synonyms (Dimitrova, 1993). The concept of explicitation was first introduced by Jean-Paul Vinay and Jean Darbelnet in 1958. They regard explicitation as a translation technique and define it as “the process of introducing information into the target language which is present only implicitly in the source language, but which can be derived from the context or the situation” (1958: 8). They define implicitation as “the process of allowing the target language situation or context to define certain details which were explicit in the source language” (ibid.: 10). While explicitation causes gains in translation, implicitation entails losses. We can illustrate this with an example taken from the Hungarian language. The Hungarian pronoun system is not marked for gender. In translation from English into Hungarian part of the meaning, that is, the feminine reference of the personal pronoun *she* is lost.

The explicitation hypothesis, the first systematic study of explicitation was formulated by Shoshana Blum-Kulka, who explored discourse level explicitation (Blum-Kulka, 1986). This hypothesis is connected with shifts of cohesion and coherence. According to the explicitation hypothesis, explicitation is inherent in the translation process. It causes translated texts to be more explicit in a given genre than texts of the same genre originally written in the target language. For example, Finnish journalistic texts translated from Russian were found longer than the same type of texts originally written in Finnish. This phenomenon is due to the frequency of connective elements that occurred in the translated texts (Klaudy in Baker 1993: 82). The Routledge Encyclopedia of Translation Studies distinguishes the following types of explicitation:

Obligatory explicitations forced by syntactic and semantic differences of languages. This type of explicitation is caused by ‘missing categories’, one of them is the grammatical category of gender in Hungarian. When translating from Russian into Hungarian nouns like *незнакомка*, either the term *nő*, or *asszony* or *lány* has to be inserted in the translated text to express that the person mentioned is a female. One of the equivalents in translation may be *ismeretlen nő* (unknown woman). But the definite article, which is missing in Russian, also has to be supplemented in the Hungarian text. These linguistic properties of the Hungarian language dictate obligatory explicitation.

Optional explicitations are dictated by differences in text-building strategies. “They are optional in the sense that grammatically correct sentences can be constructed without their application in the target language, although a text as a whole will be clumsy and unnatural” (Klaudy, 1993: 83). They include the addition of connective elements and emphasize for making the sentence perspective clear and the use of relative clauses instead of long nominal constructions.

Pragmatic explicitations are dictated by cultural differences, because “members of the target language cultural community may not share aspects of what is considered general knowledge within the source language culture and, in such cases, translators often need to include explanations in translation” (Klaudy, 1993: 83). Names of items of food and geographical names like *village*, *river* or *lake* are often added in literary translations.

Translation inherent explicitations are determined by the nature of the translation process and can be explained by the necessity to formulate ideas in the target language that were originally conceived in the source language (Klaudy, 1993).

Meta-informational structures often appear in translated texts as a result of optional explicitation. The following Hungarian text illustrates the way basic information is followed by meta-information in texts. Meta-informational elements interpret, clarify and explain the segments of basic information and connect them on meta-textual level. The translational equivalent of the text will show an increase in the number of meta-informational elements, which is a result of explicitation.

3. The sequence of information and meta-information in a Hungarian text and its English translation

The following text was taken from a novel by the Hungarian writer Ferenc Móra with the objective to illustrate that basic information and meta-information are interwoven. Meta-informational structures appear on meta-textual level and being connecting elements they strengthen cohesive links, they connect units of language expressing basic information.

*Csele **titokban** törökmézre alkudott egy szomszédos kapu alatt. A törökmézes ember **ugyanis** szemérmetlenül felemelte az árakat. A törökméz ára **tudvalevőleg** az egész világon egy krajcár. **Ezt úgy kell érteni**, hogy a törökmézes ember megfogja a kis bárdot, s amennyit a nagy darab fehér, mogyoróval spékelt masszából egy ütésre le tud belőle hasítani, az egy krajcárba kerül. **Valamint** hogy a kapu alatt minden egy krajcárba kerül, ez lévén az egység. [...] Egy krajcár az **úgynevezett** diákabrak is. [...] Csele alkudott, ami **azt jelenti**, hogy a törökmézes ember fölemelte az árakat. (Molnár 9)*

There are seven meta-informational elements in the Hungarian text. With the exception of *titokban* (*in secret*) all the others have the function of clarifying and explaining the meaning of words giving basic information. At the same time all the words written in bold type have text-cohesive function. When we look at the English translation we can find that the translated text contains more meta-informational elements than the original does. They are as follows:

(1) **titokban** (*in secret*) → **unobserved by his mates**

- (2) *ugyanis* (as, since, namely, that is) → for
- (3) *Ezt úgy kell érteni* (you must understand it like this) → you must understand
- (4) *tudvalevőleg* (it is well-known) → it is a fact generally known
- (5) *0* → that is
- (6) *valamint* (as well as) → it is likewise understood
- (7) *0* → in fact
- (8) *úgynevezett* (so-called) → what is known as
- (9) *ami azt jelenti* (which means that...) → which meant

The English words corresponding to the Hungarian meta-informational elements are indicated in brackets, and the arrows are followed by the equivalents in translation.

Csele, unobserved by his mates, was haggling over the price of a piece of halvah near the gate. For, you must understand, the vendor had brazenly raised his rates. It is a fact generally known that halvah sells for the same price the world over – that is, for a penny. The halvah man wields his mallet, and whatever of the nut-filled white mass he chops off at a single blow sells for a penny. It is likewise understood that anything sold by the school gate must fetch no more than a penny per portion. [...] In fact, for a penny one can also buy what is known as “student fodder” [...] Csele was bickering, which meant that the vendor had raised his price. (Rittenberg 11)

We can find that in a short text like this there are four meta-informational structures with equivalents consisting of more words than the original. They are the following: *titokban* → *unobserved by his mates*, *tudvalevőleg* → *it is a fact generally known*, *valamint* → *it is likewise understood*, *úgynevezett* → *what is known as*. Here the translator carried out an operation we call division of meaning. In two cases the translator added meta-informational structures that were not present in the original (*0* → *that is*, *0* → *in fact*, which facilitates interpretation and understanding. There is one occasion illustrating one-to-one equivalence (*ugyanis* → *for*), and there are two cases when the number of the words in the translation was less than in the original (*ami azt jelenti* → *which meant*; *Ezt úgy kell érteni* → *you must understand*). As a result of adding meta-informational elements and dividing their meaning the translation became longer than the original, but at the same time it became easier to understand, thus the translated text serves the interests of the readers.

4. The role of meta-informational verbs in expressing point-of-view in translation

When we compare original texts and their published translations we often find that meta-informational verbs are often added to the target text optionally by the translator. With the addition of such verbs the translator can express a characters' point-of-view, which is always determined by a vantage-point, the most advantageous position, from which people as observers look upon the surrounding world. Their position can be compared to the position of

the viewers' sitting in the theatre and watching the stage. While paying attention to the actors and actions, observers are capable of attending only to a limited portion of the stage. Their viewing is determined by their subjective vantage-point, which has an impact on the linguistic formation. Different viewpoint interpretations are possible because any human language is equipped with the capacity to denote an event or a state of affairs as seen from various vantage-points. For example, in the sentence *The man came into the bedroom* the imaginary observer is in the bedroom, while in *The man went into the bedroom* the observer is likely to look at the events from outside the bedroom (Korponay-Pelyvás, 1991: 42). In this case various viewpoint interpretations are possible, thanks to the use of converse motion verbs, one of them indicating motion towards the speaker, while the other indicates motion away from the speaker. Another example illustrating the same phenomenon is that features of directionality incorporated into these verbs make it possible to construe a situation from the speaker's point-of-view in *I am going to see you*, while the hearer's point-of-view comes to the fore in *I am coming to see you* (Simigné, 1997: 475).

Linguists identify four main areas of point-of-view: 1) spatial, 2) temporal, 3) psychological 4) ideological (Simpson in Munday 1997: 467). There are different linguistic markings of spatio-temporal point-of-view, for example word-order in general and the sequencing of adjuncts in particular (which defines the order in which the reader perceives the events) and deixis: spatial adverbs such as *here, there*, pronouns such as *this* and *that*, converse verbs such as *bring* and *take* or *come* and *go*, locative phrases, and temporal adverbs such as *now, then*. Deixis can either be *proximal* (bringing events closer to the reader) or *distal* (bringing events far away in space or time) (Munday, 1997: 468). It has been found that in translation the addition of meta-informational verbs like *saw* and *heard* also contribute to the manifestation of point-of-view.

As pointed out by Simpson, "In the context of narrative fiction, point-of-view refers generally to the psychological perspective through which a story is told. It encompasses the narrative framework which a writer employs ... and accounts for the basic viewing position which is adopted in a story" (Simpson, 1993: 4-5; Munday, 1997: 467). A novel can be unfolded in two ways: from the viewpoint of the author or by a narrator. Whenever the author as narrator intends to describe the characters' state of mind and their thoughts, he uses indirect speech. It consists of a main clause generally containing a meta-informational verb (he/she *said, thought, saw, heard*, etc.) and a subordinate clause conveying the content elements of a character's internal monologue. When the story is told as if by the narrator, it is usually done in the third person, but the events are related through the eyes of a character within the narrative. In this case the writer of the original text uses free indirect speech.

As a result of explicitation, instead of free indirect speech translators are prone to use indirect speech in the translated text. In such cases introductory verbs are added, which are meta-informational verbs. They convey information about the channel (visual, auditory, gustatory, olfactory or tactile) through which the information is transmitted. In this way additional information, that is, a surplus appears in the translated text, which makes it easier for the reader to understand and process the content. This phenomenon can be illustrated by the following examples, taken from two Hungarian novels (*Molnár Ferenc: A Pál utcai fiúk; Móricz Zsigmond: Légy jó mindhalálig*) and their English translations (*Ferenc Molnár: The Paul Street Boys; Zsigmond Móricz: Be Faithful Onto Death*).

The background knowledge we need for the understanding of the first example is as follows: The main character of the novel, a poor boy called Nyilas Misi, who studied in the College of Debrecen usually went to a blind man and did some reading for him in order to get some money.

- (1) *...s olyan különös volt ez a vak öregember, ahogy teljes rendben szivarozott, s lobogó tűz mellett üldögélt.* (Móricz 54)

A word for word translation might be like this: This blind old man was so strange as he was smoking his pipe as usual and sitting by the blazing fire.

The published translation goes like this:

- It was strange to see this blind man sitting in his arm-chair, smoking near the fire-place, everything around him in the greatest order, ...* (Kőrösi, 54)

In the Hungarian construction *...s olyan különös volt ez a vak öregember... / This blind old man was so strange* the source of information is the old man. Although the recipient of the information about the old man is the boy, it is not expressed in an explicit way. The blind man and his surroundings meant a strange sight for the boy. The recipient of the whole situation including the man and the boy is the reader. If he reads the lines carefully, it may be clear for him, that the information the boy received was transmitted by the visual channel: it was the sight that caught his attention. As we can see, the original sentence contains basic information, but the translator supplements it to make the text clear for the target language readers. The following example shows the addition of the verb *to hear*, which indicates that the character of the novel received auditory information.

- (2) *Egészen megijedt, hogy odakint hirtelen a Nagytemplom órája ütni kezdett.* (Móricz 56)

A word for word translation might be like this: He got quite frightened, because outside the clock of the Big Church suddenly began to strike.

The published translation goes like this:

*He became nervous when he **heard** the church clock strike. (Kőrösi 54)*

When we read the Hungarian sentence we focus on the Agent, which is the clock of the Big Church. But in the translation the addition of the meta-informational verb changes the point of view. The translation does not emphasize the action performed by an outside object, but the way this action was experienced by the character. To illustrate that this type of addition is done not only by one particular translator, we introduce some other examples from the novel by Ferenc Molnár, translated by Louis Rittenberg. The background knowledge the reader needs about the novel is like this: The Paul Street Boys is a novel about two gangs of boys fighting a war for a piece of land which is a symbol of freedom for them. It was written for young people in 1907. This part of the novel is about the hero of the story, Ernő Nemecek, and the English translation makes it explicit how he experienced the event described:

(3) Fölnézett az erődre. A zászló mellett, jobb lábát az erőd falára téve, állott fönn Áts Feri, ... (Molnár 25)

*He looked up to the fortress. There he **saw**, standing beside the flag, his right foot resting on a rampart, Feri Áts... (Rittenberg 27)*

A word for word translation might be like this: He looked up to the fortress. Beside the flag, putting his right foot on the wall of the fortress was standing Feri Áts Although this translation conveys the meaning of the original, the one by Rittenberg (*he looked up ... and saw*) is more explicit.

Conclusions

The study has illustrated with examples taken from published translations that the addition of meta-informational units to the translated text may contribute to the justification of the explicitation hypothesis, namely the fact that the target text is almost always longer than the original. Besides this, the addition of meta-informational verbs has an important role in expressing the character's point of view. The function of such additions is to direct the reader's attention towards facts which are implied but not explicit in the original. Although it means interference in the translated text from the part of the translator, we can state that it is useful, because it serves the readers' interests.

BIBLIOGRAPHY

- BANCZEROWSKI, J.: *A nyelv és a nyelvi kommunikáció alapkérdései*. Budapest: ELTE BTK Szláv és Balti Filológiai Intézet, Lengyel Filológiai Tanszék, 2000, pp. 402.
- BAKER, M.: *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London and New York: Routledge, 1998.
- BLUM-KULKA, S.: Shifts of Cohesion and Coherence in Translation, In: House-Blum Kulka (eds), *Interlingual and intercultural communication: Discourse and Cognition in Translation and Second Language Acquisition Studies*. Tübingen: Gunter Narr, 1986, p. 17-35.
- DIMOTROVA, E. B.: Semantic Change in Translation – A Cognitive Perspective. In: Gambier and Tammola (eds). *Translation and Knowledge: Proceedings of the 1992 Symposium on Translation Theory*. Turku: Centre for Translation and Interpreting, 1993.
- KLAUDY, K.: On Explicitation hypothesis. In: K. Klaudy and J. Kohn (eds) *Transfere necesse est ... Current Issues of Translation Theory*. Proceedings of a Symposium in Honour of György Radó on his 80th Birthday. Szombathely: Dániel Berzsenyi College, 1993.
- KLAUDY, K.: Explicitation. In: *The Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. (ed: Baker M.) London and New York: Routledge, 1998, p. 80-84.
- KLAUDY, K.: Az explicitációs hipotézisről. In: Klaudy, K. (szerk) *Nyelv és fordítás. Válogatott fordítástudományi tanulmányok*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 2007, p. 155-168.
- KORPONAY, B.–PELYVÁS P.: *Gleanings in Modern Linguistics*. Debrecen: KLTE, 1991.
- LÉVAI, B.: *Metainformáció a szövegben*. Debrecen: Debreceni Egyetem Szlavisztikai Intézet, 2006.
- MUNDAY, J.: Linguistic Criticism as an Aid to Analysis of Literary Translation. In: Klaudy, K.–Kohn, J. (eds.) *Transfere necesse est. Proceedings of the 2nd International Conference on Current Trends in Studies of Translation and Interpreting*. Budapest: Scholastica, 1997, p. 467-473.
- NIDA, E. A.: *Toward a Science of Translating*. Leiden: E. J. Brill, 1964.
- SÉGUINOT, C.: Translating Implication. *Meta* 30: 295- 8, 1985.
- SIMIGNÉ, FENYŐ, S.: Equivalence at Sentence Level based on the Translator's Point-of-View. In: Klaudy, K.–Kohn, J. (eds.) *Transfere necesse est. Proceedings of the 2nd International Conference on Current Trends in Studies of Translation and Interpreting*. Budapest: Scholastica, 1997, p. 474-481.
- SIMPSON, P.: *Language, Ideology and Point- of- View*. London and New York: Routledge, 1993.
- VINAY, J. P.–DARBELNET, J.: 1958. *Stilistique comparée du français et de l'anglais. Méthode de traduction*. Paris: Didier; Transl. by Juan Sager and M.-J. Hamel as *Comparative Stylistics of French and English: A Methodology for Translation*, Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins, 1995.

Literary sources:

- MOLNÁR, F.: *A Pál utcai fiúk*. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1952.
- MOLNÁR, F.: *The Paul Street Boys*. Translated by L. Rittenberg. Budapest: Corvina, 1994.
- MÓRICZ, Zs.: *Légy jó mindhalálig*. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1962.
- MÓRICZ, Zs.: *Be Faithful unto Death*. Budapest: Corvina. Transl. by S. Körösi, 1992.

PRÍSTUPY K ODHALOVANIU SLOVENSKEJ JAZYKOVEJ IDEOLÓGIE

Júlia Vrábľová

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Bratislava
juliav@juls.savba.sk

Nasledujúca štúdia približuje rámec výskumu slovenskej jazykovej ideológie. Predstavuje tri čiastkové výskumy, ktorých výsledky možno považovať za komplementárne, vzájomne referenčné. Tieto výskumy sledujú slovenskú jazykovú ideológiu v troch typoch diskurzov na podklade otázok: Aká predstava jazyka sa aktualizuje v konkrétnom diskurze? S akými inými spoločenskými témami sa táto predstava prelína? Aké sociálne kategórie vymedzuje tento spoločenský koncept jazyka? Akú úlohu hrá v danom diskurze tradícia a akým spôsobom sa s ňou pracuje?

Hypotetickým predpokladom je, že odpovede na tieto otázky sa budú sčasti líšiť vzhľadom na konkrétny diskurz, avšak identifikujeme ideologickú štruktúru, okolo ktorej sa odvíjajú. Opierame sa tu o definíciu ideológie ako metadiskurzu, pričom diskurzom rozumieme súčasť interpretačného rámca nášho myslenia (Dolník, 2010a), vo foucaultovskej tradícii „dvojsečný“ moment vzťahu medzi myslením a hovorením. Ideológia konštruje diskurz, nie je však akousi ideovou, obsahovou stránkou diskurzu, ideológia nerovná sa to, „čo diskurz hovorí“. Neexistuje samostatne nad diskurzom, diskurz je prostriedkom jej štandardizácie, formovania, stvára ju (Dolník, 2010a). Z uvedeného vyplýva motivácia, aby sme obraz slovenskej jazykovej ideológie získali na podklade viacerých diskurznych formácií. Pokúsime sa o ich syntetické uchopenie a pochopenie/vysvetlenie vzhľadom na ich spoločenskú funkciu. Príspevok vyúsťuje do návrhov ďalších relevantných tém vyplývajúcich z doterajšieho výskumu.

Pojem ideológie je konotačne nasýtený, v spoločenskom vedomí má silne pejoratívny charakter, slovenský kultúrno-spoločenský priestor nevynímajúc. Ideológia sa prepája s politickou mocou tak úzko, až vedie k presvedčeniu, že predstavuje nápadný myšlienkový systém, ktorý je explicitný, a keďže už bol jasne formulovaný, je ľahké ho „odhaliť“ (myslia sa tu predovšetkým totalitné ideológie nacizmu, komunizmu).

Definičný rámec jazykovej ideológie (ideológií) je polarizovaný nazeraním na otázku moci; skupinu autorov (napr. Lanstyák, 2013), ktorých pohľad je opozičný voči totalizujúcemu, zmiernenému vyššie, reprezentuje názor, že spoločensky zdieľané informácie predstavujú formy sociálnych reprezentácií (Van Dijk, 2004, s. 6). V prípade jazykových ideológií preto za ideológie považujeme akékoľvek presvedčenia, viery, postoje vo vzťahu k

jazyku. Preto podľa niektorých autorov (napr. Lanstyák, 2013) by mal každý lingvista priznať svoju jazykovú ideológiu.

Naše definičné východisko približuje otázka moci. Pracuje sa tu s Foucaultovu tézou, že pravda je konštituovaná v rámci diskurzu, čo potvrdzuje moc a je potvrdzované mocou. Ideológia podmieňuje diskurz, chápeme ju ako teleologické pozadie diskurzu. Je legitimizáciou obsahov predkladaných diskurzom, dáva im zmysel, je akýmsi metadiskurzom. Diskurz sa deje kvôli ideológii a zároveň jej artikulácia je možná len v diskurze. Diskurz utvára preferenčné reakcie, interpretačný konštrukt (pozri tiež Dolník 2010a) sveta, ktorý zlegitímňuje na základe jeho naturalizácie. Podľa Dolníka a Orgoňovej aktéri diskurzu sa opierajú o percepčné rámce, ktoré „*spočívajú vo vedomostiach, postojoch a ideológii*“ (Orgoňová – Dolník, 2010, s. 69). O ideológii budeme hovoriť vtedy, ak ju jasne oddelíme od akýchkoľvek presvedčení, mienok a názorov. Ideológie „*poskytujú koherentnosť názorom (beliefs – JV) v skupine, a tak uľahčujú ich získavanie a použitie v každodennom živote*“ (van Dijk, 2006).

Vo všeobecnosti by sme mohli povedať, že ak istý svetonázor vytláča opodstatnenosť iných, teda si potvrdzuje svoju dominantnú (neomylnú) pozíciu, nevyhnutne sa pri tom vymedzuje zvnútra aj zvonku – vymedzovaním sa voči opozičnej skupine či skupinám. V slovenskom kontexte nachádzame definičnú oporu u Dolníka, podľa neho je jazyková ideológia „*súhrn štandardizovaných kognitívnych preferencií vo vzťahu k jazyku, fungujúcich ako interpretačné konštrukty, prostredníctvom ktorých sa utvrdzuje interpretácia jazyka zodpovedajúca istému sociálnemu poriadku*“ (Dolník, 2010a, s. 239). Za kľúčový moment považujeme práve spoločenskú funkciu ideológií, ktorá spočíva v schopnosti rozdeliť kontinuum účastníkov spoločenského života, vytvára bázu pri formulovaní identity skupiny. Táto spoločenská funkcia ideológií je typická vytváraním opozície *my* a *oni*, ide o ideologické polarizovanie *ingroup* a *outgroup* (Van Dijk, 2006, s. 115). Polarizovanie má povahu absolutizácie vlastností skupín: tá naša má kladné vlastnosti, zatiaľ čo tá druhá (*outgroup*) zlé. Ideológia vychádza z naturalizácie sociálnej skutočnosti (pozri Eagleton, 1991), na udržiavaní tohto povedomia má podiel aj „*obranárstvo tradičných intelektuálnych tried, ktoré sa obávajú toho, že vedecké skúmanie sociálnych koreňov myšlienok ohrozí ich postavenie*“ (Geertz, 2000, s. 221).

Ďalšou z úloh výskumu slovenskej jazykovej ideológie je analyzovať jej výrazové prostriedky, jazyk ideológie. Opierame sa tu o jej kognitívnu funkciu; táto „*poznávacia schéma*“ disponuje symbolmi, analógiami, prirovnaniami, konceptuálnymi metaforami atď. Ideológia podáva jednoducho pochopiteľný a ľahko zapamätateľný koncept jazyka, schému,

ktorou vysvetľuje spoločenské javy, vďaka čomu do nich vnáša akýsi poriadok. Bourdieu (1991) hovorí, že jazyk je popri umení a náboženstve symbolickým systémom a jeho sila spočíva v schopnosti konštruovať skutočnosť (idea jazykového konštruktivismu). Nadväzujúc na Durkheima vychádza z tzv. „*logického konformizmu, čo je homogénna koncepcia času, priestoru, množstva a príčin, ktorej porozumenie je umožnené rozličným intelektuálnym úrovňami*“ (Bourdieu, 1991, s. 164), ide o *homológiu* medzi (diskurzívnymi) štruktúrami významov produkovanými ideológiou a štruktúrami skutočnosti. Fairclough načrtáva štrukturovanosť ideologického systému, keď hovorí o *homológii* (zhodnosti) medzi diskurzívnymi stratégiami a *hegemónii* politických stratégií (Fairclough, 1995, s. 81).

Cieľom však nie je len opísať ideológie ako usporiadaný systém kultúrnych symbolov, ale aj rozpoznať súvislosti medzi nimi, ich funkciu vzhľadom na societu a sociálne kategórie, ktoré sa v nej formulujú, a to v závislosti od aktérov, ktorí ich produkujú (Marx). Tu sa dostávame späť k úvodu – k jazykovej ideológii formulovanej rôznymi diskurzmi. V nich identifikujeme paralely a konfliktné momenty. V našom príspevku sa zameriavame na predstavu jazyka a postoje k nemu, ktoré sú prítomné v expertnom (1. politickom a 2. odbornom) i laickom diskurze. Nemožno ich však posudzovať len ako izolované obsahy, našou úlohou bude odhaliť mieru ich vzájomnej podmienenosti: do akej miery sú totožné a kedy sa odlišujú? Aké sociálne kategórie sa v nich formulujú a na základe akých kritérií? Ako sa navzájom legitimizujú, čo kooperujú? Identifikujú sa tu aj kognitívne funkcie ideológie – prínos vidíme v logickej schéme jazyka v spoločenskom vedomí (laickom, odbornom, politickom). Následne sa ukáže formovanie spoločenských skupín a autorít, ktoré sa emancipujú na základe tohto percepčného modelu jazyka.

Ak sa na jazykovú ideológiu pozeráme ako na potenciálnu legitimačnú bázu jazykovej politiky, jedným z vyústení výskumu je identifikácia produktívnych momentov v tomto vzťahu. Ako jednu z foriem jazykovej politiky chápeme formovanie pozície štátneho jazyka v slovenskej legislatíve (nie však jedinu), v nasledujúcej časti ukážeme možnosti. Túto líniu vymedzuje odpoveď na otázku: čím je jazyk pre slovenskú legislatívu. Orientačné bázy predpokladajú zjednodušenia, generalizácie, metafory, analógie, ľahko zapamätateľné a reprodukovateľné symboly a podobne. Politické názory, doktríny majú záujem vystupovať ako jasné, čitateľné, konzistentné, podliehajúce istej logike „zdravého rozumu“, pretože navodzujú a formulujú najjednoduchšiu orientačnú bázu. Na druhej strane vieme, že účastník politického diskurzu interaguje s verejnosťou, preto jeho prejav charakterizuje množstvo provokatívnych, rétorických formulácií, skreslení atď. Nemožno ho skúmať len izolovane ako, takpovediac, exotický jav (v duchu frázy „ale to je politika“), dôležitý je tu práve

politický kalkul, ktorý počíta s verejnou mienkou, do istej miery ju odráža a takisto formuje. Politický diskurz do istej miery vyplýva z laického.

Polarizovanie má povahu absolutizácie vlastností skupín: tá naša má kladné vlastnosti, zatiaľ čo tá druhá (outgroup) zlé. Jazyková ideológia je konštituovaná takými diskurzmi, ktoré reprezentujú identitu skupiny, vymedzujú jej miesto, oddeľujú ju od iných skupín, ale zároveň ju zvnútra diferencujú – dominancia je určovaná na základe istého vzťahu k jazyku. V sledovaných parlamentných diskusiách o novelizácii zákona o štátnom jazyku z rokov 2010 2011 sme identifikovali nasledujúce produktívne formácie (1.):

- stotožňovanie jazyka a národa
- odvolávanie sa na authority (transcendentný poriadok, zákon, L. Štúr)
- hra s pevným počtom prvkov (menšinový jazyk na úkor štátneho a opačne)
- ideál poriadku (v jednojazyčnosti, homogénnosti)
- vyvolávanie pocitu ohrozenia.

Odlíšne typom diskurzívneho textu sú oficiálne prijaté (pripravené) dokumenty týkajúce sa slovenského jazyka, ako napr.: predkladacie správy k zákonu o štátnom jazyku a jeho novelizáciám, Zásady vlády SR na vykonávanie zákona Národnej rady Slovenskej republiky (č. 270/1995 Z. z. o štátnom jazyku Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov), Východiská jazykovopolitickej stratégie SR ako členského štátu EÚ, Koncepcia starostlivosti o štátny jazyk Slovenskej republiky a podobne. Tento typ sa približuje odbornému diskurzu, vykazuje vysoký stupeň transparentnosti (formulácie sa opakujú): vychádza z potreby *„konkrétnych opatrení na systémovú a všestrannú ochranu a zveľad'ovanie štátneho jazyka“*, *„z neuspokojivej úrovne jazykovej kultúry vo verejných prejavoch“*, pričom sa opiera o jazyk, ktorý *„plní nenahraditeľnú úlohu pri uchovávaní a dotváraní národnej a kultúrnej identity, je výrazom suverenity Slovenskej republiky, základným dorozumievacím prostriedkom, ktorý spája, zjednocuje a zrovnoprávňuje všetkých občanov na celom území Slovenska...“* V tomto argumentačnom type je zaujímavý automatizovaný prechod z konštatovania neuspokojivého stavu k potrebe zaviesť sankcie za nedodržiavanie zákona o štátnom jazyku v duchu argumentácie: keďže stav sa zhoršuje a zároveň úroveň legislatívnych opatrení je na istej úrovni, aby sme zvýšili úroveň jazykových prejavov, musíme zvýšiť „autoritu“ jazykového zákona zavedením sankcií. Príznačné je, že vzťah týchto dvoch rovín nie je potrebné vysvetľovať, explifikovať, pričom ide o zrejmú logickú nedôslednosť. Z hľadiska formovania opozičnej skupiny z parlamentných diskusií

jednoznačne vyvstáva jazyková menšina (maďarská), zatiaľ čo oficiálne dokumenty sa tu približujú k vedeckému diskurzu (identifikujú činitele ohrozujúce kondíciu slovenčiny).

Ďalšia časť nášho výskumu predstavuje historiografiu ideológií, skúma postoje k jazyku v procese formovania identity. Historické či politické vedy pri konštrukcii dobových postojov k národu využívajú jazyk ako jednu z vyjadrení spoločenskej identity, zároveň opačný postup (od identity k jazyku) nám pomôže pochopiť formovanie spoločenského obrazu jazyka. V tejto fáze výskumu interdisciplinárne presahujeme do výskumu spoločenskej (kolektívnej, kultúrnej) pamäti, ktorý sa už od druhej polovice 70. rokov minulého storočia stal objektom záujmu spoločenských vied a ktorého obsah nám pomáha pri pochopení povahy (jazykovej) ideológie (Pichler, Zajac, Bibó, Todorov a i.). Pri výskume jazykovej ideológie nemožno obísť otázku, z čoho pramení charakter súčasnej slovenskej jazykovej ideológie. Pri ilustrovaní synchronného stavu ju možno opisovať z funkčného hľadiska, avšak problematizujeme možnosť, že ideológia je formovaná ad hoc pre konkrétny mocenský záujem. Ideológiu nedefinuje len spoločenské zdieľanie, spoluprežívanie názorov; „... *nie sú to len nejaké druhy spoločenských vier, vedomostí, postojov, ale sú oveľa fundamentálnejšie a axiomatické*“ (Van Dijk, 2006, s. 116), pretože tvoria ich bázu, východisko, zároveň ich overujú svojim vnútorným poriadkom. Tak, ako sa o histórii hovorí ako o slúžke ideológie (v tomto zmysle nadstavby politiky), my budeme v tejto fáze sledovať, ako sa myšlienkové obsahy prenášané naprieč históriou národotvorného formovania až do súčasnosti v súvislosti s jazykom ustanovujú v súčasnom diskurze.).

Definícia identity na základe spoločného (spisovného) jazyka predstavuje silný argument kolektívnosti, vymedzenia slovenskosti. Hľadanie národného príbehu (pozri tiež Pichler, 1998) sa artikuluje ako objavovanie niečoho prekrytého, zamlčaného, znovunájdenie rovnako ako rozpamätanie sa slovenského ducha na svoju „*družku*“ reč, „*zabudnutá ona ležala tam v Tatrách*“ (Štúr). Štúrov prejav zároveň pripomína Platónovo gnozeologické učenie, odvodiť od neho reč spadá do sveta dokonalého, pravého bytia a pomocou duše/ducha sa na ňu rozpamätávame. Týmto zdôvodnením aktivita v jazykovom obrodení nadobúda kvalitu pravého poznania (citované podľa Štúr, s. 140). Ak k uvažovaniu o hľadaní zabudnutej reči pripojíme ideu o jej nepoznačenosti iným, o jej čistote, tento transcendentný akt (vy)nachádzania jazyka obsahuje silný potenciál pre sakralizáciu.

Proces konštituovania národa, slovenčiny má charakter hľadania: čo „*ležalo opovrhnuté, odhodené, nevyskusované*“, (...) „*našli sme, že ono je skutočnou a opravdivou slovenčinou*“ (tamtiež, s. 14). „... *národný duch od tisíc rokov u Slovákov bez navedenia ku známosti pre nedostatok kníh v hrobe ležal*“, atribúty pripisované jazyku sú formulované

analogicky s vlastnosťami prírodného živlu: hrubá, silná, plná výrazu, svieža, bystrá, mužská, hlboká, plnohlasná (s. 12 – 17). Ďalším silným momentom je apel na jednotnosť.

Zreteľne sa tu prejavuje jeho dôvera v ľudový jazyk ako vyjadrenie jeho duchovnej podstaty (Hegel) v duchu argumentácie: ak tvoríme so Slovanstvom jeden kmeň, táto príbuznosť je najhlbšia v stredoslovenčine. Predpokladom sú dve kľúčové opory vedomia slovenskej jazykovej identity: téza o metafyzickej nevyhnutnosti používania slovenčiny ako spisovného jazyka a idea o privilegovanosti strednej slovenčiny (Dolník, 2006, s. 25). Z čiastkových sond do diskurzu o jazyku z 20. storočia vyplynula nadväznosť na Štúrovu koncepciu jazyka – často sa deklaratívne uvádza (spomínali sme ho ako dominantnú autoritu slovenských jazykovedných debát). Napríklad úvodný článok prvého čísla časopisu Kultúry slova sa emancipuje citátom: „*Nebolo by ani v nás viery k životu nášmu, keby sme mysleli, že sa v jednom, a síce v tom, čo je čisto slovenské, nezjednotíme, a nebolo by v nás iste sily života, keby sme sa v tom nezjednotili a všetci v jednu vôľu nespojili*“ (L. Štúr, *Náuka reči slovenskej, Bratislava 1957, s. 156*). Táto jednotnosť je ideovou oporou vedúcej úlohy spisovného jazyka ako najhodnotnejšej podoby slovenčiny. Autorita osoby L. Štúra sa ako argument využije napr. v spore o pravidle rytmického krátenia: „... *znovu sa vraciam k Ludovítovi Štúrovi, ktorý – tak ako v iných otázkach – o kvantite v spisovnej slovenčine povedal základné a stále platné slovo*“ (Kačala, 2009, s. 352), argumentácia si nevyžaduje bližšie zdôvodnenie: „*Možno mnohých z tých, čo sa dnes ponúkajú verejnosti ako osobnosti (napríklad televíznej obrazovky), porovnať s Ludovítom Štúrom?*“ (Kráľ, 2006, s. 77).

Prenášané obsahy sú kultúrnymi komunikátmi, z hľadiska Assmanovej teórie tvoria „*externí zásobníky, v nichž jsou uloženy informace a sdělení v zakódované podobě*“ (Šubrt 2011, s. 138). Ich produktivnosť je deklarovaná v argumentácii predostretej v predchádzajúcom výklade, kde sme načrtli spôsob, akým v odbornom diskurze dekonštruujeme tieto zásobníky – na základe tzv. emblematických prác a ich intertextuálnej nadväznosti (explicitne či implicitne vyjadrenej).

Záver

Ambíciou príspevku bolo predostrieť spôsoby uchopenia slovenskej jazykovej ideológie v celej jej komplexnosti – zo synchronnej i diachronnej perspektívy, poukazujúc na ich podmienenosť (kultúrna pamäť ako podmienka). Z predkladaných analýz vyplynuli dva typy kategorizácie: politický diskurz formuluje („štátotvornú, hovoriacu štátnym jazykom“) väčšinu a („maďarskú, menej lojálnu voči štátnemu jazyku“) menšinu, sonda do odborného

diskurzu zatiaľ ukázala kategóriu ľudu ako nositeľa spisovného jazyka a tých druhých, ktorí jazyku škodia svojím vplyvom (u Henricha Barteka najmä čeština). V analyzovaných dielach sa „opozičníci“ artikulujú nejasne, dôraz je na jednotnosti, pôvodnosti a čistote. V príspevku nespomíname tretí typ výskumu, v ktorom sa prostredníctvom metódy naratívneho rozhovoru overí charakter jazykovej ideológie u bežných používateľov jazyka. Tento výskum sa realizuje popri grantovom projekte s názvom Slovenská jazyková situácia a jazyková politika v medzinárodnom kontexte.

Prognóza ďalšieho vývinu jazykových ideológií v aktuálnych spoločenských podmienkach vyplynie z podrobnejšej deskripcie jazykovej ideológie a jej porozumenia. Doterajší výskum načrtáva jej potenciálne podoby, a to vzhľadom na globalizačné a integračné podmienky v európskej jazykovej situácii. Z výsledkov vyplynula potreba bližšie preskúmať fenomén nostalgie ako sakralizácie minulosti. Zároveň vidíme aj priestor na skúmanie otázky jazyka vo vzťahu k rodu (gendru), menšinám, cudzincom atď.

Poznámky

(1.) Spomenutým diskusiám sa podrobnejšie venuje príspevok *Jazyková ideológia v slovenskom parlamente* (Vrábľová, J.).

LITERATÚRA

- BOURDIEAU, P.: *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press 1991, s. 291.
- DOLNÍK, J.: *Teória spisovného jazyka so zreteľom na spisovnú slovenčinu*. Bratislava: Veda, 2010a, s. 299.
- DOLNÍK, J.: *Jazyk – človek – kultúra*. Bratislava: Kalligram 2010b.
- DOLNÍK, J.: *Ludovít Štúr a slovenská identita*. In: Slovenská reč, 71, 2006, s. 25 – 34.
- DIJK van A. Teun: *Discourse, Knowledge and Ideology*. In: *Communicating Ideologies. Multidisciplinary Perspectives on Language, Discourse and Social Practice*. Ed. Martin Pütz, JoAnne Neff & Teun A. van Dijk. 2004. 5 – 38.
- DIJK van A. Teun: *Ideology and Discourse Analysis*. In: *Journal of Political Ideologies*. June 2006, s. 115-140
- CHAMBERS, J. K., Trudgill Peter And Natalie Schilling-Estes (Eds). *The Handbook of Language Variation and Change*. Blackwell Publishing, 2003. Blackwell Reference Online. 31 December 2007.
- EAGLETON, T.: *Ideology. An Introduction*. London – New York: Verso. 1991. s. 242.
- FAIRCLOUGH, N.: *Critical discourse analysis: the critical study of language*. London – New York: Longman 1995, s. 268.
- GEERTZ, C.: *Interpretace kultur*. Praha: Sociologické nakladatelství 2000, s. 219 – 284.
- KAČALA, J.: Pragmatickosť kodifikácie a vedecké diskusie. In: Slovenská reč, 2006, roč. 74 č. 6.
- KAČALA, J.: *Vzťah slovenčiny a češtiny u Ludovíta Štúra*. In: *Ludovít Štúr a reč slovenská*. Ed. Ondrejovič Slavomír. Bratislava: VEDA 2007. s. 130 – 143.
- KRÁĽ, Ā.: *Zvuková stránka súčasnej slovenskej publicistiky*. In: *Jazyk a štýl súčasnej slovenskej publicistiky*. Nitra: 2006.
- LANSTYÁK, I.: *Jazykové ideológie v maďarskej komunite*. In: *Jazyk a diskurz v kultúrnom a politickom kontexte spisovnej slovenčiny*. Bratislava : VEDA 2013.

ORGOŇOVÁ, O. – DOLNÍK, J.: *Používanie jazyka*. Bratislava: Univerzita Komenského 2010, 230 s.

PICHLER, T.: *Národovci a občania: O slovenskom politickom myslení v 19. storočí*. Bratislava: VEDA 1998, 131 s.

ŠTÚR, L.: *Dielo v piatich zväzkoch. I. zv.* Ed. J Ambruš. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1957. s. 431.

VRÁBL'OVÁ, J.: *Jazyková ideológia v slovenskom parlamente*. In: Varia XXI. Zborník príspevkov z XXI. Stretnutia mladých jazykovedcov 30. 11.–2.12.2011 Banská Bystrica-Šachtičky. UMB Banská Bystrica (in press).

WOOLARD, K. A. – SCHIEFFELIN, B. B.: *Language Ideology*. In: Annual Review of Anthropology, 1994, roč. 23, s. 55 – 82.

WOOLARD, A. K.: *Introduction: Language as a Field of Inquiry*. In: *Language Ideologies. Practice and Theory*. Ed. B. B. Schieffelin – K. A. Woolard – P. V. Kroskity. New York: Oxford University Press 1998, s. 3 – 51.

RESUMÉ

APPROACHES TO DISCLOSURE OF SLOVAK LANGUAGE IDEOLOGY

The author deals with the approaches to Slovak language ideology research and also tries to ask the basic attitude questions: what the language means for Slovak linguistics, for Slovak legislation, for his users. In the context of current world language ideology research the article consists of three ways of language ideology existance – in dependence on the type of discourse. Keywords: language ideology, expert discourse, political discourse, laical discourse.

THE GENEALOGY OF THE GLOBAL MYTH

Soňa Svoráková – Anna Slatinská

Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica
sona.svorakova@umb.sk, anna.slatinska@umb.sk

Nowadays, it would be difficult to search for a sphere of social life that is not in some way affected by the concept of globalization. Phenomenon of globalness has gradually had control over its former prototype of universality and broadened its former meanings into unexpected dimensions. Unprecedented possibilities of a virtual image of the world, enhanced by technology and media, have changed current value parameters of the creation and reception of culture, based originally on tradition and ritual, and now subject to the rules of technology and commerce. Globally open culture offers man unseen possibilities of new cultural identity, but the complexity and constant variability resulting from this openness seems more to be the source of our doubts rather than a means of spiritual identification. At the present time global tendencies have been colonizing tradition by unprecedented pace as a consequence of radical technologization and commercialization of all spheres of social life in order to make it subordinated to the media policy and omnipresent commerce. We recognize only with difficulties if the offered possibilities are also possibilities of self-realization and cultural self-identification of man or if they are only an artificially sustained image, a myth in the service of anonymous economic and political interest. The example is ritual of baptism. In its original meaning, given by traditional culture it was mostly a religious ceremony, a way of consecration of man by entering the Christian world. In present days, this ritual is transformed into conceptual space for advertisement and mass popularization of series-produced industrial products. The subjects of ritual ceremony today are e.g. cars, books, musical productions, perfumes, simply everything what has got a potential value of a product. The ceremony of consecration refers to exchange value at the moment of its entering the commercial networks. Effect of functioning of this mechanism is based on traditional Kantian transcendental subject structures because it makes the memory of the ceremony present. It was the ceremony that was constituted by ritual and cultural tradition in its original meaning of religious sanctification. Here, the advertisement takes over the ritual as aesthetic phenomenon and a way of sacralization of sensualized and commercialized atmosphere of civilization environment. What seems to be a triumph of secularization from the historical aspect signifies rather a clever advertising trick parasitizing on ritual archetype of sacral reality. In the global world we often do not realize how different types of politics, beginning with advertising,

media industry and ending in ideologies of high politics, through aesthetic reality interpretation, have usurped traditional values and how these processes have been „outwardly“ relativizing social status of culture and art.

Development of production forces, roused by technical progress, has changed the share of capital towards institutions whose significance was negated and ceased to exist during promotion of its secular paradigms. In pre-modern societies the population lived in villages where ritual via tradition kept balance between man, nature and social group to which he belonged and which gave him the feeling of identity. When capital caused movement of people from a village into a city, it classified individual into collective mass which he was not connected with by traditions and ritual but by the same life destiny that determined everyone to be the equipment of technical productive force. A new complicated psyché of man in modern era emerged from the new identity and alienation of the nature and own self, easily submissive to every manipulation that takes on cynical forms of what had made him initially closer to the world and people. Exhibitions have become one of the first most magnificent rituals of modern era. The capital discovered them for its politics of „propagation „and representation when it established industrial exhibitions which were the basis for tradition of world exhibitions. According to Walter Benjamin (1966), the exhibitions have taken nowadays over the form of ritual place where vibrant masses are heading in order to indulge in the adoration of exchange value. Benjamin in his essay about world exhibitions critically describes already that connection of commercial business and aesthetic arrangement of reality as one of the basic dimensions of inner interconnection of economic power with aesthetics. According to Benjamin, at world's exhibitions “utility value of the daily consumption objects retreats to phantasms, made by arranging dead objects and diffusing light that surrounds it“ (W. Benjamin, 1966, p. 71). World's exhibitions introduced into life aesthetic principle as the main principle of modern advertising politics and commercial business by aesthetic arranging of reality. W. Benjamin admirably noticed phenomenon of general expansion of the aesthetic in the modern era, fostered by influence of modern media as well as a way of how this phenomenon began to relativize the differences between art and exchange value. Reproducibility of art work and media entry such as photography and film into space reserved for space-time uniqueness and unrepeatability of the statue or painting, caused that they left their original ritual base and gained, through the means of exhibition function, a new quality of social influence that reproduction technique offered them. Reproducibility alone would not have to mean aesthetic problem, of course. Technique of woodcarving made once visual image of texts accessible for all who could not read or write and even though we do not consider woodcarving as devaluation of art. Reproduced work of art does not have ties and

links with the single place, it can be omnipresent and at any time accessible for the sphere of reception. So art value can be also anywhere and by different way it can be made appropriated by commerce and politics that penetrated into the culture and art with the development of modern information and communication media.

Aesthetic way of reality interpretation was symptomatic for modern era through which the capital introduced an exchange value cult that was offered to art through exhibition value. Exhibitions, these new and old rituals and the first modern medium of exchange value demonstration, upgraded the official institution of aesthetic representation of reality that was also accepted by autonomous art when it was identified with social function of the exhibiting object. Aesthetic theory reacted to this state in such a way that it concentrated on redefining the art term as the object of aesthetics for which a category of aesthetics started to be applied after a loss of trust in the category of beauty. Aesthetics on the same time expressed emancipation of aesthetic thinking in art and life because it opened borders of aesthetic understanding and assessing for till then marginalized aspects of everyday life. This openness on the same time brought doubts and worries into aesthetics concerning the dying away of the tradition of highest values together with high art institution. The question of immanency and methodical viewpoints of analytical philosophy appeared in art and in assessment of art based on the strict scientific differentiation and classification of outside social regulators and inner individual preconditions. Criterion of the work of art of highest value, whose philosophical base was Cant's category of disinterested beauty as a clear value without outer purpose and without a specific aim, transferred the center of understanding and work of art interpretation to analytical performances based on consistent analysis of inner aspects of art creation. Interpretation and work of art assessment came by this way to the level of scientific research and expert investigation.

Connection of the clear internal value thought with functionally disinterested aesthetic work of art fixation excluded on principle understanding and art assessing in relation to any external function. Aspects of function and influence of external social regulators on art together with its own institutions found themselves as an external sphere beyond the subject and also interest of aesthetic theory concerning the fact that the special viewpoints of interpretation and evaluation concentrated on work of art as on the object of clear internal imagination. Interpretation concerning transformation of art relation towards traditional institutions of religion and academic science also stands beyond its specific viewpoints today. It cast doubt on the present in such a way that it places its own historical limits as an obstacle. The capital renews further, via the way of aesthetic reality interpretation, its ties with traditional institutions and backwards it also draws art into them.

The concept of autonomous art was found also beyond aesthetic competencies. With the progressing promotion of art, the competencies of its comprehension and assessing increased itself by quite new institutions; by their managers and owners, advisors, sponsors, businessmen and specialists concerned with profits that were created by the global media culture space. Exhibitions today, as completely independent and specific phenomenon of cultural representation also contain scheme of economic and political demands that are calculated beforehand in order each enthusiasm for art could be paid; starting with the owner or manager of exposure place and ending with taxi man. Special and organizational production of theorists, experts as well as media and promotion aspect of event must be paid completely. It could seem that the only one, except for the public, who takes part in the exhibition selflessly and enthusiastically for art, is the artist himself. In this case it is inevitable to speak about the profit, about symbolic one, that is making the artist and his creation in media visible. Symbolic act of making somebody visible is nowadays more precious than the financial profit. Even important personalities like e. g. politicians do not require compensations for their public presentation because they need to make themselves visible. In some countries these and similar activities of politicians are even included in a particular law because the public can view them as undesirable form of advertising. For the artist, the moment of making himself visible is the question of his professional recognition. The artist, whose name does not appear in the newspapers, seems as if he did not exist. Only thanks to personal and professional foresight and perception of some producers and curators, there appear from time to time also works of contemporary artists of the third world at important exhibitions. After some time the creation of these artists or the artists themselves will start to perform in the more famous western cultural center where originality and authenticity of their works will become part of market supply of other cultural products. Art value is surrounded from each side by beforehand calculated economic and political profits on which social operation of art as well as ways of its assessment are dependent. In these circumstances we can speak about particular activities and actions and it is important to keep the impression that art and culture are exceptionally spiritual and absolute non-profit-making support of social environment. Key role in this cultural politics is played by media and specialized cultural institutions such as e. g. museums. In a museum the work will acquire art value from the long-term point of view; it means that it will obtain claim for prestige and recognition and also claim according to which it could be placed on market.

“Museums can buy and prepare my work, there are competent people who will introduce it and who will understand it. Besides I am not interested in Future-II-Moment (name of the

exhibition in Venice, 2005) as in the pose but mainly I am interested in politically creative possibility in the sense of: This could be the past. Museum seems to me attractive because it offers such a long-term perspective. There are only a few institutions that are based as long-term. And by this way they also offer cultivation of long-term politics. "(T. Sehgal, 2005, p. 50)

In such a way, a German artist, Tino Sehgal, a German author from Venice Bienale (2005) characterized his relationship towards museum institutions. According to his own words, this author makes art of non-material character. That is why the part of his exhibition in a German pavilion at Venice Biennale could not be a catalogue or anything else in the bound form. Catalogue should have in this case substituted his interview with philosopher Petr Sloterdijk that was published in the cultural supplement of the German daily Die Zeit (2005):

P. Sloterdijk: When you speak about the politics, why are you so sure that you actually must be an artist?

T. Sehgal: I have got more reasons. The first one is that creative art is long-term based, on the intergeneration communication. The second one is that it can differentiate itself without getting lost. That is why the position as mine is at most possible. Above all, it has the role of reflecting relationships of people and things. So if I do not have anything, I have still reflection of something that can substitute this thing. Interesting thing is that in the area of art something can be substituted by action but it stays only in brackets. It can be tried without harming anyone.

Zeit: Mr. Sehgal, is it your wish, the talks in newspapers like this to substitute the catalogue of your exhibition in Venice? Are we thereby participants in a work of art? Is the terrace of Peter Sloterdijk, where we are sitting, and a part of the German pavilion?

T. Sehgal: (laughing) for me, art is never a one-off thing like this interview. It is something that lasts and that can be repeated, albeit in a museum. A museum, if I can see well, is not here.

P. Sloterdijk: You can see well but we are let's say, in the space from which a catalogue emerges. And the theorem of Arnold Gehlen realizes itself by beautiful way according to which contemporary art becomes art especially in the media of inherent texts and interviews. It is inserted in the word catalogue. Katalogos is besides the pronounced word exactly this inherent word.

Zeit: But why cannot this our katalogos appear in the bound form of catalogue, Mr. Sehgal?

T. Sehgal: Because the basic principle of my work is not to make any material things, i.e. no books but works that are simultaneously something and also nothing. I delegate people to do something at the exhibition, e.g. the guards in the museum could sing e.g. this is propaganda, you know, you know. My art materializes in the bodies of these interpreters.

P. Sloterdijk: It seems like performance, or am I mistaken?

T. Sehgal: You are mistaken. When speaking about performance it is about escaping from the market and the museum. I on the other hand look for how to operate inside of the market and museum.

Zeit: But no work of art emerges in the process?

T. Sehgal: Work of art does, but not materially fixed work. The starting point of my work is that from the period of 50s -60s, on the west, we live in the societies where there exist a surplus of supply to basic demand. That was once being proposed by economist John Kenneth Galbraith what is cited in his next to last book by Mr. Sloterdijk. So in the history appears unprecedented case that more is produced than we need. For the minority it does not seem right, at least we direct our expectations to the point that our economy will give up the pressure of logic. We live something like reversal of epoch.

P. Sloterdijk: You say that art offer lies on one preliminary line with the other products 'offer. Do you profane the art by this?

T. Sehgal: It is not in my competence to speak anything about profaning. For me, the art is a feast; it celebrates the freedom of people, transforms the nature and makes things resulting from subjective constitution. Art is a form...

P. Sloterdijk: Dandy is a total aesthete who gains perfect transformation of life into a picture. In Munich, there exists for ten years quite a new open movement called Neo-Dandy. There you can see young men, dressed in the „British way,, how they push into lapel carefully chosen carnations.

T. Sehgal: I am interested less in how man transforms himself in a visual way. I rather ask if it is possible to further create something like subjectivity via commerce, by the way of behavior, by communication forms.

P. Sloterdijk: Dandy is always who he was. He has turned into a statue. He always poses in front of the world and also changes people that meet him into „carriers“ that have got him in memory. One existence is in Future II. It does not refer to your person, but to your work. Only like this it can be that in his memory there is just what he has seen. When you reject a catalogue and ordinary documentary forms, you will have only the memory of visitors who involuntarily became a historical book.

P. Sloterdijk: It means that you as an artist look for work that does not represent values:

T. Sehgal: Creation of value does not exist, for me. But I would not sit here today if I did not associate something non-material with the market. Creation of value is tied with the economy of fossil fuels.

P. Sloterdijk: My colleague Boris Groys develops the theory that in the modern art industry there is being realized something like a course of consumerism. At first the people in the museum learn how to recognize aesthetic differences. And with this new ability based on art, they will enter again the ordinary reality and look at it with different eyes and are open for making reality aesthetic. It is the place where design emerges.

Zeit: Art as a slave to consumer society?

P. Sloterdijk: For the ears of the traditional art lover it is naturally an unbearable analysis. But from the functionalistic point of view it really shows that progress can be seen in the awareness of growing excess. That is to say there is a shift in production towards fireworks...You often speak about the subject and about differentiation. This could also mean that a subject discovers that it can suffer particularly well. Here we can go back to late Middle Ages where innumerable townsmen in the imitation of Christ showed that they could be masters of their own pain. In other words, a modern subject arises from an increased ability to suffer. Because one who can suffer can do almost anything, even do business...

T. Sehgal: I think rather of the living and about the celebration of abundance. That is something that I am interested in at my work, to affirmatively pass into joy, to link responsible work with joy, with something apart from asceticism, apart from Protestantism.

P. Sloterdijk: You invented a world-view for the unemployed who can celebrate simultaneously.

Zeit: That makes it sound like all problems should be solved by the market in the end.

T. Sehgal: Naturally, there is always resentment on the part of the cultural minority against the market because the market will always allow the majority's cultural values to manifest most strongly. Even I myself cannot resist it entirely. That is why nobody should condemn the market as such. It is a very democratic principle into which everyone always brings something. The only question is what exactly we bring and what consequences it will have.

P. Sloterdijk: Thus our reflections have come full circle. We have arrived at the concept of the subtle market. On this subtle market, highly immaterial values will be exchanged, and as exactly as real goods. Here, the question of utility value of the increasingly higher level shows itself because the market will become subjective and still it will be more about the development of one's own personality. Or it will be about acquiring the means for the demonstration of sovereignty. Now you only have to persuade me that by owning one of your works I will appear a little more sovereign. Then I will buy it. (The interview was shortened).

This artist sees the way of integrity of his subjectivity and his work of art in social environment in connection with the museum institution and at the same time with the market. He got rid of the problem of the direct relationship of art value as a society gift of altruistic courtesy and market by the way of transferring it on the shoulders of institution. Later he tries to differentiate his work of art value by various ways from the ordinary product exchange value with which he gets at the same level while arranging it on the market. Global risks of the market such as e.g. problem of unemployment resulting from current overproduction of material products, to which it could contribute by its participation, tries to eliminate in such a way that it underlies creation of art value by something nonmaterial what contributes nor to overproduction and thus nor to social conflict. Artist's interpretation on one side develops its critical view of current overproduction of material products and unemployment problem and currently it defends the legitimacy of art with market connection. According to him, the art is in these circumstances possible through the transformation of other people to „carriers“ (in the interpretation of P. Sloterdijk). Shegal understands the given starting point as „transmission of subjectivity“ that is economic and at the same time progressive because it does not „harm“ anyone, does not contribute to over products creation that modern society does not need or to deterioration of social conflicts. From it he then deduces his art interpretation in the market conditions based on the condition that art can represent assortment of some social-economic „harmless,, values production. At the same time he does not admit that he places the immanency of art value on one level with any other exchange value what also philosopher reproaches him. At the end the result of their common deduction is compromise in which the work of art is admitted the value resulting from its function

(arrangement) between so called „higher or high nonmaterial“ commodities that are about a certain refined parallel of current market.

Ambivalent position, in which the artist and behind him the standing institution are applying traditional demand on specific autonomous assessing position of work of art situated on the market, is significant for current modified images of the art autonomy myth. The representative of the French, sociologically oriented aesthetics, Pierre Bourdieu revealed the most vividly circumstances and the way of interconnection of autonomous art myth with market economy. Bourdieu who was concerned with the question of social position of art and culture in market conditions of developed western economics, characterizes this current position as the market of symbolic products (Bourdieu, 1999). Specific logic of this kind is according to him based on particular, dual quality of symbolic product, as a product and meaning while symbolic price and her utility value remain relatively independent. This leads to, on one side, cultural production focused intentionally on the market and on the other side it leads to works of art production of clear autonomous art, based on denying of commerce. Bourdieu speaks about two contradictory polar logics of production and cultural product circulation. One pole represents „economic logic“ focused on quick sales that is source of short-term economic profits. On the opposite pole there is „anti-economic“ economy of pure art based on denial of commerce and short-term economic profits and which privileges specific production resulting from the autonomous tradition demands. This type of art industry orientates itself on accumulation of symbolic capital as admitted and legitimate economic capital that under given circumstances brings long-term „economic“ profit. According to Bourdieu, a businessman with art has got long-term economic profits best guaranteed only when he transforms his economic capital to symbolic capital that is accumulated prestige, respect and recognition. It means when he invest it into such art value that is without any doubts verified and by public acknowledged art value. In this case the market interest orientates itself especially on collectively acknowledged values of generosity and unselfishness of talent that belongs not even to the artist himself but to all society to which he presents it as a donation. Investment into a donation or present that is at the same time cultural property of society, does not stir any shadow of suspicion that it has got or could have in the future something in common with exchange value, although Bourdieu reminds us that each donation conceals in itself the future most precious anti-value: recognition. That is why Bourdieu (1999) speaks about economic „mode of obsolescence“ or ageing of cultural production in which it is about unique and legitimate kind of accumulation making commercial time interval of roofing and misting-up of economic profit that declares itself as the most interesting and altruistic investment, favorable for the author, critic as well as for

businessman with art. It is about making of a name that will stir respect and recognition, it is about making of consecrated capital that comprises objects' and persons' consecration and where then power grants price and makes profit out of this operation (Bourdieu, 1999).

In contrast to the literary-creative industry, in business with works of creative art in which such a kind of mass commercial success as Harry Potter or Da Vinci Code does not come into consideration for the author or producer, the market and accumulation of symbolic products has got a little bit more specific form. Demand for works of creative art is not a mass phenomenon; this task was taken over by at each other commercial sectors of visual culture moving on heterogeneous field of advertising and amusement industry. It is not because there is not enough of artists but in this case the paying audience that is oriented mainly on undemanding forms of mass visual amusement, is simply missing. According to statistical market and demand surveys, a prognosis of direct economic investments' assessing can be made in the literary-creative industry. On the market with creative works we cannot count with such a mass type of economic assessing. Commercial sector that developed in business with creative works of art, works on classic economic level of exchange relations through direct auction-sale or through specialized businessmen' networks. Business with ready, collective and in the media way long ago recognized art values does not need any consecrated roofing of economic profits from the sale of Rembrandts, Rubenses, Picassos. Here the supply and sale are governed by interests of businessmen and collectors for whom the only danger threatening their investments is represented only by thieves and fabricators. This business influences the market position with current creative works of art production by the way of orienting it mainly on long-term economic profits that are brought only by works of so called pure art. Here is needed a consecrated logic of obsolescence making necessary time interval in which the value of „pure art“ is being confirmed and that is later transformed into symbolic capital put into art value. As far as we talk about work of current creative art, specifically, about names of living authors, the market with art values is at most being careful. It chooses only the most media-famous names because success in media is from the point of view of the long-term perspective the mark that their works will become socially confirmed and legitimately recognized works of high art value that will increase more after their death. Bourdieu (1999, s. 247) also says that: “The one who is not successful in media way, does not have talent “. This condition pays also on the other side: If the talent is about to be recognized publicly, it has to be successful in media way. Contemporary creative art is not in this sense reliant upon the audience but upon the media institutions policy that „makes“ its name.

The artist, made visible under the letterhead of the institution specializing itself on talent recognition and that comprises charismatic names of media famous personalities, gains media authority and public recognition status because his creation is comparable with values that were being recognized and confirmed by the same institution. The place and exhibitions' number that the artist has gone through, numbers of visitors, calculation of institutions at which the artist was educated, producers of cultural values with whom he cooperated, calculations and lists of awards and recognitions, citations, sales etc. this all belongs today to the basic media equipment of the artist applying for consecration. Media indicators gather themselves in museums' and galleries' archives and are valid on current market of cultural products as objective talent recognition. Institutions where consecrated capital can work, are situated beyond commercial networks and instead of storerooms in which publishing houses concentrate their goods with cultural values, dispose of archives, deposits, intellectual potential and statutes that makes them legitimate to lead and influence the intentional development of social environment. These institutions do not need quick success or quick sale because the center of their function is in symbolic activities whose basis is symbolic capital accumulation i. e. accumulation of social prestige, respect and recognition.

In pre-modern societies, in which religious and secular types of power were reliant upon art in creation and propagation of contents, the high art was strongly interconnected with symbolic capital creation and accumulation. Art, whether it was strongly cultivated in monastic schools or by the court, it was always the unique means of political power representation. In this original position that can be in certain way designated as unique, the art and its institutions gained historically the highest degree of social recognition and respect. Development of reproduction technique and communication technologies of modern era freed art from the ties of its subordination to power representations; media of mass communication, e.g. photography and film offered her social and economically effective possibilities. Several pre-modern institutions that specialized on forms of representations and symbolic contents propagation through art ceased to exist or they transformed into the type of modern institutions what is obvious e.g. in education institutions. A new type of modern media institutions also emerged. The content of their social ambitions is at the same time always the same: to make symbolic capital and by that to gain participation in symbolic power.

High level of autonomy that art managed to gain at the end of the 19th century, established, on the contrary to the conditions during which there was a symbolic capital being created in the past, qualitative new dimension of art participation in its creation and accumulation. Historical art reversal that can be also called „diversion“ from any symbolic power ambitions, dependent on current bourgeoisie market policy, that happened about the

end of 19th century, finished with acquiring social prestige and recognition in the service of former religious-secular political compromises. Modernism gave them up by its nonconformist attitudes in order to gain its recognition alone by pure autonomy authority. For creation and accumulation of symbolic capital in the period that came after modernism, it meant historically new level of gaining social prestige and recognition through art. Symbolic activities and actions suddenly found themselves in contradictory oppositions in comparison with the past. It is generally valid for symbolic power and its institutions, constituted on the basis of social prestige and recognition that there is not official production intentionally focused on the market otherwise it would forfeit this power; it would be too weak and unequal competitive partner for economic and political power. Symbolic power and its capital as it is known from history were always functioning in the intentions of its economic and political power that they were dependent on. It was only a question of a very short time in order the phenomenon to be institutionalized and in order work of art as a product of pure altruism to become the subject of appropriation.

From the symbolic capital creation and accumulation point of view, decisive is therefore the „anti-economic“ (P. Bourdieu) dimension of high art that does not admit connection between the highest pure art values with market or with political order. On the contrary, the condition to gain social recognition and prestige at least for hundred years proclaimed distance from any forms of economic and political dependence. The given tendency functions till these days as obvious condition of the exclusion of above - aesthetic functionalistic points of view enabling to see contradictory position of high art in the middle of symbolic power. Its ambition and character today are in the first place influenced by science that is connected with technique and also cultural capital consisting of the amusement industry and advertising that have a substantial part in creation its relative strongest material and financial sources via the media market. J. B. Thompson gives example of Japanese transnational Sony Corporation and Matsushita companies' investments that in this way gained part of American cultural capital from Hollywood amusement industry and advertisement for milliards sums of money (Thompson, 2004). It means that production of this cultural capital, comprising except for retail sales also vast activities of popular amusement and free time spending, got itself under the total control of biggest producers of consumer electronics, in which it is subordinated exclusively to creation and accumulation of material and financial sources of this section. Although these type of facts belong more to the area of economy or sociological scientific branches as aesthetics, we cannot avoid the fact that portion of current high art on creation and accumulation of these sources is insignificant in comparison with portions coming from the mass visual culture sections, advertisement, design

and other art performances that are from the functional point of view given into opposition with autonomy and its anti-economic position. In other words, current economic and political power representations are no more reliant upon high art institution neither in the scope and form as we know from pre-modern era. Cultural capital, if it is about the possibility of direct economic assessing is far more profitable than symbolic capital nowadays.

Of course, we cannot deny that towards the institution of high art the power proceeds with generosity and perception. The MPs of German Bundestag would otherwise agree only with difficulties with the fact that Christo, artist of Bulgarian origin living in the USA, would pack it all into a gift pack. His concept must have met with the same perception of politicians in the New York City Park in which he arranged wooden gates and he hung colorful pieces of cloth on them or he covered the landscape with more than 350 umbrellas. Reverse face of current high art autonomy is, in comparison with history the loss of its original socially absolutely privileged position in the space of current symbolic power. Institutions that appropriated the art by the way of performing defense of its autonomy do not need to defend it anymore; they need to renew and maintain through the high art institutions their participation in creation and cultural capital accumulation and also participation in symbolic power. So, it is the capital that according to Thompson cited before, consisted of information and communication means inevitable for production, propagation and receiving of symbolic contents including knowledge and abilities of those specializing in this type of symbolic activities. Symbolic action, activities and mainly their actors who promoted „anti-economic“ position of high art to the level of institution and by this act appropriating it at the same time, present themselves in the name of socially legitimate demands for privilege, protection and integrity of the highest values of pure art that are like altruistic gift and are not subject to any greedy speculations of market policy. Institution of high art as art that is incorrupt from the point of view of commercial interest is inevitable for the needs of cultural or symbolic capital accumulation and myth of autonomy as art independence from commerce and business is inevitable for maintaining this institution. The paradox is that already these demands or more exactly demands resulting from them are the subject to economic and political assessing. Exhibitions, biographies, catalogues, analytical discourses about art peculiarities, belonging of authors to some of the several brands of current „arts“, various activities connected with acquisition of media indicators, these all things are now activities subject to conditions and rules of media market. We would only in vain look for the pure altruism. It is about the media publicity production of visualization, officially roofed by demands of pure art highest values on altruism but which at the same time functions on the market with cultural products as a part of refined media marketing that outwardly makes itself

distant from market supply and demand in order to be able to make and accumulate cultural capital that is being transformed into economic or political capital. Practice of cultural institutions is adapted to the conditions of media marketing which the consecration of media market provides with existential profits and portion on symbolic power and so the art is also confronted face to face with all of them. Status of its autonomy stays under such conditions as if untouched but it is the institution not the artist that decides about the way of its integrity, about acquiring social status and prestige, i.e. social function of art constituting the basis of autonomy. Art, in the economically developed market society, is in the first place subject to media value points of view. Rules of media and media market are at the same time merciless, it is not possible to avoid them; even the artist cannot avoid them, or the institution that places him there in the name of integrity.

Conditions of creation and culture and art reception in the open global space are then from the point of view of possibilities of their primary local sources limited by rules of globally functioning market and media economy. As on the market with art the art is also an article as any other article, the market with art is also subject to economic problems resulting from the competition and overproduction. Art quality criterion is still of paramount importance but global market is always filled enough with qualitative works of art. In the relation to the sphere of global market transformation concerning cultural capital, accordingly to the subject of economic assessing, the majority of local cultures production changes into cultural surplus. Accompanying sign of global practice in the sphere of high art is also that global market focuses on personalities; arrangement of collective correctness or local culture altruism as a whole in the range of its market rules and economic logic does not exist. The institutions that react to this situation are the ones which promote cosmopolitical culture and art orientations in the domestic environment. Their promotion was accompanied by new revitalizing processes in cultures of post-communist regimes of Eastern Europe that at the beginning of 1990s attempted to their incorporation into the space of common global culture. Removal of political and communication barriers between cultural spaces of western and eastern Europe was, *inter alia*, perceived as the condition for general availability of value dimensions of the West. Their mediation was as a result of revolutionary political and social changes literally part of new social expectations. The idea of repeated connection with western culture resulted from the historically well founded adherence of Central European space to the western culture. In the former Czechoslovakia, the majority of the Czech and Slovak intellectuals and artists saw in this connection, even years after that, how the revolutionary euphoria and enthusiasm disappeared in everyday worries of after-revolution chaos, sense of acquired freedom. In these circumstances, generally felt trauma of social

isolation and dichotomy played its role that they tried to overcome by creation of new ties with cultural environment of the West. The significant feature of their viewpoint were value aspects; in the free development of western culture they saw values that people were not allowed to identify with or equalize with in the politically normalization pressure. Only few of the residents were aware in the sufficient extent about the range of changes that happened in the western culture from the time of pre-global phase. Concise viewpoint of the given situation was expressed then by the member of one of the numerous conferences that were being held in Prague at that time, when he declared that “it is mainly needed to learn the rules of the game; without which we cannot be accepted as equal partners in the western Europe“. (I.Thomasche, 1990, p. 2) In the course of few years, while looking at historically renewed fight for the place and integrity of the Czech and Slovak culture in value models of western culture, it is now obvious that it was being decided, let's say, ex post about its way, result, victories and failures on media consecrated field. When, after almost twenty years, the Slovak art culture could introduce itself in the countries of the West, the home organizations started from the creation of so called unofficial authors using art practices of current stylistics on the base of which the picture of creative art was comparable to European and world art context. The aim of the exhibitions prepared for abroad could be characterized by the following: to introduce and present Slovak unofficial and forbidden art in the context of European connections in the eyes of mainly western audience. The choice of exhibiting authors and their works of art was underlain then by the aspect of style comparison with the assumption that it would correspond with the taste orientation of specialists as well as visitors in the western world. The paradox was that the context of official and forbidden art connected with years of lack of freedom in the totalitarian regime was in fact represented as current European art. The West that expected experience of something new and not known by that time concerning the unofficial culture of the East was disappointed. From the unofficial phenomenon of Eastern culture became the same culture as everywhere else. One Slovak artist recalls the meeting with the students of the French academy in 1992: “We expected a kind of „exotic men“ from Czechoslovakia. Finally we were a little bit disappointed. As the main advantage they wanted to use against me was the statement that our exhibition introduced normal European culture. I stressed that they should look at us as at European art“ (Sikora, 1992, p. 5).

Progressive art tendencies and practices that characterized art development in western culture were like an incentive, inspiration provoking in a positive sense to express oneself in the language of not only current but mostly self-liberating art statement that found its adequate expression in 60s. The main feature of this art was not desire for approximation of

home culture towards the world but desire for self-confirmation as existential necessity through language that was the language of free art. Whether it was happening at the level of the picture made peculiar by the features of writing, attributed in the spirit of some kunsthistorical models to the influence of American lettrism, picture as collage and assemblage, attributed in the same spirit to the influence of American pop-art, or at the level of light objects of Milan Dobeš as solitary representative of pop-artist tendencies or contrary at the level of happening as action or conceptual art in which the authors (together with the Czech Milan Knížák) are in the same spirit most frequently compared with the American A. Kaprow or Polish Tadeusz Kantor. There were also prime differences resulting from, on one hand, diametric differences of cultural-social environment by which these expressions were saturated from the outside, on the other hand from the peculiarities of psychophysical make-up of artists, daily confronted with absurd reality of totalitarian regime. While Kaprow's happenings which Slovak author of action manifestation Alex Mlynárčik was often confronted with, was nurtured by the spirit of revolt against capital and social consumption, happenings of the Slovak Alex Mlynárčik had different content; they headed to celebration, to the art celebration as to a feast. In the middle of everyday numb greyness of life in which the totality regime made hostages of children and transformed society into a mute majority. From time to time there appeared peculiarity of the world and idea of what it could become through art and various activities of intellectuals. So, one day there appeared a poster with the call for *Happening Sociologique* (Alex Mlynárčik, Stanislav Filko, Zita Kostrová, 1965) in which these authors focused on reality defined from stereotype of its existence. It was about uncovering of other, new dimensions of non-formalized reality (so called aesthetics of found reality). The city Bratislava was declared as work of art between 1st and 9th May 1965, so it was between the two holy socialism dates. In the resolution Bratislava was represented by the number of men, women, balconies, television antennas and tulips in the town. In 1971 there was an event called *Day of joy* or *If all the trains of the world*, when Mlynárčik with the group of his friends reconstructed a small train on a light railway so visitors of the event could have a ride. At the railways there was music on, various fun events and people had fun. In the summer of 1971, Alex Mlynárčik, realized an event called *Eve's wedding* according to the folk tradition whose proposition was gobelin of a founding personality of Slovak art modernism Ľudovít Fulla. In the town of Žilina, one Saturday there appeared village carts with wedding guests, with a bride and a groom, loaded with duvets and other wedding bride's dowry. These events did not demand anything more from the art than to be what it was, the mode of common happier and freer living of existence. The sixties of the 20th century when the spirit of liberal-mindedness penetrated into the Slovak culture gradually, unobtrusively

and without more shout, did not have long lasting. It went down to history as the Prague Spring in 1968. After former Czechoslovakia occupation by occupying allied armies of the Warsaw Treaty, there was a period of political normalization accompanied by prohibitions and repressions of freely thinking citizens, intellectuals and artists. In these circumstances a handful of freely thinking artists and intellectuals developed their common activities (Night street sweeping, Stream cleaning) that were later designated as prohibited art. Their primary focus was but ecological not creative. By the example of mentioned events and activities we wanted to suggest that the common language of art in global culture was only a means in this forbidden art, not a target with which it is often replaced. This failure was noticed also by home Slovak criticism; in 1996 it was named by Slovak art critic Iva Mojžišová (1996) in the article called *Prostriedky neschvávajú účel* (*Means do not consecrate purpose*). Home interpretation of Slovak art culture based on expression of steadiness and synchronicity with development tendencies and global culture trends, gave way to the idea of overcoming development dichotomy at the beginning of 90s, derived from analogies of more social-political and economic than cultural differences between the East and the West. In the effort to overcome the cultural gap frustration, some points of view fell in, especially the ones that characterized activity of one unofficial and forbidden culture. By repeated reconstruction of the outside look it is inevitable to admit that no memory stayed after them.

Both parties participated in this paradox, of course. Key for selection, which was represented by the creation of fifteen Central European artists, in the study of Pierre Restany at the great exhibition catalogue in Bonn's Kunsthalle Europa (1994) was *intuition and expression* in which he sees intuition of European awareness and radical humanism expression. Development in Poland represented by authors with the leading creative personality Tadeusz Kantor characterizes Restany as "Polish vision of radical humanism" (Restany, 1994, p. 287) Its component part was Museum Sztuki in Lodž that emerged from the initiatives of Ryszard Stanislawský as "ideal place for western-eastern relations" whose standard should have been "humanism without borders" (Restany, 1994, p. 288). Performance and the first historically Slovak happening "happ-soc" (*Happening Sociologique*, S. Filko – A. Mlynárčik, 1965) evaluates Pierre Restany as the expressive manifestation of alarming state that characterizes marginalized culture of Central Europe of 60s and 70s. In the article Restany also characterizes development of mail-art and performance in Hungary as a foreshadow of „rediscovered“ relation of Hungarians towards the West in 1968. Consequently there is also name of the Hungarian art theorist László Beke as a representative for the field of international influence and alternative communication (expanded-art) that was appreciated by American artist of Lithuanian origin Georg Maciunas. Restany evaluates the

definitive contribution of the former Czechoslovakia for constituting Eastern European humanism as spectacular especially in connection with the eccentric personality of Milan Knížák. According to Restany, Czech institutions recognized at the turn of 60s and 70s for the first time in history an expanded-art happening as a term for new art form after his happenings shook Prague cultural scene. The French, Pierre Restany was perhaps the only western art theorist who knew very well the creative art of European East and with peculiar view he understood peculiarities of Slovak culture development in the conditions that were more severe in comparison to other totalitarian regimes in the Central Europe. Flux performances happening and action were by his contribution integrated into European development context via cultural-political modified contents. But behind his Eastern art interpretation there was also values' hierarchy equivalent to criteria of official art development in the West. It means the criteria of formal newness and originality that in the current global hierarchy pay as the highest values and according to which the culture of Central Europe is perceived as marginal.

The picture of unofficial or forbidden culture in post-communist countries after November 1989 for a short period of time attracted really the interest of the West, media, scientific and also broader cultural audience. These processes were ideal opportunity for the West to strengthen own identity and viability; according to what came from the West before 1989, it helped the culture of the East towards the self-awareness and courage towards gaining own freedom. Cultural development of the West was more presented as universal socio-cultural model of values. Therefore in the West the term of the forbidden art became prevalent. When speaking about the term of unofficial and forbidden art, in the western art they did not have clear idea about what it meant. In the catalogues their characteristics appeared more or less indirectly as an opposite of the Lenin, Stalin portrayal or factory female worker in the scarf and dungarees. Political framework of unofficial and forbidden art of Central and Eastern Europe (except for such famous person as was Pierre Restany) was perceived only superficially; including recognition of differences between official and forbidden art. By the occasion of itinerant exhibition *DAgegen Verbotene Ostkunst 1948–1989* that was held in 1991 from the initiative of the German Foundation for the East, art critic of Hungarian origin Lórand Hegyi called attention to quite a few of shortages in assessing aspects of eastern block art from the side of western professional circles and media including turbid confusion around the very term of eastern art. One of the mistakes that Hegyi blamed the West for was „insufficient recognition of official and unofficial art in the east that differ from each other by clearly defined formal, contextual and aesthetic moments“ (L.Hegyí, 1991, p.5). Simplified identification of the eastern art term (Ostkunst) with so called state or official Eastern Europe art is according to the author a considerably misrepresented starting

point for overall pluralistic and true picture of culture and art in the Central and Eastern Europe in which state (official) art was only one of the phenomena between the others. The difference was that some were institutionally preferred in this system while the others were removed to periphery (Hegyí, 1991). In other words, in eastern art some kinds of art expression were officially legitimate as representative i.e. supported and financed by the state while others were cast aside on the periphery without state subventions and official support of their legitimacy. Phenomenon of unofficial and forbidden art in Slovakia was also subject to the quite specific social, political and personal grounds than those that characterized unofficial art e. g. in Poland or in Hungary. Images of the West about Central European culture finished here by pictures of enthusiastic workers with their faces with hard lines and proud expression of the builder's determination, by motifs, happy crowds of children with pioneer scarfs etc. This unitary, unquestionable forced picture of socialistic realism ended in Central Europe already in 1953 and the real art came on the scene in the 90s that was described by the term „unofficial“.

In the quickly changing conditions of supply and demand on the western market with products of dual quality, new values' aspects of forbidden and unofficial art had only temporary validity. They ceased to be valid in the same speed as the differences between the official and unofficial in the cultures of the East started to disappear. At first sight, the paradoxically constantly spreading global space of media communication seems too narrow for local cultures. When talking about the current picture of home art culture we have often impression that awareness of cultural-historical continuity and attachment faded away from it. Slovak art culture began to apply for its place in the huge multicultural space in which it became discreet. During recent years there prevails an opinion that in the time of political lack of freedom, Slovak art expressed more viability to be autonomous and the way it really was than in the current free situation. The initial enthusiasm and interest of the sensation-loving West in „Eastern European exotic“ was replaced by relentless laws of cultural lobbyism. What is then the conclusion after twenty years? If the culture and art has got to fulfill its mission and stay to be spiritual support of man it has to keep the ability to independently create its identity in its affiliation to specific social and national ethnicities. Only in the environment of local culture can the creation and reception keep its privileges of autonomy. Experience of culture of Central Europe and the East is experience that autonomy of art is not a gift given by politicians or capital but it is an expression of civic and personal bravery and responsibility towards us and others. Principles of global market will not change, these processes is not possible to bring back or to influence in some other way; at the local level it

is but individual who decides what will be culture and art like. But decision must be made by every man for him/herself.

LITERATÚRA

- BENJAMIN, W.: „*Grandwille aneb světové výstavy*“. In: *Dílo a jeho zdroj*. Praha : Odeon, 1966. 71p.
- BOURDIEU, P.: „*Der Markt der symbolischen Güter*“. In: *Die Regeln der Kunst*. Frankfurt am Main : Suhrkamp Verlag. 1999. 227p.
- EXPO '92. 1992. *Interview with Rudolf Sikora*. In: *Profil*. 9/1992. pp. 12-13.
- HEGYI, L.: *Begriffsklärung*. In: *DAgegen. Verbotene Ostkunst 1948 – 1989*. Bundesministerium Unterricht und Kunst, 1991. 5p.
- Kunst im Futur II*. Der Künstler Tino Sehgal und der Philosoph Peter Sloterdijk – ein Zeit – Gespräch zur Biennale in Venedig. In: *Die Zeit*, č. 24, 9. Juni 2005, pp. 50-53.
- MOJŽIŠOVÁ, I.: „*Prostriedky nesvätia účel*.“ In: *Galéria*. Bratislava: SNG. 1/1996. Roč. 3. pp. 8-9.
- RESTANY, P.: *Expression und Intuition*. In: *Europa, Europa. Das Jahrhundert der Avantgarde in Mittel- und Osteuropa*. Kunst – und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland, Bonn, 27. Mai – 16. Oktober 1994, 287 p.
- RESTANY, P.: „*Expression und Intuition*“. In: *Europa, Europa. Das Jahrhundert der Avantgarde in Mittel- und Osteuropa*. Kunst – und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland, Bonn, 27. Mai – 16. Oktober 1994, p. 289.
- THOMPSON, J. B.: *Média a modernita*. Praha : Karolinum, 2004. 138 p.

RESUMÉ

GENEALÓGIA GLOBÁLNEHO MÝTU

Vedecká štúdia sa zaoberá otázkou globálne otvorenej kultúry, v ktorej je umelecká produkcia determinovaná globálnymi zmenami, pričom reflektuje spoločenské zmeny a tvorbu tzv. rituálnych ceremónií. Prvá časť sleduje genealógiu mýtu o globalizácii na základe umeleckej percepcie a symboliky. V druhej časti sa zaoberáme situáciou v česko-slovenskej zakázanej kultúre pred pádom Berlínskeho múru a po otvorení sa globalizačným trendom.

KATARSKÁ HERÉZA Z POHĽADU STREDOVEKEJ FRANCÚZSKEJ KULTÚRY

Jana Pecníková

Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica
jana.pecnikova@umb.sk

Obdobie stredoveku začína zánikom antických štátov a prináša nové usporiadanie Európy, založené na vlastníctve pôdy. V hierarchickom systéme, ktorý sa vyvíja s vzrastajúcim vplyvom kresťanstva, stojí na čele kráľ. Transformácia starého a nového systému však neprebehla jednoducho. Celému procesu predchádzali udalosti, ktoré formovali nielen francúzsku spoločnosť, ale celý svet. Myšlienkové prúdy prichádzajúce do Európy prinášali nový pohľad na svet, učenie Ježiša Krista nahrádzalo pohanskú vieru. Práve na tomto kultúrno-filozofickom strete vzniká feudalizmus, ktorý sa stáva nástrojom mocných a umocnený ich ideológiou rozdelí Európu na pánov a ich poddaných.

Na území dnešného Francúzska sa v roku 481 Chlodovik stáva kráľom kmeňa Frankov (Duby, 2003). Jeho uznanie je podmienené prijatím kresťanstva, ktoré je založené na vízii nebeskej hierarchie, na čele ktorej je sám Boh. Vytvorenie podobného usporiadania aj na zemi, sa stáva základom pre vznik ranofeudálnych štátov. Kráľ, panovník, získava neobmedzenú moc. Vláda ako samovládca, s podporou cirkvi, ktorá sa formuje ako inštitúcia zachovávajúca *Slovo božie*. Vzápätí sa rozpútava boj proti starej viere v prírodné zákonitosti, s cieľom zjednotiť ostatné kmene a vytvoriť tak pozemské kráľovstvo.

Nová viera v rukách mocných je základným nástrojom sily. Pohľad na to staré, ako na niečo hodné zániku, vzbudzuje dôveru v novú, lepšiu spoločnosť. Francúzske kráľovstvo je však stále rozdelené na malé vojvodstvá, s vlastnými pánmi, ktorí sa nepotrebujú unifikovať s ostatnými. Na druhej strane, kráľ si začína uvedomovať možnosti svojho postavenia a pôvodne všeobecne prospešné myšlienky sa menia, ovplyvnené snahou zabezpečiť si čo najväčší vlastný blahobyť. Práve z tohto dôvodu sa nedarí unifikovať kmene na tomto území. Dochádza k separácii a vzrastajúcej moci Paríža na severe a Toulouse či Marseille na juhu ríše. Jedenáste storočie už prichádza s víziou „Boha jako feudálneho pána na trůnu uprostřed soudního dvora, nebo jak jako baron jede na koni“ (Duby, 2003, s. 174). Myšlienka hierarchie moci sa teda udomácnila, zosilnená víziou blížiaceho sa konca sveta.

Cirkev a moc idú ruka v ruke. Okrem toho sa v okolí panovníka začína vytvárať okruh jemu naklonených prívržencov, čo vyústilo do vzniku šľachty. Keď v roku 1030 preláti vyhlásia rozdelenie ľudí na tri skupiny: na tých, čo pracujú, tých, čo sa modlia a tých, čo bojujú, je definitívne určené rozdelenie spoločnosti. Európa sa mení z dobývanej na

dobyvačnú. Po usporiadaní vnútorných pomerov sa začína orientovať na dobývanie, a prvým cieľom sa stáva vyslobodenie hrobu Ježiša Krista z rúk inovercov. Pod znamením kríža sa za najväčšiu poctu pokladá zúčastnenie sa takejto vojenskej výpravy. Faktom ostáva, že „vládci panstiev milovali válku. Rádi obetovali bohatstvá, jež jim plynulo z rozvoje zemědělství a z oživeného obchodu, jen aby ji mohli provozovat s větším potěšením a ziskem“ (Duby, 2002, s. 31).

Francúzski panovníci však neostávajú len pri vojenských výpravách na Blízky východ, ale organizujú križiacke výpravy aj na vlastnom území. Okciténia, oblasť, ktorá sa tiež nazýva *Midi*, sa rozvíjala nezávisle od severných oblastí. Vďaka prístupu k moru sa tu šírili poznatky rýchlejšie a boli tu silné kultúrne vplyvy z celého sveta. Jej prosperita a rozvoj, nezávislý od moci panovníka, vyústili do snáh dobyť túto oblasť. Ako zámienka mala slúžiť tamojšia heréza Albigéncov, zvaných tiež katari, ktorí vystupovali proti nadradenosti kléru a verejne kritizovali cirkev. Tieto výpravy na vlastnom území a proti kresťanom, nemali želaný účinok, preto sa cirkev musela pokúsiť napraviť si meno inak. Vhodným spôsobom sa zdalo byť založenie tzv. žobravých rádov, lenže ani tie sa úplne nepodriadili cirkvi. Dokonca ju istým spôsobom ohrozovali, pretože jej členmi mohli byť laici, ktorí dokazovali, že človek k viere nepotrebuje žiadnu inštitúciu. Okrem toho „přes tuto feudální rozdrobenost, již zvyšovala i nejednotnost jazyková (na severu nářečí langue d'oïl, na jihu langue d'oc)“ (Fryčer, 1972, s. 22), sever krajiny sa ocitol vo finančnej tiesni. Keďže križiacke výpravy a nároky panovníkov nestíhal pokryť kráľovský rozpočet, dobytie Okciténie bolo nevyhnutné.

Podarilo sa to až v roku 1226 Ľudovítovi XIII. Táto časť sa teda napokon pripojila ku kráľovstvu, ktorého kresťanské ideály ostávali v úzadí. Boje spôsobili zánik unikátnej kultúry, ktorá už v 11.-13. storočí prejavovala znaky dnešnej multikulturality. Jej stopy sa dodnes zachovali v piesňach trubadúrov. Keďže pochybnosti voči tomuto postupu silneli, klérus nemal inú šancu, ako potlačiť všetky pochybnosti o správnosti rozhodnutia tým, že na *IV. Lateránskom koncile* v Clermonte (r. 1215), ustanovil inkvizíciu, ktorej úlohou bolo prenasledovať heretikov (katarov z Juhu).

„Keď do feudálnej spoločnosti začali prenikať rozkladné prvky, sa pojem kacír a čarodejník začal zámerne stotožňovať. Keďže kacíri boli vlastne ideologický odporcovia všemocnej cirkvi, zaujala napokon nové, nekompromisné stanovisko aj k čarodejníkom. Oprášil sa takmer tisíc rokov starý zákon rímskeho cisára Justiniána, (...) podľa krutej starovekej tradície žiadal trest smrti upálením“ (Gregorová, 1986, s. 249). Celý proces vyvrcholil v roku 1232, keď pápež Gregor IX. založil *Súd svätého oficína Inkvizície*, ktorý viedli dominikáni a ich úlohou bolo systematické vyhľadávanie heretikov na Juhu. Okciténska kultúra bola definitívne potlačená a zničená.

Kráľov pokus o oslabenie vplyvu vojvodov však stále nemal dostatočný ohlas. S pomocou cirkvi sa mu darilo podmaňovať si ich územia v čase, keď vojvodovia museli absolvovať cestu za oslobodením Jeruzalemu. Avšak, postupom času, sa unifikácia kráľovstva podarila a na konci 13. storočia bolo francúzske kráľovstvo najväčším kresťanským kráľovstvom na svete. Svedkami tohto úspechu sú aj katedrály, ktoré v sebe nesú ideál pozemského kráľovstva, ale taktiež, z pohľadu 21. storočia, márne snahy kráľov ostať v pamäti ľudí. Venovať štedrý finančný príspevok na výstavbu bolo priam pravidlom, prípadne si nechať vyrobiť vitráž so svojou podobizňou, otázkou ostáva, či sa dá niečo tak „nemateriálne“ ako stopa v pamäti národa kúpiť.

Francúzsko sa s feudalizmom a kráľmi rozlúčilo kruto. Osud Ľudovíta XVI. je všeobecne známy. Aj všetky ostatné generácie kráľov, ktoré si boli v katedrálach pýtať požehnanie svojich činov, žili vo svete mimo reálneho postavenia ich ľudu. Tejto dobe však vdáčíme za umelecké diela, ktoré síce neboli prvotne tvorené ako umenie, ale spájali v sebe úžitok a estetiku. Jeho veličenstvo kráľ bol osobnosť, ktorá podliehala tlaku, či už cirkvi, alebo šľachty. Jeho úlohou bolo viesť krajinu k rozvoju, prostriedky si však volil sám. Vo chvíľach bezradnosti sa však vždy obracali tvárou ku katedrálam, ktoré vraj dokázali poskytnúť odpovede ukryté v kameni. 11. – 13. st. vo Francúzsku bolo časom, keď boj o moc stál na pilieroch idey o kráľovstve, ktoré vedie k spáse, ktoré ponúka ľuďom kresťanský ideál života. Bol to čas panovníkov, ktorý nezískali slávu krvavými bojmi, ale činmi v prospech svojho ľudu. Za kráľa, ktorý sa stal prvým skutočným panovníkom a súčasne jedným z najvýznamnejších, je bez pochyb považovaný Karol Veľký. Legendy o jeho živote a jeho činy ho prežili. Zjednotenie krajiny pod jeho vedením bolo nevyhnutné, lebo len vďaka nemu krajina odolávala útokom výbojných kmeňov. Karol Veľký však priniesol rozmach na všetkých úrovniach, nezanedbával rozvoj kultúry, udržiaval dobré vzťahy s ostatnými panovníkmi. Taktiež s Jeruzalemom, najmä s kalifom Harun-al-Rašíd, ktorý bol pokladaný za „ochrancu svätých miest“. Aj *Sainte-chemise*, relikvia umiestnená v Chartres, bola darom Karolovi Veľkému v tomto diplomatickom priateľstve (Kováč, 2007).

Upevňovanie moci a snaha o zisk čoraz väčšieho vplyvu pomaly nahradili pôvodné myšlienky ranofeudálnej spoločnosti. Nezabránili však prílevu nových myšlienok, ktoré nútili krajinu k zmene. Základy však ostali rovnaké a stoja na nich všetky krajiny dnes už demokratickej Európy.

Magická doba temna

Na troskách antického Grécka a Ríma a pohanských tradícií sa do Európy rozširuje nové učenie, ktorého zakladateľom sa stáva Ježiš Kristus. Polyteizmus sa mení na vieru v jedného Boha. Kresťanstvu však trvá istú dobu, kým je oficiálne uznané. Spočiatku jeho prívrženci čelia prenasledovaniu, ktoré pomaly prestáva až po prijatí Milánskeho ediktu v roku 313 (1) cisárom Konštantínom. Stúpenci nového náboženstva sa napriek tomu stále schádzajú tajne. Miesta stretnutí, ako aj cestu k nim si označujú jednoduchým symbolom „ichtys (řecky ryba), sestávající ze dvou jednoduchých protínajících se oblouků, jednoho prohnutého nahoru a druhého dolů, které připomínali profil ryby“ (Kenner, 2007, s.109). Tento symbol slúžil tiež na rozoznanie kresťanov pri náhodnom stretnutí tým, že ho nakreslili palicou do prachu.

Centrami kresťanstva sa začínajú stávať kláštory, v ktorých sa sústreďuje vzdelanosť, veda, ale tiež prepych sveta. Na druhej strane poskytujú útočisko všetkým tým, ktorí sa nevedia včleniť do spoločnosti. Medzi najvýznamnejšie centrá patrilo Cluny, založené v roku 909. Európa, v očakávaní konca sveta pri príležitosti nového tisícročia, len podporuje vznik duchovných centier tohto typu. Odvrátenou stranou ostáva fakt, že „veškeré aktivity probíhaly v souvislosti s neustálou a nádhernou liturgií, neboť Cluny si oblíbilo – pro slávu boží – zdobnost, okrasy a slavnosti, které povzbuzovali šlechtu ke zbožnosti“ (Duby, 2003, s. 176). Práve prepych a okázalosť, ktoré tu nechýbali, viedli k reforme zvanej „biely šat nových kostolov“. Mnisi v Cluny neslúžili ako vzorný príklad ľudu, nepracovali manuálne a vďaka dobrým vzťahom so šľachtou nemali núdzu o prostriedky, pretože pred nebezpečnými výpravami si tu rytieri nechávali osobné veci a pokiaľ sa nevrátili z boja, ich majetok pripadol kláštoru. Aj keď cirkev najprv opovrhovala rytierstvom, neskôr sa rytieri vysväcovali v kláštoroch. Postavanie cirkvi a rytierov rástlo, aj keď v skutočnosti „francouzské země však setrvaly v hluboké bídě. Pokud jde o rolníky, které je obývali, hovoří kroniky jen o hrozně chudobě“ (Duby, 2003, s. 178). Túto situáciu mala zmeniť reforma, ktorej výsledkom bolo založenie nových, asketickejších rádov ako napr. cisterciánov.

Ďalším fenoménom sa stávajú púte, ktoré sú vedené k posvätným relikviám. Pokiaľ sa pútnikom nedarilo dostať priamo do Jeruzalema, navštevovali aspoň posvätné miesta v Európe. Púť bola príjemným spestrením života najmä šľachty, pretože sa jej zúčastňovali celé skupinky priateľov. Okrem toho „púť bola výhodným spôsobom ako si zaručiť posmrtnú cestu do neba“ (Histoire, géographie 5e, 1982, s. 176). Pri jej dosahovaní pútnikov sprevádzali strážni rytieri, ktorí ich ochraňovali, aj keď väčšie nebezpečenstvo nehrozilo.

Uctievanie akéhokoľvek materiálneho predmetu je charakteristické pre stredovek, ako píše C. Wright: „Každý článok kresťanskej víry byl transformován v nějaký viditelný

předmět. (...) Každický předmět v hmotném světě, bez ohledu na to, jak triviální, tudíž mohl být proměněn v symbol některé vlastnosti světce či nějakého duchovního pojmu. Tyto každodenní artefakty ztělesňovaly význam křesťanského příběhu. Právě ony – spíše než abstraktní doktrína – říkali lidem, čemu mají věřit. Vidět znamenalo věřit“ (Wright, 2008, s.169).Gregorova „reforma cirkvi sa začína kláštornou reformou“ (Schmitt, 2006, s. 24). V roku 1113 sa Bernard stáva opátom v Clairvaux, cisteriánskom kláštore, ktorý sa pokúša o návrat k pôvodným myšlienkam kresťanstva. Asketizmus, manuálna práca, a hlavne väčšia nezávislosť od šľachtických darov sa tu snažia presadzovať, ale ich vzájomná prepojenosť je neodškriepiteľná.

Mnich, ideál asketického života, ale tiež akýkoľvek predstaviteľ cirkvi, má od 11. storočia zákaz oženiť sa, čo prakticky znamená, že vstupom do kláštora alebo pripojením sa k cirkvi, prináša celé svoje osobné bohatstvo, ktoré by inak prešlo na jeho potomkov. Kláštory zhromažďovali majetok obrovskej hodnoty.

Popri formujúcom sa kresťanstve ostávajú v spoločnosti i zvyky iných – pôvodných náboženstiev. V prvom rade sú to keltské/galské pohanské tradície, ktoré sa pomaly presúvajú cez oblasť Bretónska až do Írska. Potom je to vplyv gréckych filozofov – Sokrata, Platóna, Aristotela, ktorí inšpirovali mnohých kresťanských veriacich. A na záver je to oblasť Okciténie, kde sa rozvíja katarské hnutie, ktoré akoby vychádzalo z pôvodného keltského náboženstva, obsahuje však aj nadčasové prvky východných náboženstiev. Tieto myšlienky sa stávajú nebezpečnými pre dogmy, ktoré sa začali šíriť na podporu udržania postavenia nielen kláštorov, ale celej cirkevnej organizácii. Vzniká preto množstvo spisov proti nim. J. Le Goff tvrdí, že „hereze vzniká všude tam, kde ji chce cirkve vidieť. V tomto smyslu je také treba interpretovať traktáty o kacírstvách sepisované a odpisované proto, aby inkvizitóri mohli účinněji konat svou práci“ (Le Goff, 1999, s. 191).

Katarská heréza začína upozorňovať aj na úlohu náuky o anjeloch, ktorí sa začínajú objavovať v západnej spoločnosti. Vedie to k tomu, že cirkev na *IV. Lateránskom koncile* (1215) prvýkrát sformulovala doktrínu o týchto neviditeľných bytostiach, aby tak predišla špekuláciám. Anjeli vystupujú ako poslovnia božej vôle, ktorí sprevádzajú ľudí a pomáhajú im na ceste životom. Už v 10. storočí sa objavuje vízia anjela strážneho, ktorý preberá vlastnosti archanjela Michaela. Uctievanie anjelov podporujú a šíria najmä benediktíni, pre ktorých sa stávajú dôležitými členmi „božej domácnosti“, vedenej tromi archanjelmi Gabrielom, Michaelom a Rafaelom.

Špeciálne postavenie zaujíma Michael, ktorý bol prvotne uctievaný v keltských zemiach a na Východe. Neskôr sa stal ochrancom kresťanov proti sile zla, preto je často zobrazovaný ako bojovník, ktorý porazil draka. Archanjelovi Michaelovi je vo Francúzsku

zasvätené posvätné miesto *Mont St. Michel*, ktoré sa rozprestiera v kanáli La Manche, na rozhraní Bretónska a Normandie.

Už v 8. storočí tu opát Aubert z Avranches založil kláštor na 78 metrov vysokej skale s obvodom asi 900 metrov. Podľa legendy ho k tomu viedlo zjavenie archanjela Michaela. V 11.-16. storočí došlo k výstavbe opátskeho kostola, ale neskôr je história tohto pútnického miesta poznamenaná svetským využitím jeho polohy. Počas Storočnej vojny slúžil ako námorná pevnosť, v dobe reštitúcie až do roku 1863 tu bola trestnica a väznica. V rámci následnej rekonštrukcie bola postavená hrádza (1879), ktorá Mont St. Michel spája s pevninou.

Na vrchu kláštora sa týči socha archanjela Michaela, ktorá pochádza z roku 1897, navrhnutá sochárom Emmanuelom Frémietom. Kláštor bol v roku 1979 zapísaný medzi Svetové pamiatky UNESCO a kuriozitou je, že slúžil ako predloha režisérovi P. Jacksonovi v kinohite *Pán Prsteňov*, kde bola podľa jeho vzoru vytvorená pevnosť *Minas Tirith*. Anjel a bojovník sa však vo vývoji dejín dostávali do úzkeho vzťahu, dospelo to až do fázy, keď sa podľa legendy matka, vypravádzajúca syna na výpravu, pýta: „Je to anjel, ktorý takto prichádza v podobe môjho syna?“ (Chabannes, 1873, s. 33). Bojovníci, križiaci boli považovaní priam za pozemských anjelov, ktorí idú v mene kríža či Kristovho kráľovstva bojovať s nepriateľom. Pôvodne alegorický bojovník tak dostáva reálnu podobu.

Racionalizmus postupne naštrboval piliere dogiem. Tomáš Akvinský a jeho scholastika sa pokúsili o spojenie nového a starého učenia. Avšak „Tomáš podriadil rozum dogmatu a prejal z aristotelizmu vše, čo bolo možné s dogmatom sladit. Základní věroučné teze povýšil nad rozum jako rozumem nedokazatelné, přitom však rozumu přisoudil značnou úlohu, a to v nepřímém dokazování prospěšnosti dogmatu a v jeho obraně proti racionalistickým pochybnostem. To je hlavní smysl nejen Tomášova spisu *Summa Theologica*, ale i celého jeho rozsáhlého díla“ (Spunar, 1972, s. 111). Scholastike sa však nedá uprieť fakt, že bola pokusom o harmonické spojenie dvoch protipólov, a to čistej kresťanskej viery a racionálneho zvažovania. A ako hovorí G. Duby: „*Summa* je koneckoncú jedno z najvhodnejších slov pro označení obnovených katedrál“ (Duby, 2002, s. 52).

Humanizmus a renesancia prichádzajú s absolútnym protipólom stredovekého myslenia, ale na druhej strane sa stredoveké myslenie vyvinulo do svojej ďalšej renesančnej podoby, ktorá bola neudržateľná v nezmenenom prostredí. Rovnováha vo vývoji medzi nimi však ostávala aj počas ďalších storočí kolísavá.

Krajina v rukách mocných

Silnejúce obavy z príchodu konca sveta podporovali v 11. storočí sústreďovanie moci okolo oltára – hrobu – kostola. Tento fakt podporilo aj zatmenie Slnka, ktoré sa vykladalo ako neklamný znak posledných dní ľudstva. Už králi z rodu Kapetovcov stáli pri „založení nového spôsobu spojenectva medzi korunou a oltárom, s ohľadom na pamiatku Chlodovika a Karola Veľkého, iniciátorov vzniku tohto spojenectva medzi kmeňom Frankov a cirkvou“ (Balmand, 1992, s. 84), upevňovanie moci kráľa a cirkvi bolo vzájomne prepojené.

Na prekonanie obáv súvisiacich s príchodom nového tisícročia sa začína s cirkevnou reformou, ktorá má priniesť naspäť pôvodné ideály kresťanstva. V tomto procese narastá moc pápeža, ktorý vystupuje ako hlavný biskup (predstavený) cirkvi. Proces reformy cirkvi v tomto období vyvrcholil počas pápežstva Gregora VII. (1073-1085), ktorý sa dostal do sporu s panovníkmi, kvôli snahe obmedziť ich vplyv pri voľbe biskupov. Okrem toho sa pokúšal vytvoriť z pozície pápeža najvyššiu duchovnú a mravnú autoritu, ktorá by tým pádom bola nadradená nad pozíciu kráľov. Čo sa týka kultúrneho posunu počas jeho pontifikátu, povolil zobrazovanie Boha ako muža, do tejto doby bol Boh v umení „nezachytiteľný“, prípadne ho mohla vystihovať len zlatá farba. Reforma však nedopadla očakávané. „Zjednotenie pôsobnosti kléru v žiadnom prípade neznamenalo unifikáciu kráľovstva“ (Balmand, 1992, s. 85). Mnohých rádov, a už spomínaného okcitánskeho hnutia, sa pokusy o nápravu cirkvi nedotkli. Takže kráľovstvo ostáva nejednotné.

Významné postavenie v svetskej stredovekej spoločnosti zastávajú tzv. avoués, ktorí slúžili ako predchodcovia právnika (advokáta) pre cirkevný tribunál. Tvorili ich „živnostníci“, teda stredná vrstva spoločnosti. Dá sa však povedať, že „avoué (znalec práva) nebol ochraňovaný, ale chránil. (...) Avouerie (súveká právna inštitúcia) sa stala politickou zbraňou, dômyselne ovládaným ofenzívnym spôsobom boja proti svetskej moci pomocou všemocnej cirkevnej štruktúry“ (Amiet, 1924, s. 299).

Medzi mníchmi, ktorí sa snažili naplniť odkaz Gregorovej reformy, významné postavenie patrí opátovi z Clavaux – Sv. Bernardovi. Jeho cieľom bolo podriaďiť „temporel au spirituel“, teda pozemské (pomínelné) duchovnému (večnému). „St. Bernard prichádzal hlásajúc, že je zviazaný s cirkvou“ (Duby, 1992, s. 212). Sv. Bernard je zakladateľom templárov, ktorých vyslal do Svätej Zeme na ochranu pútnikov a neskôr sa stali oficiálnym cirkevno-vojenským rádom.

Od 10. storočia, počas vlády Kapetovcov, vzrastajú snahy o obmedzenie feudálnej rozdrobenosti krajiny. Posun nastáva najmä počas vlády Filipa II. Augusta (1180-1222), ktorý sa krajinu snaží zjednotiť činmi a rozmachom na všetkých úrovniach. Filip dáva vydlážiť ulice, zriaďuje políciu, okolo roku 1200 zakladá univerzitu, začína stavbu Louvru.

Na druhej strane mali juhofrancúzske mestá priaznivejšie podmienky na rozvoj vďaka kontaktu s Blízkym východom, rozvoj remeselnej výroby tu postupoval veľmi rýchlo. „Když Inocent III. vyhlásil tažení proti Albigenským (les Albigeois), Filip se ho nezúčastnil. Výprava byla vedena Simonem de Montford“ (Fryčer, 1973, s. 24).

Korene inkvizície sa začínajú týmto bojom o moc, ktorá bola oslabovaná prílevom nových myšlienok a rozvojom vďaka kontaktu s ostatnou časťou sveta. V Okcitánskej kultúre sa dajú badať prvky renesancie, ktorá sa nezadržateľne začne šíriť až v 14. storočí po hlavných obchodných križovatkách. Inkvizícia „nutnosť vynútiť priznání za každou cenu dodávala pravde, stejně jako omylu, novou absolutní hodnotu. Z církve se tato procedura přenesla na královskou moc a stala se základem předpojatého požadavku všemocnosti, typického pro novověký stát“ (Le Goff, 1999, s. 181).

Paradoxom je fakt, že kresťania, ktorí boli pred prijatím Milánskeho ediktu kruto prenasledovaní, prenasledujú kresťanov. Ako ďalej píše Le Goff o Inocentovi III.: „Na jedné straně sám jmenoval opata z Cîteaux legátem pro provincie Aix, Arbes a Narbonne a pověřil ho kázáním proti heretikům. Na druhé straně žádal krále Filipa Augusta, aby své armády obrátil proti jihofrancouzským kacířům a zkonfiskoval ve svůj prospěch jejich území „ jako válečnou kořist“ (Le Goff, 1999, s. 190). Špekulácie vyvoláva fakt, že Filip II. odmietol účasť na týchto bojoch, i keď v prípade víťazstva to mohlo urýchliť (násilné) unifikovanie krajiny.

Výstavba katedrál spolu s ťažením na Juh sú dve významné črty stredovekej francúzskej spoločnosti. Práve katedrála v Chartres sa pokladá za najvýznamnejšiu stavbu tohto obdobia, nakoľko bola sídlom tzv. chartreskej školy. Osobnosti, ktoré stáli za výstavbou katedrály v Chartres, mali tiež moc, moc nad výstavbou, im zverenú od svetských či cirkevných autorít. Takmer všetci panovníci pokladali za povinnosť navštíviť toto miesto, prípadne prispieť na jeho výstavbu. Na začiatku predchodkyne dnešnej katedrály stála 3-loďová bazilika, za ktorou môžeme nájsť odkaz biskupa Fulberta.

Tento prívrženec Sokrata a antickej filozofie pôsobil v Chartres v rokoch 1007-1029. Výstavba, na začiatku ktorej stál, skončila v plameňoch požiaru, ale na zachovaných základoch a tzv. „podzemnom“ kostole stojí dnešná stavba. Fulbert sa taktiež považuje za znovuobjaviteľa druidskej svätyne, ktorú mala zastrešovať jeho výstavba kostola „našej dobrej pani“. A podľa legendy sa spodná časť zachovala vďaka ochrannej moci *Sainte-Chemise*, údajnému rúchu Panny Márie, ktoré uložené v zlatej truhlici ochraňuje toto miesto.

Fulbert bol veľmi vzdelaný a oddaný viere a venoval sa mnohostrannému rozvoju svojej osobnosti. „Fulbert, novodobý Šťastlivec, sa rozvíjal vďaka komunikácii s učencami svojho veku a venoval bohatosť svojej reči a poéziu svojho srdca na oslavu matky Božej“ (Mme de Chabannes, 1873, s. 34).

Ďalšie významné osobnosti, ktoré sú späté s Chartres sú Jean Texier (architekt, ktorý dostaval severnú vežu), Jean le Sourd (architekt, rodák zo Chartres a osobný lekár Henryho I), Suger (staviteľ, ktorý sa venoval najmä vitráži), Pierre de Mancy (vysvätil katedrálu 17.októbra 1260) ... a mnohí iní. Moc zverená všetkým týmto staviteľom, stavebníkom, architektom bola obrovská, pretože výstavba si žiadala presnú koncepciu a organizáciu. Každý remeselník odviedol prácu, ktorá pretrvala veky, a v tom tkvie čaro a umenie každého detailu katedrály, ktoré môžeme obdivovať aj my v súčasnosti.

Katari a heréza na juhu

Ako uvádzame na začiatku príspevku, na juhu dnešného Francúzska sa v 13. storočí odohrala dráma albigénskych vojen, ktorej cieľom bolo konečné potlačenie prvého veľkého stredovekého reformačného hnutia a vyspelej kultúry. Albigénci (zvaní tiež katari) tvorili najvýraznejšiu zložku herézy v oblasti Occitánie. Bola to jediná križiacka výprava vedená proti kresťanom na území Európy. Heréza sa znovu „objevuje koncom 10. storočia spolu s feudálnym systémom, ktorý prináša všeobecné upevnenie moci. Zústáva podružnou otázkou až do poloviny 12. storočia, kedy ji opät v Cluny Petr Ctihodný (Petrus Venerabilis), a po ňom opät v Clairvaux svätý Bernard bezprostredne po gregoriánskej kríži postaví do popredia“ (Le Goff, 1999, s. 181).

Korene katarstva údajne pochádzajú z Blízkeho Východu a myšlienky sa šíria Európou vďaka presunom kmeňov po križovatkách obchodných ciest. Najvýhodnejšie podmienky pre rozmach im ponúka Toulouské grófstvo v oblasti *Midi*. Slovo katar pochádza z gréckych slov *katharos* – čistý, alebo *katharsis* – znovuzrodený. Toto označenie im dali nemeckí a francúzski klerici, ktorí tvrdili, že katari sa dopustili hriechu a oddelili sa od cirkvi. Neskôr bolo z tohto pomenovania odvodené slovo kacír. Ľud ich volal *Bons Hommes* – *Dobří ľudia*, a oni sa nazývali *Bons Chrétians* – *Dobří kresťania*. Geografický názov pre katarov z oblasti Okcítánie znie Albigénci, je odvodený od mesta Albi – jedného z ich centier.

Katari pochádzali z chudobných rodín, rešpektovali prírodu a riadili sa jej zákonitosťami. Mali veľkú úctu voči všetkému živému a jedno z ich základných pravidiel bolo: „Nepreleješ krv!“. Vyhýbali sa strave pozostávajúcej výhradne zo živočíšnych produktov, a zastávali zásadu, že každý sa má živiť vlastnými rukami. S Keltmi ich spájalo prírodné liečiteľstvo, astrológia, tkáčstvo a úcta k stromom.

Vzhľadom na tieto charakteristické črty odmietali ideológiu cirkvi a podmanenie sa jej moci. Celé ich pôsobenie, ovplyvnené okolnosťami a životnými podmienkami, demonštrovalo iný pohľad na biedne postavenie stredovekého ľudu.

Okrem toho sa na Juhu hovorilo jazykom langue d'oc „jazykom kresťanského Jeruzalema a krajín, ktoré od roku 1099 okupovali križiaci. Hovorilo sa ním aj v niektorých častiach severného Španielska a Talianska. Je veľmi blízky katalánčine a provensálčine“ (Mossová, 2006, s. 6). Na Severe sa používal langue d'oïl – predchodca modernej francúzštiny.

Základy ich učenia sa pripisujú bulharskému hnutiu bogomilov (2) a manicheizmu (3), taktiež učeniu Zoroastra, pôvodnému gótskemu kresťanstvu a egyptskej kultúre. Predpokladá sa to kvôli spoločnej myšlienke dualizmu, ktorá sa vyskytuje vo všetkých spomenutých hnutiach. Podľa katarov existuje „*Dobrá ríša ducha*“ a „*Ríša zla*“. *Ríša zla* je už tu na Zemi, kde sa vďaka prekonávaniu prekážok ľudská duša formuje a približuje naspäť k *Dobrej ríši ducha*. Poslaním ducha je teda dobrovoľne opustiť *Dobru ríšu* a kvôli získavaniu skúseností zísť do *Ríše zla*, ktorá ho má pomôcť sformovať cez všetky prekážky, s pomocou slobodnej vôle, citu a rozumu. Preto žiadna životná skúsenosť, ani veľmi smutná či nepríjemná, nie je zbytočná.

Verili v znovuzrodenie, „dokonalosti, teda spásy, bylo možno dosáhnout jedine řadou transmigrací duše, která se přetělovala tak dlouho, než dosáhla perfektní čistoty a dospěla též k osvobození“ (Dubý, 2003, s. 195). Ľudia teda nežili len jeden život, ale opätovne sa ich duša vracala na svet, kým nezískala potrebné skúsenosti – tým sa oslobodila a mohla sa navrátiť do *Dobrej ríše ducha*. Ich viera vychádzala z Evanjelia podľa Jána. Ježiš podľa nich neprišiel vziať na seba viny hriešnikov, ale priniesol im posolstvo. Podľa nich nemohol umrieť, pretože verili v jeho nadprirodzenosť. Neuznávali ani kríž utrpenia, ale starý prasymbol pravdy – rovnoramenný kríž.

Ježišove zázraky vykladali spirituálne – alegoricky, uctievali jedine lámanie chleba, ako spomienku na neho. Neuznávali ani svätcov, krst sa konal v dospelosti, tak ako to bolo v Ježišovom prípade, lebo človek vtedy už vedel, čo chce a čomu verí. Muži i ženy boli rovnoprávni. Odmietali sviatosti cirkvi a podobne ako „druidi neoslavovali bohov v úžasných chrámoch v centrách miest. Ich bohovia boli všade okolo nich, prebývali ako mýtické bytosti v každom lese, poli, hore, jazere či potôčiku“ (Davis, 2006, s. 269).

Celé ich pôsobenie vychádzalo z podmienok, v ktorých žili. Napriek tomu sa veľký rozmach na Juhu začína vďaka vplyvu nielen z Európy, ale z celého sveta. Juh prijíma nové výdobytky a objavy rýchlejšie. Podporuje to myšlienka, že „peklo“ je už na Zemi a každý človek sa sám musí snažiť o návrat do raja, ktorý sa zdá byť prijateľným vysvetlením zmyslu ľudského bytia i utrpenia.

Heretické texty, ktoré sa zachovali, sú len tri. Prvým je *Nový zákon* sprevádzaný liturgiou v provensálcine. Druhým je apokryf *Otázka Jánova*, a tretím je zbierka katarských textov v ktorých „neprojevujú sebeměšší nepřátelství vůči Římu“ (Le Goff, 1999, s. 192).

„Všechny tyto texty jsou založeny výhradně na biblických citacích. Poskytují překvapivý obraz biblického bádání v otázkách všemohoucnosti Boží, svobodné vůle a zla, které jsou pro středověkou filozofii zásadní“ (Le Goff, 1999, s. 193). Katari sa v texte objavujú po prvýkrát v *Kázaniach proti katarom* od mnícha Eckberta zo Schönau (1163).

Medzi katarmi významné postavenie zastávali *Parfaits* – *Dokonalí*, ich úloha v spoločnosti by sa dala porovnať s keltskými druidmi. *Parfaits* boli podrobení pozemskému trápeniu, ktoré prekonalí a rozhodli sa pomáhať iným, najmä biednym a chudobným. Mohli to byť muži i ženy každého veku. Predtým, ako sa dobrovoľne stali *Parfaits*, absolvovali ročnú prípravu. Po ceremónii *consollamentum* začal ich život zasvätený putovaniu, šíreniu myšlienok, nezištnej pomoci. Zvyčajne chodili vo dvojici a živili sa manuálnou prácou. Čím nenápadne naplňali „celospoločenské snahy o návrat k základům původního křesťanství: k chudobě, pokoře a zbožnosti“ (Duby, 2003, s. 196). Nosili voľný odev modrej farby po členky, so šnúrou okolo pása, zopnutou sponou v tvare astrologického symbolu znamenia rýb – znak katarov. Zvyčajne mali dlhé vlasy bez tonzúry. Vždy so sebou nosili *Evanjelium podľa Jána*. Základnou modlitbou bola modlitba daná všetkým ľuďom – *Otčenáš* (Guirdham, 2001).

Katari odmietali cirkevné sviatosti sobáša, krstu, prijímania, ... mali však vlastné rituály: *CONSOLLAMENTUM* (prijímanie nových *Parfaits* obradom polozenia rúk na hlavu, získaním požehnania – *melhorer*, bozkom na čelo, modlitbou *Otčenáš* a ukončením slovom *adoremus*. Veľa ľudí ho prijalo až na smrteľnej posteli, čo znamenalo odpútanie ducha od tela), *APPARELLHAMENTUM* (vyznanie viery), *CONVENANZA* (vstup medzi katarov), *MELIORAMENTUM* (úklon na znak úcty pri stretnutí s *Parfaits*, pri modlitbe,...).

Keďže katari neboli „bezvýznamná sekta“ a získavali čoraz väčší vplyv, zákrok cirkvi bol nevyhnutný. Katolícky klérus na Juhu nepôsobil ako príklad pre veriacich, bol kritizovaný kvôli veľkým povinným odvodom cirkvi a vysokým poplatkom napr. za krst. Nepomáhali ani kázne, ani edikty proti kacírom. Povesť cirkvi nestihli poopraviť ani asketické katolícke rády ako napr. františkáni. Rím preto musel na obnovenie svojho vplyvu zvoliť iné prostriedky.

V tom istom čase, ako pápež Inocent III. vyhlásil križiacke výpravy do Svätej zeme, ponúkol francúzskemu kráľovi nové územie výmenou za spojenectvo proti katarom. Moc a vláda bola lákavou ponukou. Výzvu do boja proti kacírstvu v Okcitanii pod vlajkou kríža nasledovali tisíce šľachtických synov, sedliakov, ako aj bezohľadných dobrodruhov

z Francúzska, Nemecka a polovice Európy. Privilégium odpustenia hriechov, peňažné a majetkové sľuby sa neminuli účinku a tým bol spečatený zánik katarov.

16. marca 1244 padá aj pevnosť Montségur, srdce katarského odporu. Po porážke si katari mohli vybrať svoj osud. Buď prestúpiť na katolícku vieru, alebo ostať verní a umrieť na hranici. Katari „obviňovali biskupy a kněze, že jsou „ draví vlci“, opakovali apoštolské vyznání víry, ale rozhodně odmítali přísahat“ (Le Goff, 1999, s. 187). Umrelo všetkých 244 katarov, medzi nimi aj najstarší a najvýznamnejší Bertrand Marty a Raymond Aihuilher. Všetci sa rozhodli obetovať svoj život, tak ako to podľa nich spravil Ježiš. Podobne ako on na kríži, sa aj oni rozhodli potvrdiť pravdu aj za cenu straty života.

Už v roku 1231 boli definitívne ustanovené inkvizičné procesy. Po tom, ako v roku 1271 padla Okcítania, je nemilosrdne prenasledovaný každý heretik, čo podnietilo „horlivosť, s níž byly kostely podobné severofrancouzským stavěny na jihu francouzského království na znamení vítězství víry a katolického dogmatu v sídelních městech biskupa, v nichž právě byla pomocí zbraní, upalování a kázání vykořeněna katarská hereze“ (Duby, 2002, s. 52).

Výpravy proti katarom prebehli počas vlády troch panovníkov: Filipa II. Augusta, Ľudovíta VIII. a Ľudovíta IX. Ešte celé storočie po skončení týchto bojov posielala inkvizícia obrovské množstvo ľudí na hranicu, aby sa ubezpečila, že juhofrancúzske kacírstvo bolo úplne zlikvidované. Medzitým sa však stihlo rozšíriť do ostatnej Európy, kde nadhlo pretrvávalo.

Poznámky

- (1) Kým sa však tolerancia kresťanstva ako nového náboženstva rozšíri po Európe, kresťania sú kruto prenasledovaní a potláčaní.
- (2) Bogomilovia odmietali cirkevné sviatosti, uctievanie svätých a propagovali sociálnu rovnosť.
- (3) Manicheizmus bol založený v 3. storočí prorokom Manim v Perzii, z Balkánu ho Bulharskí misionári priniesli až do Gálie.

LITERATÚRA

Knižná:

- BALMAND, P.: *Histoire de la France*. Torino: Hatier, 1992. 448 s.
 CARTIER, J.P. 1979. *Válka proti Albigenským*. Praha: Odeon, 1979. 291 s.
 DAVIS, K.C.: *Don't know much about mythology*. New York: Harper, 2006. 548 s.
 DUBY, G.: *Le Chevalier, la Femme et le Prêtre*. Saint-Amand- Montrond: Hachette. 1992. 311 s.
 DUBY, G.: *Umění a společnost v středověku*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2002. 104 s.
 DUBY, G. : *Dějiny Francie od počátků po současnost*. Praha: Karolinum, 2003. 954 s.
 DUITCHEV, I. *Zlatý věk bulharského písemnictví*. Praha: Vyšehrad, 1982. 439 s.
 FRYČER, J. 1972. *Úvod do dějin a kultury Francie*. Praha: Štátní pedagogické nakladatelství, 1972. 132 s.
 GREGOROVÁ, A.: *Bohovia cirkvi a žena*. Bratislava: Obzor, 1986. 280 s.
 GUIRDHAM, A.: *Byli jsme katary*. Bratislava: Eugenika, 2001. 213 s.

- HISTOIRE, GÉOGRAPHIE* 5°. Économie – Éducation civique. Collection Jeanine Guique. Paris: Bordas, 1982. 420 s.
- KENNER, T.A.: *Symboly a jejich skrytý význam*. Praha: Metafora, 2007. 160 s.
- KOVÁČ, P. – ADAMS, H. – CHÉDEVILLE, A. – JAMES, J.: *Katedrála v Chartres*. Praha: Eminent, 2007. 361 s.
- LE GOFF, J. et al.: *Encyklopedie středověku*. Praha: Vyšehrad, 1999. 936 s.
- MOSSOVÁ, K.: *Labyrint*. Bratislava: Ikar, 2006. 514 s.
- SHMITTOVÁ, M. - SCHMITT F. 2006. *Histoire de France*. Banská Bystrica: UMB, 2006. 98 s.
- SPUNAR, P. et al.: *Kultura středověku*. Praha: Academia, 1995. 228 s.
- SPUNAR, P. et al.: *Kultura středověku – několik pohledů do středověké kultury*. Praha: Orbis, 1972. 224 s.
- WRIGHT, C.: *Labyrint a bojovník*. Praha: Vyšehrad, 2008. 344 s.

Internetová:

- AMIET, L.: 1924. Les Avoués du Chapitre cathédral de Chartres au Moyen Age. In *Revue d'histoire de l'Eglise de France*, 1924. [cit. 2010-01-24]. s. 297-319. Dostupné na: http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/rhcf_03009505_1924_num_10_48_2322
- DUBY, G.: 1976. *Le Temps de Cathédrales* [on-line]. Paris: Gallimard, 1976. [cit. 2010-02-03]. s. 357-358. Dostupné na: <http://www.encyclopedie.bsditions.fr/article.php?pArticleId=1&pChapitreId=32472&pSousChapitreId=32476&pArticleLib=Le+temps+des+cath%E9drales%2C+par+Georges+Duby+%5BArt++L%92art+gothique-%3EQuelques+textes+sur+1%92art+gothique%5D>
- CHABANNES, La B. de: 1873. *Histoire de Notre – Dame de Chartres* [book on-line], Toronto: University of Toronto, 1873 [cit. 2010-01-24]. Dostupné na: <http://www.archive.org/details/histoiredenotred00chabuoft>
- TAGER, D. K.: 2003. Druidi. In *Actualité des Religions*, 2003 [cit. 2010-01-04].s. 8-12 Dostupné na: http://209.85.129.132/search?q=cache:CqwxvccOLhQJ:www.sekty.sk/pdf/ro_2003_2.pdf+druidizmus+pdf&cd=1&hl=sk&ct=clnk&gl=sk
- WEBER, 2014. *Bogomili*. [cit. 2014-05-06]. Dostupné na: www.oce.catholic.com/bogomili

RESUMÉ

CATHAR HERESY IN THE CONTEXT OF MEDIEVAL FRENCH CULTURE

The scientific paper is focused on medieval period in France, the creation of a feudal system and royal hierarchy. The main goal of the article is to present the Occitan culture (catharism), which has been created in opposition to the power of church. The only one crusade in the European space was aimed to destroy the cathar region, culture and the set of beliefs, in contrast to proclaimed reign of the king. The duality of the country (North vs. South) is described from both sides – power vs. prosperity. The article shows this unique culture in relations to the medieval system.

ODBORNÉ ČLÁNKY**NA MARGO ÚVAH O SPISOVNOM JAZYKU Z PERA SLOVENSKEJ POETKY
A PREKLADATEĽKY MÁRIE RÁZUSOVEJ-MARTÁKOVEJ****Kamila Brtková****Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica
kamila.brtkova@umb.sk**

Martákovej láska k slovenčine prirodzene vyplynula z prostredia, v ktorom vyrastala, zo vzťahov v rodine a v spoločnosti, ktoré ju od detstva formovali. Jej vzťah k jazyku sa postupne prejavil v básnickej tvorbe, prozaických dielach a neskôr, samozrejme, v prekladoch z ruštiny, francúzštiny či nemčiny. Názory a postoje k stavu spisovnej slovenčiny napokon publikovala v článkoch a statiach, ktoré sa sporadicky objavovali na stránkach dobových periodík, akými boli Slovenská reč, Matičné čítanie, Kultúrny život či Slovenské pohľady. Prostredníctvom nich reflektovala kvalitu slovenčiny v pôvodnej literatúre ako aj v literatúre prekladovej. Čistota rodnej reči jej ležala na srdci a očividne jej na nej záležalo nielen z pohľadu autorky, ale aj z pohľadu redaktorky a čitateľky. *„Reč je nástroj ducha, odev myšlienky. Kto s týmto nástrojom narába, je povinný dôkladne ho poznať, aby ním mohol narábať obratne a dobre. Dokonalá reč je pre čitateľovo vnímanie to isté, ako čistý vzduch pre jeho telo.“* (1)

Články o čistote jazyka, polemiky o preklade aj pôvodnej literatúre tvoria súčasť publicistiky, pod ktorú sa podpísala. Konštatujeme, že napriek tomu, že publicistická aktivita Márie Rázusovej-Martákovej nebola na prvý pohľad kvantitatívne až taká významná (v Martákovej personálnej bibliografii E. Viskupovej sa uvádza osem článkov na spomínanú tému), svojimi príspevkami výstižne a vecne reagovala na jazykové problémy, s ktorými sa stretávala ako redaktorka aj ako čitateľka. Nebála sa kritizovať súdobú generáciu prekladateľov a spisovateľov, ak v ich dielach nachádzala prehrešky voči spisovnému jazyku. V Martákovej statiach sa prelína záujem o kultúrne dianie na Slovensku so záujmom o zachovanie čistoty spisovnej slovenčiny. Z článkov cítiť zjavné úsilie apelovať na slovenskú čitateľskú aj odbornú verejnosť, aby sa spisovný jazyk nebanalizoval a dôstojne sa vyzdvihol jeho význam v spoločnosti. V roku 1946 vyšiel v Slovenskej reči článok *O prízvučnosti predložiek*, v ktorom sa venuje prízvuku ako dôležitému činiteľu melodickosti a rytmickosti. Príspevkom o vhodnosti používania niektorých slov a slovných druhov s názvom *Dve*

poznámky obohatila v roku 1947 takisto časopis Slovenská reč. V Matičnom čítaní z roku 1947 nachádzame ďalšie zamyslenie nad krásou našej rodnej reči, a to v článku *O kráľovnej nášho srdca*.

V Kultúrnom živote z roku 1954 svojím príspevkom s názvom *K prekladom libriet* dokonca vyzýva riaditeľstvo Matice slovenskej k vytvoreniu komisie pre kontrolu libriet. V krátkom stĺpci poukázala na upadajúcu kvalitu slovenských prekladov libriet. „*Aké tieto libretá boli, vedia najlepšie speváci sami – poslucháči, pravda, tiež. Keď som divadlu zadávala prvé, po dohode s Maticou slovenskou podala som riaditeľstvu tento návrh: Matica slovenská vydá toto, aj iné, libretá vo forme knižočky vlastným nákladom, len nech ho Národné divadlo dovoľí predávať, ako sa predávajú programy.*“ (2) V článku spomína jazykovú lektorku Národného divadla Jelu Krčméryovú, ktorá navrhla, aby sa vytvorila komisia, čo by dôkladne preskúmala preklady všetkých libriet, a to nielen po stránke jazykovej čistoty, ale aj po stránke hudobnej a umeleckej. Martáková v článku zdôvodňuje svoj návrh dvoma dôvodmi, citujem: „*1. aby skutočnosť, že libreto sa dostáva do tlače, prinútila prekladateľa venovať mu patričnú pozornosť (už vtedy sa hovorilo o veľkom nedbajstve v tejto práci), 2. aby s textom opery oboznámila aj širokú verejnosť a tak aby jej čo najväčšmi priblížila opernú skladbu.*“ (3) Martáková napokon vyslovila nádej, „*že Národné divadlo má snahu situáciu napraviť, a preto navrhuje, aby sa k myšlienke vytvoriť takúto komisiu vrátilo.*“ (4)

Martákovdej snaha pozitívne ovplyvniť preklady libriet nakoniec priniesla svoje ovocie. V roku 1956 sa Umelecké vedenie opery Národného divadla spolu so Slovenským vydavateľstvom krásnej literatúry dohodlo na postupnom vydávaní prekladaných textov operných libriet. „*Návštevník divadla už odteraz nebude odkázaný loviť text zo spevákových úst, a aj libretá sa budú robiť zodpovednejšie. Pravda, tieto tlačené texty musia byť kánonom, ktorý treba rešpektovať!*“ (5)

Najrozsiahlejším článkom, v ktorom Martáková vyzdvihuje dôležitosť čistej a kultivovanej slovenčiny a otvorene kritizuje niektoré diela svojich kolegov je *Slovo o slovenčine*. Autorka v ňom odsudzuje nedbalosť a nevedomosť autorov a prekladateľov, ktorí „kazmi reči“ odvádzajú čitateľovu pozornosť. V článku konkrétne rozoberá Trachtov preklad *Neviditeľného* od H. G. Wellsa.(6) Prekladateľovi vyčíta nesprávne použitie niektorých sloviac, čo pripísala jeho záľube používať hovorové výrazy. Na podobný problém nadužívania a nesprávneho používania dialektizmov poukázala aj pri analýze diela M. Urbana *Zhasnuté svetlá*: „*No Zrubec sa jednako zdrmal*“ (s. 335). *Zdrmal sa. Sme v pomykove, čo je to. Ale*

vieme, že dieťa drme mater za sukňu a podľa toho súdime, že sa Zrubec možno striasol, či zachvel. Alebo skôr mykol sa? Strhol sa? Nech je akokoľvek, ale novota, čo nedáva presnej predstavy, je nie dobrá. Okrem toho v románe pôsobí veľmi vulgárne, že osoby „fŕkajú“ odpovede, akoby to boli sliny z úst. Nie. Čitateľa také slová vyrušujú a dielo nezodvihnú. ...Na záver týchto pár ukážok by sme pri používaní menej obvyklých slov radili čo najväčšiu opatrnosť. Krásne a výrazné slovo je ako brúsený kameň: zaskvie sa len v primeranom rámci.“ (7)

Autorka článku kritizuje aj u vynikajúcich autorov a prekladateľov používanie slovesa nechal sa doviezť, nechala sa učesať. Správne je: dal sa doviezť, dala sa učesať. „Ak napríklad prekladateľ necíti rozdiel medzi týmito dvoma slovesami, môže vyjsť takáto nejasná veta: „... lebo nič tak bezbolestne nezdôrazní ich vlastnú lojálnosť, ako keď nechajú niekoľko významných hostí zastrelit' mimo svojho územia.“ (Graham Greene: Tichý Američan, str. 77, vyd. I.) Sloveso nechajú nahrad'te slovesom dajú a ihneď zbadáte významový rozdiel.“ (8) Ďalej venuje svoju pozornosť slovesám ustať a prestať, vyhlásiť a prehlásiť, slovné spojenie konské poľahy namiesto správneho spojenia konský záprah... V stati Rázusová-Martáková pripomína nesprávne používanie prísloviak naprosto a nadobro a odporúča ich nahrádzať príslovkami načisto, celkom, úplne. „Nikdy mestský človek nedosiahol v hovorovej reči taký vysoký stupeň výraznosti a krásy, ako náš sedliak na dedine. Tisíce a tisíce jeho úsloví, porekadiel a prirovnaní sa roky ako zlaté zrnká zbierali do národnej pokladnice. Našou povinnosťou je aspoň uctiť si toto dedičstvo a zachovávať ho v pôvodnej obsažnosti. Preto sa žiada, aby každý slovenský spisovateľ i prekladateľ, novinár i publicista vedel aspoň tie najzákladnejšie z nich, aby neboli ako zlá gazdiná, čo si chodí do susedov soli vypožičať.“ (9)

Prekladateľ, samozrejme, pracuje s jazykom, ktorý sám obohacuje a formuje. Jazyk sa predsa vyvíja, mení. Martáková si bola veľmi dobre vedomá prínosu prekladateľa do jazykovej kultúry. V Archíve literatúry a umenia v Národnej knižnici sa medzi rukopismi nachádza aj článok *Otázky, ktoré sa už raz musia jednotne vyriešiť*. Martáková v ňom pripomína prepisovanie ruských mien tvaru Míša, Váňa, Mít'a do slovenskej formy Mišo, Váňo, Mító... „Kto vyšiel zo sedliackeho prostredia, vie, že toto sa s ruskými tvarmi vonkoncom nekryje. Mišo, Jano atď. je najdrsnejšia forma i na dedine. Najmä už dnes. Míša je toľko, ako u nás Miško, Váňa, Janko. Všimnime si napríklad ľudových piesní, ktoré najjasnejšie odzrkadľujú ducha sedliackeho sveta. To je samý Janičko, Janko. S Janom sa stretáme len v posmešných piesňach...“ (10) V texte, ktorý nebol nikde uverejnený, ďalej píše o prepisovaní ruskej dvojhlásky v ruských menách. Ide o dvojhlásky ia, ie, iu. Martáková poukazuje na potrebu zjednotiť prepisovanie ruských vlastných mien.

Siedmeho júna roku 1954 sa v Budmericiach uskutočnilo z dejín prekladu známe Školenie prekladateľov z ruštiny. Martáková na ňom aktívne vystúpila s príspevkom pod názvom *Prekladateľova príprava*. V diskusnom príspevku sa vrátila k svojmu vzťahu k Nekrasovovej poéme *Komu sa v Rusku dobre žije*. Vyzdvihla blízkosť dvoch národov – ruského a slovenského a spriaznenosť s autorom poémy.

„Áno, reč je najdrahocenejším odkazom našich predkov. Slovenčina je kráľovnou nášho srdca, ako ju výstižne pomenoval jeden z našich popredných kultúrnych činiteľov – a skoro všetci naši veľkí básnici jej vrúcnymi slovami vyznávali lásku. I ja jej vyznávam lásku veľmi často, hoci len skryte, pri písacom stolíku. Prvý raz a najmocnejšie, keď ma pri prekladaní Rostandovho Cyrana priam ohúrila malebnosťou, tvorlivými možnosťami, bohatstvom a očarujúcou krásou. Bola mi ako živá, harmonicky stvorená bytosť a nútila ma veľa o sebe premýšľať. V každodennom živote používame slovo len ako nástroj a nikomu nepríde na um nad slovom sa zamyslieť, skúmať jeho stavbu a pôvod. Vypúšťame ho z úst bez toho, aby sme si uvedomili, koľko vtipu, ba až hlbokkej múdrosti sa v nejednom ukrýva. Ba ešte i svetonázor! ...Prečo Vám toto všetko spomínam? Len preto, aby som Vás upozornila na skutočnosť, ktorá si zaslúži všetok náš obdiv. Z obdivu sa rodí vernosť, úcta a láska – a toto všetko je nám, ľuďom pera, potrebné na to, aby sme sa mohli suverénne zmocňovať jazyka ako dokonalého nástroja. ...Jazyk – to je naša matka, naša rodina, dedina, náš kraj so všetkým, všetkým, čo nás obklopovalo od detstva. A keď som Vám svoj vzťah k slovenčine tak úprimne vyložila, iste pochopíte, že sa citlivo zaujímam o všetko, čo sa tohto jazyka zblízka dotýka. O stav hovorového jazyka u ľudu aj inteligencie, o skúsenosti učiteľov medzi žiactvom, o jazyk básnický, beletristický aj novinársky.“ (11)

Autorka ďalej vo svojom príspevku pripomenula prekladateľom úpadok slovenčiny v tom čase. Kritizovala novinárov, ktorí „medzi ľuďmi šíria nespisovný jazyk.“ V roku 1953 vydal Jazykovedný ústav SAV *Pravidlá slovenského pravopisu*, odporučila ich preto do pozornosti mladým prekladateľom, spisovateľom aj novinárom. Tvorcom pravidiel však vyčítala prílišné prikláňanie sa na stranu češtiny a nahrádzanie slovenských slov českými, hoci ekvivalenty v slovenčine sú. „Začneme s devätsilom. Nič nemáme proti tomuto slovu, ba obdivujeme ho pre výraznosť a krásu – keď je v českom slovníku. Ale prečo vyhadzovať potom našu „kremenicu“? Prečo zavádzať do slovníka slovo, ktoré je pre nás nie nijakým prínosom? A prečo si požičiavať „hadinec“, keď naša medunka, na západnom Slovensku madunica je taká rozšírená, že dala i meno známym Maduniciam?“ (12) Martáková ďalej pokračuje výpočtom slov, ktoré sa v „pravidlách“ nachádzajú, a nie sú v súlade s vtedajším spisovným jazykom: brezivý, býkovec, cep, poprečky, cintária, kladka, kovadlina, náпамenník, korenáč,

kvetník... Sama konštatuje, že slovník je skutočná pasca pre prekladateľa, ktorý si nevie z množstva „správnych“ výrazov vybrať.

Na záver preto píše: „*Jazyk slovenský – to je naozaj studnica, ktorej dna sa nikdy nedoberieme. Ani najlepší z nás nemôžu si s uspokojením povedať, že vedia o ňom všetko; preto nemôžeme iné, len večne sa učiť. Klasici sú vzácna pokladnica, ale ľud má toho ešte veľa, len buďme dosť vnímavými žiakmi! Ale kto chcete reč krásnu a čistú – moje ostatné slová sú: berte slovník Pravidiel na pomoc veľmi opatrne!*“ (13)

Ak vezmeme do rúk Martákovvej básne, rozprávky, preklady či články, môžeme len skonštatovať, že jej dielo nielen bolo, ale aj stále je prínosom do „studnice jazyka“. Ako sme už spomenuli, prekladateľkina publicistická tvorba nebola na prvý pohľad kvantitatívne významná. Podľa nášho názoru si Martáková bola vedomá, že svoj postoj k slovenčine najlepšie manifestuje vlastnou prácou. Sama išla ostatným príkladom, a tak zanechala pečať na generáciách čitateľov množstva diel svojej pôvodnej aj prekladovej tvorby.

Poznámky:

- 1 Rázusová-Martáková, M.: Slovo o slovenčine. In: Slovenské pohľady, 75, 1959, č. 2, s. 200.
- 2 Rázusová-Martáková, M.: K prekladom libriet. In: Kultúrny život, 9, 1954, č. 40, s. 9.
- 3 Tamže.
- 4 Tamže.
- 5 Rázusová-Martáková, M.: Môžeme mať i pekné libretá. In: Kultúrny život, 11, 1956, č. 41, s. 8.
- 6 Preklad vyšiel vo vydavateľstve Mladé letá 1958.
- 7 Rázusová-Martáková, M.: Slovo o slovenčine. In: Slovenské pohľady, 75, 1959, č. 2., s. 207.
- 8 Tamže, s. 208.
- 9 Tamže, s. 211.
- 10 Rázusová-Martáková, M.: Otázky, ktoré sa už raz musia jednotne vyriešiť. Rukopis článku. Archív literatúry a umenia, sig. 226 M 23.
- 11 Rázusová-Martáková, M.: Prekladateľova príprava. Rukopis. Archív literatúry a umenia, sig. 226 M 26.
- 12 Tamže.
- 13 Tamže.

LITERATÚRA

- KLÁTIK, Z.: *Poetka detstva a bolesti*. Bratislava: Mladé letá, 1957.
- LESŇÁKOVÁ, S.: *Martákovvej prekladová tvorba z ruštiny a jej význam pre kultúrne a spoločenské dianie u nás*. In: Slavica Slovaca, 12, 1977, č. 4, s. 372-377.
- RÁZUSOVÁ-MARTÁKOVÁ, M.: *Môj Cyrano*. In: Slovenský rozhlas, 1, 1940, č. 5., s. 9.
- RÁZUSOVÁ-MARTÁKOVÁ, M.: *Kytôčka na matkin hrob*. In: Živena, 32, 1942, č. 11, s. 342-344.
- RÁZUSOVÁ-MARTÁKOVÁ, M.: *O prízvučnosti predložiek*. In: Slovenská reč, 12, 1946, č. 3-4, s. 73-86.
- RÁZUSOVÁ-MARTÁKOVÁ, M.: *Dve poznámky*. In: Slovenská reč, 13, 1947, č. 1-2, s. 41-44.
- RÁZUSOVÁ-MARTÁKOVÁ, M.: *O kráľovnej nášho srdca*. In: Matičné čítanie, 2, 1947, č. 5, s. 193-194.

RÁZUSOVÁ-MARTÁKOVÁ, M.: *K prekladom libriet*. In: Kultúrny život, 9, 1954, č. 40, s. 9.

RÁZUSOVÁ-MARTÁKOVÁ, M.: *Môžeme mať i pekné libretá*. In: Kultúrny život, 11, 1956, č. 41, s. 8.

RÁZUSOVÁ-MARTÁKOVÁ, M.: *Slovo o slovenčine*. In: Slovenské pohľady, 75, 1959, č. 2, s. 200-212.

Rozhovor o prekladaní s Marienou Rázusovou Martákovou. Živena, roč. 30, 1940, č. 1, s. 16.

Škultéty, J.: Fedor M. Dostojevskij. In: Slovenské pohľady, 38, 1922, č. 1, s. 8-16.

Zborník: Mária Rázusová-Martáková, spisovateľka a prekladateľka. Banská Bystrica: Matica slovenská a UMB 2006.

RESUMÉ

Mária Rázusová-Martáková left an impression in the literary awareness mainly as the author of poetry for children. In this dissertation thesis the author presents a list of original writings for children with a view of literary scientists on her poetry. These poems have been edited in new editions and selections up to the present day. Humour, fantasy and original ideas are present substantially in her writings. Love poetry and reflexive lyrics are in poetry of Mária Rázusová-Martáková represented to the lower extent. Martáková's works were translated into Czech, Hungarian and German language as well. She wrote literary profiles, cultural and social features, reflexions, lectures, reports, interfered with professional polemics on translation art and language. Apart from child magazines, in the course of decades, she published in several periodicals such as Politika, Národné noviny, Cirkevné listy, Slovensko, Živena, Matičné čítanie, Kultúrny život or Slovenské pohľady. This person of consequence enriched the Slovak culture not only by her writings but also articles on the Slovak language which the author pays attention to in the same detail in her dissertation thesis.

K PREKLADOM SLOVENSKEJ LITERATÚRY V KONTEXTE MEDZILITERÁRNOSTI

Petra Tomášiková
petra.tomasikova@gmail.com

Úvod. Preklad ako súčasť medziliterárneho procesu

Preklad ako proces, aj výsledný produkt, má v rámci medziliterárneho procesu osobitné postavenie. Ide o najvýraznejší prejav medziliterárnej interakcie a zároveň je výsledkom interkultúrnej komunikácie, ktorú v mnohých ohľadoch podmieňuje. Slovenský literárny komparatista a slavista D. Ďurišin (1985) definoval preklad ako jednu z foriem kontaktných vzťahov, ktorá je najmarkantnejším dôkazom medziliterárnosti a viac než ostatné formy kontaktných vzťahov odkazuje na smerovanie medziliterárneho procesu a konkretizuje obsah medziliterárnosti. V súvislosti so vzťahom prekladu a svetovej literatúry neformuluje Ďurišin žiadne konkrétne závery, skôr sa sústreďuje na vnímanie prekladu ako jedného zo spôsobov, ktorým možno dodatočne včleňovať diela do literatúry, či už na úrovni národnoliterárnej alebo medziliterárnej. Jeho koncepcia, týkajúca sa prekladu, vedie k enumerácii a krátkemu popisu možných podôb prekladu (preklad z druhej ruky, podstročnik, interlingválny preklad atď.) a javov, ktoré v rámci medziliterárnych vzťahov v jeho koncepcii súvisia s prekladom (prekladateľská dvojdomovosť, funkcie prekladu atď.) Ďurišin sa v zásade sústreďuje na analýzu a funkciu prekladu v rámci medziliterárneho procesu a medziliterárnych vzťahov, t.j. vnímal ako dominantnú literárnu zložku a literárne vzťahy s nízkou mierou ohľadu na mimoliterárny kontext.

V súčasnosti vystupujú do popredia nové otázky ohľadom recepčnej tradície a predstáv o preklade či svetovej literatúre. Aj keď je otázok mnoho a odpovede sa rysujú len postupne, už teraz môžeme s istotou povedať, že pri skúmaní (medzi)literárnych vzťahov sa nebude brať do úvahy len na samotná literárna zložka, ale dôležitú úlohu zohrajú ďalšie faktory, ktoré tento aspekt ovplyvňujú a súčasne spoluutvárajú tieto vzťahy. V prípade prekladov a širšieho medziliterárneho kontextu sa uvažuje aj o funkcii prekladateľa, ktorý stojí niekde na hranici medzi „domácim“ a „cudzím“. Svetová literatúra ako vrchol, cieľová, konečná, no zároveň premenlivá kategória nadobúda v súčasnosti nové rozmery. Aj keď Ďurišin vyčlenil tri koncepcie svetovej literatúry, dnes sa zamýšľame nad otázkou, či je ešte vôbec možné prikloniť sa v rámci súčasnej literatúry k niektorej z týchto koncepcií, alebo nastal čas prehodnotiť doterajšie poznatky a hľadať nové možnosti. Každé recepčné prostredie si v istom čase a priestore určuje vlastnú predstavu o

svetovej literatúre. Aj Ďurišinom navrhnuté koncepcie podliehajú zmenám a sú podkladom pre opätovné prehodnocovanie prístupov k svetovej literatúre a medziliterárnemu procesu v otázkach prekladu.

Preklad sa definuje až v samotnom procese recepcie, t. j. je funkčný len prostredníctvom recepcie, ktorej je výsledkom. V minulosti sa rozšíril fenomén skúmania prekladu ako izolovaného procesu, mimo ostatných vzťahov, ktoré ho utvárajú. Preklad sa vnímal len ako pokus o pretlmočenie originálneho textu do iného (cieľového) jazyka. V súčasnosti smeruje teória prekladu k postupnému odstraňovaniu zaužívaných tendencií a sústreďuje sa na hodnotenie a kritiku prekladu z hľadiska najrozličnejších faktorov, ktoré majú vplyv na jeho vznik a recepciu v prijímacom prostredí. Recepčia však nesúvisí len s tvorbou a prijímaním prekladov, ktoré sa definujú v čitateľskom procese, ale týka sa aj pôvodnej literatúry. Pri skúmaní recepcie nesmieme zabúdať na ďalšie aspekty, ako napr. aktuálne prekladové problémy, poznatky z teórie komunikácie, tvorby a prenosu informácií, poznatky z teórie intertextuality, kulturológie, antropológie, kultúrnej a humánnej geografie, všeobecnej historiografie atď.

Pri prekladoch je dôležité všímať si najmä cieľový kontext v celospoločenskom meradle, východiskový kontext v tomto prípade slúži ako východisková báza, ktorá prekladateľovi pomáha lepšie uchopiť daný text. Prílišná závislosť od originálu preto môže v preklade zvyšovať mieru cudzosti, najmä, ak ide o kultúrne rozdielne spoločenstvá. Preklad v prijímacom prostredí sa vôbec nemusí vzťahovať k východiskovému kontextu a k prostrediu originálu, ale k tomu, čo si samotné prijímacie prostredie interpretuje ako východiskový kontext a prostredie originálu. Interpretácia je založená na istom množstve faktov, vedomostí a informácií o východiskovom prostredí a jeho kontexte, ktoré sa o ňom nazbierali v prijímacom prostredí, a na základe ktorých zaujíma prijímacie prostredie voči východiskovému isté stanovisko. Originál je preto potrebný natoľko, nakoľko je ho schopné prijímacie prostredie postihnúť a prijať.

V súvislosti s medziliterárnym procesom vzniká celý rad interpretácií cudzích literatúr, čo veľmi presne vystihla translatologička L. Vajdová: „...s rizikom zjednodušenia by sa dalo povedať, že napríklad francúzskych literatúr je toľko, koľko je literatúr, ktoré ju prijímajú. (Nehovoriac o tom, že každá podoba francúzskej literatúry je sama o sebe iba interpretáciou)“ (Vajdová, 1999, s. 83). Na jednej strane máme rôznorodosť interpretácií v jednotlivých prijímacích prostrediach, na druhej strane sa zložky medziliterárneho procesu rozptyľujú a zasahujú prijímacie literatúry, t.j. v každej národnej literatúre sa vyskytujú zložky iných literatúr a kultúr. Tieto zložky fungujú súčasne s domácimi, prenikajú do prijímacieho prostredia na rôznych úrovniach. Prvky cudzích literatúr však nenesú

len čisto literárne informácie. Nesú v sebe súbory rozmanitých, celospoločenských informácií. Medziliterárnosť sa dostáva do prijímajúceho prostredia oveľa jednoduchšie a bezprostrednejšie, ako by sa mohlo zdať. Tieto jednotlivé zložky domáceho aj cudzieho prostredia sú od seba závislé, vzájomne sa ovplyvňujú, utvárajú sa a zanikajú podľa potrieb prijímajúceho prostredia.

Z hľadiska prenikania cudzích prvkov do prijímajúceho prostredia a ich vzájomnej koexistencie sa logicky vyčleňuje aj delenie literárneho procesu na národnoliterárny a medziliterárny. Preklad poukazuje na istú mieru odlišnosti, na pomyselné hranice, ktoré sú veľmi premenlivé a nestále. Platí to v prípade vzťahu originál – preklad, ale tak isto aj v prípade národnoliterárny – medziliterárny. Hranica medzi národnoliterárnym a medziliterárnym je veľmi „tenká“, preto sa nedá presne vymedziť. Neexistujú ani kritériá, ktoré by nás oprávňovali na vytýčenie takýchto hraníc. Podobne ako domáce a cudzie prvky, ani národnoliterárne a medziliterárne procesy nemôžu existovať oddelene. Práve naopak - vzájomne na seba pôsobia a ovplyvňujú sa. V konkrétnom čase a priestore sa nám istý jav môže javiť ako národnoliterárny, no v inom čase a priestore, pod iným uhlom pohľadu ho budeme vnímať ako cudzí. Všetky spomínané javy a procesy sú nestále, premenlivé, prispôbujú sa konkrétnym okolnostiam, preto ich aj my musíme vnímať v konkrétnych situáciách v danom časovom a priestorovom kontexte. Pri hľadaní literárno-vedného kontextu (a v užšom zmysle slova literárno-komparatistickom) a translátologickom prieniku zdôrazňuje Ivan Šuša „*paralelné pojmové inštrumentárium oboch disciplín*“ a ich vstupovanie do „*medziliterárnych spoločenských dvoj či viacdomovosti, bi či polylingvizmu, skúmajú kontakt (a jednotlivé formy kontaktu), medziliterárnu recepciu, novú konkretizáciu diela a svojím charakterom určujú vzťah k svetovej literatúre*“ (Šuša, 2011, s. 5).

Slovenská literatúra – stratená v preklade?

Preklad má v slovenskej literatúre svoje stabilné miesto, a to vďaka dlhoročnej tradícii interlingválnych, ale aj intralingválnych prekladov. Napriek bohatým poznatkom z tejto oblasti (či už z hľadiska translátológie alebo z praktického života) môžeme v súčasnosti badať prevažne jednostranné zameranie odborných hodnotení prekladov umeleckých textov z cudzích jazykov do slovenčiny. Prirodzene, najviac literárnych diel sa prekladá z jazykov tzv. „rozšírených“ literatúr, ktoré majú aj dnes svoje ustálené miesto na poli literatúry vďaka výsadnému dejinnému postaveniu (kultúrno-politicko-geografické súvislosti).

Napriek veľkému náporu prekladov do slovenčiny nebadáme rovnako vyvážený stav z opačného hľadiska – prekladu slovenskej literatúry do cudzích jazykov. Samozrejme, tento stav úzko súvisí s problematikou tzv. „rozšírených“ a „menej rozšírených“ literatúr, t.j. mladá,

menej rozšírená, novovzniknutá literatúra, literatúra s kratšou literárnou tradíciou či zložitejším literárnym vývinom ani nemôže dosiahnuť rozmery veľkej, etablovanej literatúry v celosvetovom meradle. Avšak nie je to relevantný dôvod, ani ospravedlnenie na chýbajúcu odozvu prekladov slovenských diel do cudzích jazykov. Proces prekladu našej literatúry do cudzích jazykov akoby ani neexistoval, hoci má svoje opodstatnenie.

V období rozmachu postmodernej literatúry, ktorej základný princíp tkvie v chaose a spochybnení všetkých konceptov a predstáv o svete, v skepticizme vyjadrenom iróniou, v úpadku slovesného umenia, ktoré vyčerpalo všetky svoje možnosti, stojíme pred otázkou, akú úlohu v tomto deštruujúcom literárnom systéme zohráva preklad? Je vôbec potrebný? Ak vychádzame zo všeobecne prijímaného názoru, že preklad je tzv. „mediátorom“, akýmsi „spojovateľom“ medzi jednotlivými kultúrami a literatúrami, pričom sprostredkúva ich jedinečné a originálne vlastnosti a črty, má význam prekladať umelecké texty, keď všetky literárne koncepty boli vyčerpané a neustále sa opakujú? Môžu aj „menej rozšírené“ literatúry nejakým spôsobom prispieť do dedičstva svetovej literatúry? Na preklad sa nazerá príliš skepticky. Platí to najmä pre preklady diel „menej rozšírených“ literatúr, ktoré sú neraz podceňované a zavrhnuté kvôli myšlienke, že všetko tu už raz bolo, t.j. nič nové sa už do literatúry priniesť nedá. S týmto tvrdením však nemôžeme úplne súhlasiť. Literatúra síce dospela do bodu, kedy dosiahla pomyselný vrchol svojej rozpínavosti a musí prehodnotiť samú seba, hľadať iné, nové možnosti sebaujadrenia. V súčasnosti však literatúra nenachádza obrodenie v nových motívoch, témach či konceptoch, ale hľadá ho v inováciách a v atypických spracovaniach týchto prvkov. A práve toto je odpoveď na opodstatnenosť prekladu, ktorý by mal pôsobiť vyvážené v rámci medziliterárnych vzťahov medzi „rozšírenými“ a „menej rozšírenými“ literatúrami, t.j. nemal by byť zameraný jednostranne (preklad z „rozšírených“ do „menej rozšírených literatúr), ale aktívne by sa mal podporovať aj opačný proces, aby nedochádzalo k nepriaznivým javom, ktoré negatívne zasahujú do danej kultúry a literatúry.

Preklad nemožno vnímať len v rámci úzkych literárnych súvislostí, ale treba ho vnímať komplexnejšie ako prostriedok interkultúrnej komunikácie, ktorý pomáha budovať a upevňovať medziliterárne vzťahy medzi jednotlivými literatúrami, a taktiež pomáha upevňovať vzájomné vzťahy medzi špecifickými kultúrami, príslušníkmi rôznych národov, predstaviteľmi rôznych spoločenských či náboženských skupín atď.

Pri uvažovaní o opodstatnenosti prekladu literárnych diel z „menej rozšírených“ literatúr (a teda aj zo slovenskej literatúry do cudzích jazykov) nám môže pomôcť aj niekoľko nasledujúcich poznámok:

1. kultúrna diverzita

Viditeľný nepomer prekladov „z“ a „do“ cudzích jazykov narúša kultúrnu diverzitu. Tento tlak na národnú literatúru a pomerne časté vtláčanie cudzích prvkov iných kultúr má za následok utláčanie vlastnej kultúry do úzadia. Do popredia vystupujú prvky, ktoré nie sú pre danú kultúru typické. Nadmerné vnášanie týchto cudzích prvkov značne obmedzuje rozvoj domácej kultúry, diela z domácej produkcie sa len veľmi ťažko dokážu presadiť popri pretlaku zahraničných diel, ktoré sa dnes masovo prekladajú, čím narúšajú prirodzene vytvorené literárno-kultúrne vzťahy. Translatológ a anglista A. Keníž (2008) výstižne poznamenáva, že následkom týchto neprirodzených zásahov sa vlastná literárna tradícia stáva vo vlastnom prostredí cudzou a cudzia vlastnou. Tento stav nie je možné zmeniť v krátkodobom horizonte, môžeme ho však korigovať prezentovaním vlastných hodnôt a kultúrnych špecifik, podporou a šírením našich literárnych diel za hranicami Slovenska, a tým aspoň čiastočne vytvoriť protiváhu prekladom z cudzích jazykov.

2. interkultúrne povedomie

Prostredníctvom prekladov sa zlepšuje interkultúrne povedomie o krajinách s menej rozšírenými jazykmi a literatúrami. Preklad sa už neviaže len k literatúre, ale jeho kompetencie sa rozširujú za hranice literárnej zložky k podpore interkultúrnej komunikácie medzi jednotlivými národmi. Preklad v tomto smere pôsobí ako „interkultúrny spojovateľ“ medzi krajinami, aby sa mohli vzájomne lepšie spoznať a pochopiť charakteristické kultúrne črty a zaužívané stereotypy. Cieľom je prostredníctvom prekladov národných literatúr dopomôcť k vzájomnej úcte, pochopeniu a rešpektu krajín, ktoré sa združujú do rôznych nadnárodných spoločenstiev nielen po stránke politickej a ekonomickej, ale zároveň aj po stránke kultúrnej a literárnej.

3. inovatívne riešenia

Podobne ako pri kultúrnych špecifikách jednotlivých krajín, aj národné literatúry majú svoje typické črty, ktoré vychádzajú z histórie, tradícií a zvyklostí daného národa. Takáto národná literatúra je na jednej strane svojská so svojimi charakteristickými vlastnosťami, ktorými sa odlišuje od ostatných literatúr, no na druhej strane nachádzame aj paralely, ktoré vyplývajú či už zo spoločného alebo podobného literárneho vývinu v istom časovom období, alebo dochádza, príp. dochádzalo, k ich vzájomnému kontaktu z rôznych spoločensko-politických dôvodov. Vzájomná interakcia je nevyhnutná pre pochopenie a rešpektovanie špecifických vlastností danej literatúry a národa ako celku. Literatúra ponúka možnosť spoznávať danú kultúru aj prostredníctvom jej písomníctva, v ktorom nachádzame zakódované originálne, jedinečné črty. Samozrejme, načrtnutá situácia nie je nikdy úplne ideálna. V skutočnosti síce dochádza k vzájomnej interakcii a celkovo ku kontaktu

jednotlivých literatúr, ale ich vzájomný vzťah väčšinou nie je rovnocenný a vyvážený. V prevažnej miere vystupuje do popredia „rozšírená“ literatúra, ktorá za sebou nemusí mať dlhú literárnu tradíciu, ale vychádzajú z nej dostatočne silné impulzy na formovanie ďalšieho literárneho vývinu. S týmito podnetmi prichádzajú do kontaktu „menej rozšírené“ literatúry, ktoré síce neudávajú tempo vývoja, ale ak daná literatúra akceptuje podnety z „rozšírených“ literatúr, dokáže ich podľa svojich možností modifikovať a prispôsobovať vlastným potrebám, t.j. selektívne vyberá len tie, ktoré sú pre ňu potrebné a podstatné. Podnety, ktoré daná literatúra prijme, obohacuje o vlastné vnímanie, čím sa pôvodný koncept rozširuje o nové rozmery. Tým „menej rozšírené“ literatúry dokazujú svoju schopnosť vytvárať vlastné podnety, ktoré nie sú len mechanickým preberaním konceptov iných literatúr. Problémom zostáva priveľký tlak na „menej rozšírené“ literatúry, aby akceptovali impulzy z „rozšírených“ literatúr. Avšak každá národná literatúra bude akceptovať tieto podnety len natoľko, nakoľko je schopná ich sama postihnúť a nakoľko sú pre ňu potrebné. Napätie medzi „rozšírenými“ a „menej rozšírenými“ literatúrami bude stále prítomné, avšak literatúra, ktorá je živá, pulzujúca, ktorá impulzy z iných literatúr nielen prijíma, ale aktívne na ne reaguje, sa dokáže s týmto tlakom vyrovnáť a využiť ho vo svoj prospech.

Problémy pri preklade a funkcia prekladateľa

Pri preklade slovenskej literatúry do cudzích jazykov narážame na niekoľko typických problémov, ktoré sa vyskytujú aj pri opačnom procese – preklade diel do slovenského jazyka. Tieto problémy súvisia v prvom rade s literárnymi druhmi, ktoré majú svoje osobitosti. Pri preklade prozaických diel má prekladateľ dostatok možností kompenzovať prípadné straty alebo výrazové oslabenia na iných miestach prekladu. Pri preklade drámy či poézie je situácia komplikovanejšia, pretože pri týchto literárnych druhoch treba dodržiavať aj formálne náležitosti. Najmä pri prekladoch poézie je formálna stránka veľmi výraznou a dôležitou zložkou, ktorá by sa mala zachovať aj v preklade. Preložiť báseň znamená nielen pochopiť zmysel originálu, adekvátne ho pretlmočiť do cieľového jazyka, ale zachovať aj náležitú formu, vnútorné vzťahy a ďalšie estetické kvality, ktoré spoluvytvárajú celkovú štruktúru básne. Obmedzené možnosti prípadného dovysvetľovania alebo kompenzácie na inom mieste sa v tomto prípade považujú za negatívny posun, ktorý narúša komplexnosť diela. Prekladateľ sa musí vysporiadať s množstvom informácií, ktoré musí zachovať, a to na veľmi obmedzenom priestore. Preklad poézie si navyše vyžaduje nielen zdatného prekladateľa, ktorý porozumie originálnemu textu, ale aj básnika, ktorý dokáže podať originálnu báseň v novom prevedení, no s rovnakým účinkom na čitateľa.

V preklade sa dajú kultúrne špecifiká riešiť veľmi elegantne, ak už nie priamo v texte, tak poznámkami po čiarou, či vysvetlivkami na konci diela. Problém opätovne nastáva pri prekladoch poézie a drámy. Kultúrne špecifiká sa musia v preklade zachovať na limitovanom priestore, čo znamená, že prekladateľ nemá možnosť ich bližšie špecifikovať, príp. dovysvetľovať priamo v texte, t.j. zachovať v texte prekladu tieto jedinečné kultúrne črty, no zároveň ich čitateľovi prekladu sprostredkovať tak, aby im aj porozumel. Príslušníci rôznych kultúr majú neraz skreslené predstavy o danej krajine a jej kultúre, a práve vďaka literatúre si ich možno buď potvrdiť, alebo vyvrátiť. Prekladateľ zohráva snáď najdôležitejšiu úlohu v celom procese prenosu diela z originálneho prostredia do cieľového. Neustále musí mať na pamäti špecifické literárno-kultúrne javy, ktoré treba v primeranej miere sprostredkovať cieľovému čitateľovi, ktorý si prostredníctvom prečítaného prekladu inojazyčného diela vytvára úsudok nielen na samotné dielo či autora, ale aj na krajinu, z ktorej dielo pochádza, pričom porovnáva tieto javy so svojím národom a jeho kultúrnymi prejavmi a zaužívanými stereotypmi. Náročnosť úlohy prekladateľa najlepšie vidieť na variabilných žánroch poézie, ktoré zasahujú rôznorodé oblasti života človeka. Národnostne orientovaná poézia je pre inojazyčného čitateľa bez znalosti kontextu či histórie národa ťažko pochopiteľná, čím sa zvyšuje miera cudzosti, a tým dochádza k literárno-kultúrnemu oddialeniu. V tomto prípade platí priama úmera – čím sú kultúry od seba vzdialenejšie, tým je miera cudzosti vyššia. Malo byť samozrejmosťou, že prekladateľ ako znalec východiskového literárno-kultúrneho kontextu v úvode publikácie predstaví nielen autora pôvodného diela a jeho tvorbu, ale aj motívy, ktoré vo svojich dielach spracováva, akým spôsobom reaguje na podnety z okolitého prostredia, ako danú problematiku uchopuje atď. Tieto základné informácie o štýle tvorby autora pôvodného textu a primárne hodnoty, ktoré prezentuje vo svojich dielach, značne uľahčujú následnú recepciu diela v inojazyčnom prostredí. Iná situácia nastáva pri prekladoch intímnej či ľúbostnej poézie, ktorá sa neviaže na špecifický literárno-kultúrny kontext, preto si aj prekladateľ môže dovoliť väčší rozptyl a môže voliť variabilnejšie prístupy k prekladu.

Záver

Problematika prekladov diel slovenskej literatúry do cudzích jazykov je oveľa rozsiahlejšia a komplexnejšia. Na podklade slovenskej literatúry, ktorá sa radí medzi tzv. „menej rozšírené“ literatúry, však možno poukázať na zjavné problémy, ktoré nastávajú pri preklade diel „menej rozšírených“ literatúr do cudzích jazykov, a to najmä do jazykov „rozšírených“ literatúr. Všeobecné východiská, ktoré boli načrtnuté, sú len základnou bázou,

z ktorej sa odvodzujú ďalšie súvislosti. V rámci medziliterárneho procesu dochádza k neustálemu napätiu medzi „rozšírenými“ a „menej rozšírenými“ literatúrami, čo sa viditeľne odráža aj na stave prekladov literárnych diel. V súčasnosti však treba prehodnotiť prístup nielen k tejto problematike, ale aj k vnímaniu literatúry a prekladu a ich vzájomnej interakcii.

LITERATÚRA

ADAMOVÁ, Ľ.: *Perspektívy prekladania slovenskej literatúry do cudzích jazykov*. In *Preklad a tlmočenie 10*. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, 2012, s. 135 – 140.

BILOVESKÝ, V.: *Preklad a tlmočenie 10. Nové výzvy, prístupy, priority a perspektívy*. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, 2012.

DOBIAŠ, D. – GBÚROVÁ, M. – MATTOVÁ, I.: *Medzikultúrny dialóg*. Prešov: Prešovská univerzita, 2009, 488 s.

ĎURIŠIN, D.: *Teória medziliterárneho procesu*. Bratislava: Tatran, 1985, 282s.

GROMOVÁ, Edita (ed.): *Preklad a kultúra*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2004, 217 s.

GROMOVÁ, E. – MUGLOVÁ, D. (ed.): *Preklad a kultúra 2*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2007, 599 s.

HUŤKOVÁ, A.: *Vybrané kapitoly z teórie prekladu literárno-umeleckých textov*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela (Filologická fakulta), 2003, 108 s.

KOPRDA, P.: *Literatúry ako súčasť medziliterárnych spoločenských*. In *Slovak Review*. ISSN 1335-0544, 2003, roč. 12, č. 1, s. 81 – 82.

KUSÁ, M.: *Preklad literárnych textov ako spôsob komunikácie medzi národmi, jazykmi a kultúrami*. In *Slovak Review*. ISSN 1335-0544, 2003, roč. 12, č. 1, s. 15 – 23.

SABOLOVÁ, D. (ed.): *Chiméra prekladania. Antológia slovenského myslenia o preklade I*. Bratislava: VEDA, Vydavateľstvo SAV, Ústav svetovej literatúry SAV, 1999, 236s.

ŠUŠA, I.: *Komparatistické a prekladové aspekty v slovensko-talianskych medziliterárnych vzťahoch*. Banská Bystrica: FHV UMB, 145 s.

VAJDOVÁ, L.: *Recepčná tradícia a preklad*. In *Chiméra prekladania. Antológia slovenského myslenia*. Ed. Dagmar Sabolová. Bratislava: VEDA, Vydavateľstvo SAV, Ústav svetovej literatúry SAV, 1999, s. 76 – 100.

VALLOVÁ, M.: *Perspektívy prekladania slovenskej literatúry*. In *Slovo a svet (perspektívy prekladania slovenskej literatúry)*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2004.

ZAMBOR, J.: *Preklad ako umenie*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2000, 240 s.

SUMMARY

Translations of Slovak literature into foreign languages within the interliterary context

Translation takes a very specific part within the interliterary process. It is a considerable demonstration of interliterary interaction and the result of intercultural communication. Actually, there come up questions about the reception tradition and the projection of translation and the world literature. The function of translator is also discussed. The world literature as a final category of literary science acquires new dimensions. There is a question, whether world literature approaches are still acceptable or it is time to move on and search for a new one. The situation of Slovak literature translations into foreign languages is critical. There is an imbalance between translation into foreign languages and into Slovak language. This situation is closely related to the issue of “widespread” and “less widespread” literatures. Small, young, newly formed literature cannot be compared to the established one. But this

cannot be a reason or excuse for a missing Slovak literature in translation. Today, in the period of postmodern literature, there is a question about the function of translation. Is it still necessary? Is it necessary to translate literary works, even if the whole literary concepts have been exhausted? What about “less widespread” literatures? Is there a possibility for them to influence the world literature context? Literature has to revise itself, to find a new way of express itself and its concepts. The revival comes up from innovations of motives and themes. This is the answer to the question of translation legitimacy.

AZ IRÁNBAN HASZNÁLT PERZSA ÉS AZERI NYELV JELLEMZŐINEK BEMUTATÁSA (TÖRTÉNETI ÉS NYELVÉSZETI ÁTTEKINTÉS)

Zsuzsanna Dadvandipour (doktorandusz-hallgató)

**Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Nyelvtudományi Doktori Iskola
Alkalmazott Nyelvészet Program
zsdadvandipour@citromail.hu**

Bevezetés

A 20. század végén és a 21. század elején kitágult a világ. A technika és a kommunikációs eszközök nagyméretű fejlődése lehetővé tette, hogy egymástól távol élő kultúrák is "közel" kerüljenek egymáshoz. A földrajzi távolság legyőzése azonban nem jelenti a nyelvi és a kulturális korlátok áthidalását. A távoli kultúrák egymáshoz való közeledésében jelentős szerepet tölthet be egy lingua franca, egy közvetítő nyelv, de a kultúra eltérő volta is állíthat nehézségeket a kölcsönös megértés útjába. Ezért van szükség arra, hogy megismerjük a tőlünk távol élő embertársaink, adott esetben az Iránban élő azerbajdzsánok anyanyelvét, mert ezen keresztül juthatunk el oda, hogy megértsük viselkedésüket és szokásaikat, illetve ők is megértsék a mi viselkedésünket és szokásainkat.

Jelenleg Magyarországon 11 ezer iráni él, akik közül 8000 fő felsőoktatási intézmények hallgatója. Házasságkötés és munkavállalás céljából magyarok is érkeznek Iránba. Ezt tette jelen tanulmány szerzője is, aki 2006-2008 között több mint két évet töltött az iráni Tabrizben férje családjánál, rokonai körében. Első feladata az ott beszélt azeri nyelvvel való ismerkedés volt, amelyet az alapvető társalgási formulák elsajátítása követett.

Magyarország és Irán között léteznek kormányközi kapcsolatok, ezért is érdemes az azeri nyelvvel foglalkozni. 2014. január végén-február elején Iránban, Tabriz városában járt az a magyar delegáció, amelynek vezetője a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara Közép-Keleti Szakosztályának az elnöke volt. Balogh Sándor kijelentette, hogy Tabrizban nyílnak meg az új Magyar Kereskedelmi és Kulturális Központ (Hungarian Trading and Cultural Center, HTCC). A magyar üzletemberek háromnapos látogatásuk alatt tárgyalásokat folytattak a Tabrizi Kereskedelmi és Iparkamara elnökével is, akivel együttműködési megállapodást írtak alá.

Tabriz – kutatásaim helyszíne – az egykori Selyemút egyik legfontosabb állomása volt. Akkoriban, több száz évvel ezelőtt olyan hatalmas kereskedelmi befolyással rendelkezett, hogy itt határozták meg a világ selymének és sok más terméknek a világpiaci árát. A magyar delegáció ellátogatott – többek között – a tabrizi traktorgyárba, a járólap- és

csempegyárba, a csokoládégyárba és különböző élelemiszeripari üzemekbe is. Megfigyelték, hogy nagyon modern technológiával és eléggé olcsón folyik a termelés. A tabrizi polgármester figyelme pedig azokra a magyar cégekre irányult, amelyekkel a város tömegközlekedésének modernizálásában és a közvilágítás korszerűsítésében tudnának együttműködni.

Jelenleg három Magyar Kereskedelmi és Kulturális Központ létezik a világban, ezek mind Afrikában találhatóak. A látogatás során mind a magyar, mind az iráni fél szorgalmazta, hogy Tabrizben is nyíljon meg egy Magyar Ház. A tervek szerint pár hónapon belül az iráni Tabrizben (így Ázsiában és a Közel-Keleten) megnyílik az első HTCC (<http://www.bkik.hu/8-Kapcsolat>).

Irán államnyelve a perzsa, de az Iránban beszélt azeri nyelvnek ezt a változatát magyar nyelvészeti szakirodalomban még nem kutatták.

Az azeri és a török szókészlet összehasonlításával Csáki Éva foglalkozik (2009), aki megállapította, hogy az azeri szókészletet máskor és más hatások érték, mint a törököt, ezért az azeri más (és nem régebbi) mint a török szókészlet. Álláspontja szerint "nagy szükség lenne az azeri nyelvjárások minél pontosabb feltérképezésére, s nem is csak a mai, inkább a valahai Azerbajdzsán területén beszélt összes nyelvjárás vizsgálatára." A kutató később hozzáteszi: "...fel lehetne tární az elszigetelt, következésképpen archaikus nyelvjárásokat is, melyek az azeri nyelv történetének értékes forrásai lehetnének" (Csáki 2009: 260).

A tanulmány célja, hogy olyan alapvető ismereteket közöljön az azeri nyelvről, amelyek birtokában az olvasó közelebb kerül az iráni azerbajdzsánok nyelvéhez és kultúrájához.

A dolgozat négy részre tagolódik és az azeri nyelv bemutatására szorítkozik. Az első rész Iránról, „a rózsák és a csalogányok országáról” közöl fontos történelmi és földrajzi ismereteket, adatokat. A második fejezet az ország hivatalos nyelvét, a perzsa nyelvet mutatja be. A harmadik rész középpontjában az ország egyik északnyugati tartományában beszélt iráni-azeri (tabrizi azeri) nyelv bemutatása áll. A negyedik fejezetben, amelynek címe: *Az azeri nyelv tanulása és elsajátítása anyanyelvi környezetben* saját, azeri-perzsa nyelvterületen eltöltött tapasztalataimat fogalmazom meg. A tanulmányt konklúzió zárja.

1. Irán, a rózsák és a csalogányok országa

„A rózsák és a csalogányok országa” elnevezés Háfiz, teljes nevén: Hvádzsa Samsz ad-Dín Muhammad Háfiz-i Sírázi, XIV. században élt világhírű perzsa költő tollából származik.

Verseinek magyar nyelvre fordításában – többek között – Képes Géza szerzett nagy érdemeket. Háfiz költeményeiben sok helyen szerepel a virág- és a rózsa-motívum, valamint megjelenik a csalogány is – mindezekkel utalva Irán varázslatos, mesés és egyben titokzatos

elnevezésére. Ezt a tényt az alábbi rövid versrészletek is bizonyítják (<http://mek.oszk.hu/00200/00211/00211.htm#cim30>):

1. Részlet a *Szebb az arcod, mint a szépség holdja...* című költeményből (12. Ghazal):

„Kérd a szellőt, rózsá-arcod gyöngé szirmát hozza el,
Rózsakerted illatából inna szám, a vad, mohó.”

2. Részlet a *Kinyílt a vérszínű rózsá* című Háfiz-versből (25. Ghazal):

„Kinyílt a vérszínű rózsá, s berúg a kis csalogány -
Vidám szufik, hív az órá: igyék, ki inni kíván!”

1.1. Irán földrajzi elhelyezkedése, az ország elnevezései

Irán (perzsául ایران) Délnyugat-Ázsiában található, a Közel-Kelet hegyvidékkel borított, 1.648.000 négyzetkilométernyi kiterjedésével a világ tizenhatodik legnagyobb országa (Nagy Világtalasz 1985). Fővárosa a hatalmas, 16 milliós Teherán (2013. évi adat).

Irán vagy Perzsia népének országát nagyon régóta, legalább az Akhaimenida-időszak óta Iránként ismerik, az európai országok a Perzsa Birodalom akhaimenida dinasztiaja óta, tehát a Kr. e. 6. századtól egészen 1935-ig Perzsiaként említették. 1959-től – Mohammad Reza Pahlavi iráni sah bejelentése után – mindkét megnevezés használható. A Khomeini ajatollah vezette forradalmat (1979) követően az ország az Iráni Iszlám Köztársaság (perzsául: جمهوری اسلامی ایران, *Dzsomhuri-je Iszlámi-je Iránnak*) nevet kapta. Az ország államformája teokratikus (iszlám) köztársaság. Irán az Egyesült Nemzetek Szervezetének, az OPEC-nek (Kőolaj-exportáló Országok Nemzetközi Szervezete = Organization of the Petroleum Exporting Countries), az Iszlám Konferencia Szervezetének és az ENKM-nek (El nem kötelezett országok) is tagja (<http://www.magy-ir.hu/moderniran.html>).

1.2. Az ország közigazgatási felosztása

Irán harminc tartományból áll, amelyek közül jelen vizsgálatunkban az ország északnyugati részén elterülő Kelet-Azerbajdzsáni tartomány és a Nyugat-Azerbajdzsáni tartomány állnak, ahol írásra a perzsa-arab ábécé betűit használják. A perzsa nyelv mellett lehetőség van – helyi szinten – a különböző tartományok saját nyelveinek használatára is (<http://www.magy-ir.hu/moderniran.html>).

1.3 Az ország etnikai és nyelvi megoszlása

Irán etnikailag soknemzetiségű ország. A lakosság lélekszáma a legfrissebb statisztikák szerint közel **76 millió** fő (2013-as adat). Ez a nemzeti-etnikai sokszínűség főleg az elmúlt ezerháromszáz év történelmi folyamatait tükrözi. Az ország belső területein és a nagyvárosok többségében a perzsa lakosság dominanciája érvényesül, a nemzetiségek pedig az ország peremvidékén élnek.

A lakosság mintegy 53-55%-a tartozik az államnyelvet anyanyelvként használó perzsa etnikumhoz, míg a megmaradó mintegy 45% különböző etnikai kisebbségek között oszlik meg. A legnagyobb etnikai kisebbség az **azeri törökségé**, akik kb. 23,5%-át alkotják az összlakosságnak és főleg északnyugat-Iránban élnek tömbszerűen.

1.4 Magyar-iráni kapcsolatok a történelem folyamán

A magyar-iráni kapcsolatok kezdete a középkorra tehető. Igaz, azt nem tudjuk, hogy ki volt az az első honfitársunk, aki Iránban járt, hiszen erről nem maradt írásos emlékünks.

Első konkrét adataink Luxemburgi Zsigmond (1387-1437), Hunyadi Mátyás (1458-1490) és II. Lajos (1506-1526) korából származnak. Erre követ- és levélváltások alapján következtetünk, amelyek a magyar és az iráni fejedelmi udvarok között zajlottak.

A 17. század elején Kakas István (1560-1603) és Tectander György (1570 körül–1620 körül) – I. Rudolf császár (1552-1612) követeként – járt I. Abbász (1571-1629) szafavida-kori Perzsiájában. Kakas korán meghalt, ezért Tectander fejezte be a követjárást és miután hazatért, útvjáról fontos, terjedelmes jelentést tett közzé.

A 19. századtól már sűrűbb iráni-magyar kapcsolatokról lehet beszámolni. Kőrösi Csoma Sándor (1784-1842) – India és Tibet felé vezető útja közben – eltöltött pár évet Teheránban és nagyon jól megtanult perzsául.

Maróthy István (1799-1845) az 1830-as és az 1840-es években több évet töltött Törökországban és Perzsiában. Orvos végzettséggel rendelkezett – de nagyon érdeklődött a nyelvészet és az őstörténet iránt is – így a magyarság őseinek megtalálása izgatta. Orvosi képzettsége révén nagyon magas helyre került az 1830-as évek végén Perzsiában. Maróthy István Tabrizben, Sírázban és Teheránban tevékenykedett a helyi Kádzsár adminisztrációt szolgálva. 1834-1836 között a perzsa hadsereg főorvosa volt. Ő volt az első magyar, aki Perszeopoliszban is járt – ezt bizonyítja az I. Dareiosz palotájában hagyott névjegye 1839-ben.

Vámbéry Ármint (1832-1913) szintén az iráni utazók úttörői közé kell sorolnunk. Bár élete inkább a turkológiához kapcsolódik, az 1860-as évek elején több évet töltött Perzsiában is. Néhány évvel később naplót készített útvjáról, benyomásairól.

Kégl Sándor (1862-1920) egész életét és vagyonát a keleti nyelvek tanulmányozásának szentelte. Kiválóan beszélt perzsául, törökül, hindiül, urduul és arabul. A kor legnagyobb könyvtárát – köztük sok értékes perzsa kéziratot – gyűjtött össze. A gyűjtemény később a Magyar Tudományos Akadémia tulajdonába került. Egyetemi tanulmányai befejezése után, 1889-ben egyszer járt Iránban. Életének és életművének legmaradandóbb részét a kései kádzsár irodalomról szóló tanulmányai jelentik.

Az I. világháború korából, a 20. század elejéről több – máig kiadatlan – iráni magyar visszaemlékezésről, útinaplóról van tudomásunk, amelyek főleg az Osztrák-Magyar Monarchia perzsiai követségi személyzetéhez kapcsolódnak. A legizgalmasabb gróf Bély Gergelynek, a Monarchia utolsó perzsiai nagykövetének – eddig feldolgozatlan és kiadatlan – hagyatéka. A 20. század első feléből meg kell említenünk a magyar orientalisztika ragyogó csillagát, Stein Aurélt (1862-1943) – tudóst, kutatót, felfedezőt – aki az 1930-as években Nyugat-Iránban több helyen végzett ásatásokat. A tudós figyelme elsősorban az akhaimenida (óperzsa) korhoz kapcsolódó leletek és anyagok felé fordult.

Magyarok jelenleg is élnek Iránban, egy lelkes, kis teheráni magyar kolónia tagjai napjainkban is tartják egymással és a szülőfölddel a kapcsolatot. A mai Teheránban élő magyarok közül egyik legismertebb Sinai Varga Gizella, Iránban élő magyar festőművész, aki az iráni művészeti élet elismert és megbecsült tagja. A rendszerváltás óta gyakran látogat haza és jelentkezik tárlataival. Legutóbbi kiállítása 2011-ben nyílt meg Budapesten.

Meg kell említenünk azokat a magyarokat is, akik bár nem jártak Iránban, de itthoni tevékenységük és munkásságuk révén mégis beírták nevüket az iranisztika történetébe.

A kelet iránti érdeklődés és rajongás a 18. századtól megfigyelhető magyar költők, fordítók munkásságában. Először Csokonai Vitéz Mihály (1773-1805) nevét kell felidézni, akinek nagy szerepe volt a perzsa költészet honi megismertetésében. Rajongott a perzsa költészetért, Háfiz műveinek egyik első fordítójaként tartjuk számon.

A 19. században több magyar fordító is foglalkozott a perzsa nyelvvel és irodalommal. Hazánkban kevésbé ismert Rehatsek Ede (Edward) (1819-1891) neve, aki angol szolgálatban kiválóan megtanult perzsául és szanszkritul is. Szanszkritul azért, mert a korabeli Indiában hosszú évszázadok óta hivatalos és irodalmi nyelvként a perzsa nyelv elsődleges szerepet töltött be a helyi elit és a brit gyarmati adminisztráció között. Rehatsek Ede készítette – többek között – Szádi Goleosztánjának az első teljes angol fordítását.

Erődi Harrach Béla dr. (1913-2007) is Szádi hazai megismertetésében játszott szerepet, a Goleosztán (1) szövegét fordította le magyarra. Abban az időben kezdett kibontakozni az

Omár Khajjám-kultusz hazánkban, Erdődi Harrach Béla kiemelkedő érdemeket szerzett a perzsa költő négysoros költeményeinek magyarra fordításában.

Nem vált igazán ismertté a Pécssett jogi végzettséget szerző Mátyás Flórián (1818-1904) neve, aki pályája kezdetén nagy érdeklődéssel foglalkozott a nyelvészettel is. Hatalmas könyvtárban összegyűjtötte korának teljes indoeurópai szakirodalmát, forrásait. Középperzsa, klasszikus perzsa, szanszkrit és avesztai gyűjteményének nem volt párja a 19. század végi Magyarországon. Könyvtára értékeinek legnagyobb részét a Pécsi Egyetemen lehet megtekinteni, hagyatéka azonban feldolgozatlan.

A perzsa filológia területén végzett gyümölcsöző tevékenységük alapján mindenképpen meg kell említeni Vámbéry Ármin (1832-1913) és Kégl Sándor (1862-1920) nevét. Vámbéry Ármin a Budapesti Tudományegyetem Kelet Filológiai Tanszékén közel negyedszázadon át tartott perzsa órákat és szövegolvasásokat, egészen a 19. század végéig. Tanítványa, Kégl Sándor az 1890-es években vette át óráit és haláláig szinte folyamatosan tanított klasszikus perzsát és ehhez kapcsolódó szövegolvasásokat a legnagyobb perzsa szerzők: Háfiz, Firdauszi, Szádi és mások műveiből.

Gaál László (1891-1964) mint klasszika filológus kezdett érdeklődni és foglalkozni az iráni nyelvészettel és filológiával. Az avesztai gáthák (2) magyarra fordításával vált jelentőssé a magyar iranisztika történetében. Ebben azóta sem talált követőkre. Érdeklődést mutatott a Kaukázusban beszélt kelet-iráni nyelv, az oszét iránt. Munkácsi Bernát (1860-1937) az I. világháborúban szintén tanulmányozta az oszét nyelvet.

Csillik Bertalan (1889-1978) Omár Khajjám honi megismertetésében szerzett kiemelkedő érdemeket. Az I. világháborúban hosszú ideig dolgozott a szegedi egyetemi könyvtárban, ahol az Omár Khajjám filológia nemzetközi szakértőjévé vált. Magyar és idegen nyelvű dolgozatai, valamint műfordításai révén egyik legjelentősebb magyar Omár Khajjám-kutató volt. (<http://www.magy-ir.hu/iranmagyarok.html>).

Iránban 23,5 millió fő beszéli az azeri nyelvet, a perzsát anyanyelvi szinten beszélők száma pedig több mint 76 millióra tehető (2003. évi adatok).

2. Hivatalos nyelv és tartományi nyelv

2.1. Irán hivatalos nyelve

Iránban a hivatalos nyelv a perzsa (más néven: fárszi nyelv; perzsául: فارسی), amely az indoeurópai nyelvcsalád indoiráni ágán belül az iráni nyelvek csoportjába tartozik. Megkülönböztetünk óperzsa, középperzsa (pehlevi) és újperzsa (mai modern perzsa) nyelvet.

Az iráni nyelveket (Fodor 2004) az ókorban Eurázsia erdős és füves sztyeppéitől Koreáig, délen pedig az Indusig beszélték. A mai iráni nyelveket Kis-Ázsiától (a kurdok) egészen az Indusig, északon pedig a Pamír-fennsíkig – beleértve természetesen Iránt is – beszélik. Néhány kutató a mai iráni nyelvek közé sorolja – külön ágként – a dard és a nurisztáni nyelveket is (Pakisztánban, Afganisztánban és Indiában beszélik), míg mások ezeket az ind nyelvek közé sorolják.

Az irán nevet a középperzsa Érán országnévre lehet visszavezetni, amely az óiráni *arjánám hsathram* 'az árják országa' szókapcsolatból származik.

Az iráni népek az ókorban jelentősen meghatározták a kulturális életet. Írásbeliségük az óperzsa birodalom idejéből származik, amikor az óperzsa ékírás (másnéven: betűírás) kialakult (gondoljunk pl. Dareiosz király {Dárius; óperzsául Dárajavaus} biszutuni feliratára). Ezt a nehézkes írást azonban az óperzsa birodalom közigazgatásában nem tudták használni, helyette – arámi anyanyelvű írnokokkal és fordítókkal – az arámi írást alkalmazták. A *méd* nyelv – amely az óiráni nyelvek egyike volt – állami-közigazgatási terminológiáját átvette az óperzsa államigazgatás. A többi iráni népnek más-más írása volt, így pl. a *szogdok* az arámi írás változatát használták és adták tovább más népeknek, többek között a mongoloknak (a szogdok országa a mai Szamarkand és Bokhara városok körüli központtal a közép-ázsiai Zerafsan-folyó völgyében állott fent a IV. századig). Óiráni eredetű az *avesztai* nyelv, a zoroaszteri vallás nyelve (Kr. e. I. évezred második fele), amely a középperzsa ábécé betűivel került lejegyzésre a Kr. u. IV. században.

A **középiráni** nyelvek közé tartozik a *középperzsa* (amelyet módosított arámi ábécével írtak), a *párthus*, a *pehlevi* és a *horezmi* (hvárizmi) nyelv is. A horezmit – amelyet a VIII. századtól kezdve az iszlám felvétele után arab betűkkel írtak – az Amu-Darja alsó folyásánál beszélték Kr. e. II. századtól a XV. századig. Magyar vonatkozású tény, hogy horezmi eredetű kálizok hazánkban is éltek. Középperzsa nyelv az *alán* is, amelynek folytatása az *oszt*, valamint a középkori és a mai *jász* nyelv is. A jászok a XIII. században kerültek és települtek be hazánkba, később azonban elmagyarosodtak és nyelvük a XVIII. században kihalt.

Az ó- és középiráni nyelvekből az alábbi szavak kerültek a magyar szókincsbe: *tej*, *tehén*, *vár*, *város*, *szekér*, *ezer*, *stb.*, a finnugorba: *árva*, *méz*, *szarv*, *száz* stb. Léteznek alán eredetű szavaink is: *egész*, *gazdag*, *kard*, *méreg*, *üveg*, *verem*, *zöld* stb.

A szakirodalom szerint (Fodor 2004) a *szarmata* és a *szittyá* (szkíta) népek (az ókori Eurázsia lakói) szintén irániak voltak, nyelvükről azonban nem maradtak fenn szövegelemlek.

A **mai iráni** (modern iráni) nyelvek közül (43 nyelv) a legfontosabbak: az újperzsa (dari, tádzsik), a pasto, a beludzsi és a kurd.

A perzsa saját neve *fárszi*. Az újperzsa egy középperzsa nyelvjárásnak a folytatása, Irán állami nyelve – mint ahogy erre már utaltunk – több mint 76 millió beszélővel (2009. évi adat). Iránon kívül még Törökországban, az USA-ban és Szaudi-Arábiában is beszélik. A perzsa egyik nyelvjárása a dari 'udvari', amely a pasto mellett Afganisztán hivatalos és irodalmi nyelve, valamint Pakisztánban is beszélik. A tádzsik nyelv, amely Tádzsikisztán hivatalos nyelve, szintén igen közel áll az újperzshoz. A tádzsikot Üzbegisztánban is beszélik. A perzsát és a darit arab betűkkel írják, a tádzsik írására pedig a cirill ábécé betűit használják.

A három nyelv, ill. nyelvváltozat, miután feladta az eredeti óiráni szintetikus szerkezetet, analitikussá vált. Megszűntek a névragozási esetek, helyettük (az igeragozásban is), elő- és utóragok jelzik a nyelvtani viszonyt. Jellegzetes az ún. ezáfe szerkezet, amelyben a jelzői viszonyra az *e* fonéma utal, pl. *ab* 'víz', *garm* 'meleg', *ab-e garm* 'meleg víz'. Az iszlám vallásra való áttérés után a perzsa nyelvbe számos arab jövevényszó került. Ezek a szavak átkerültek a török és más népek nyelvébe is, ezért azok szókincsében együttes, ún. arab-perzsa lexikális réteg van jelen. A tádzsikban nagyon erős az orosz jövevényszavak hatása. Mindhárom nyelvnek / nyelvváltozatnak több évszázadra visszamenő irodalma van. A perzsa Firdauszi (X. században) költeményei a világirodalom remekművei közé tartoznak.

Az iráni nyelvek kutatása a XIX. század közepétől indult meg. Hazánkban Munkácsi Bernát (1901) végzett kiemelkedő úttörő munkát az iráni-magyar kulturális és nyelvi kapcsolatok kutatásában (Fodor 2004).

2.2. Etimológia kutatások

Mint ahogy a fenti példák is mutatják, etimológiai szempontból – és a magyarság szemszögéből is – nagy figyelmet érdemelnek az iráni nyelvek. Falk Nóra (2009) könyvében megállapítja, hogy a magyarság vándorlása során az uráli átjáró vidékén iráni népek (szkíták és szarmaták) szomszédságába került. Őseink egyrészt kereskedelmi kapcsolatban álltak velük, másrészt ez a szomszédság azért is gyümölcsöző volt, mert a magyarság akkortájt kezdte elsajátítani az állattartás fejlettebb formáját.

Abból az időből kerültek nyelvünkbe a *nemez* és a *tej* iráni jövevényszavak. A *tehén* szó viszont vitatott eredetű, az etimológusok szerint vagy iráni jövevényszó, vagy egy ősi, uráli kori szóból származik.

További vándorlásaik során őseink egy másik iráni néppel, az alánokkal is kapcsolatba kerültek. Az *asszony* szavunk alán eredetű, az *ezer* és a *kard* szavunk viszont iráni és valószínűleg alán eredetű (Falk 2009).

2.3. Iráni tapasztalataim, megfigyeléseim

Jelen korhoz és kutatásaim helyszínéhez visszakanyarodva az alábbiakat figyeltem meg Iránban: a közigazgatási, a kereskedelmi és vendéglátó egységek falait, az oktatási intézmények bejáratait a perzsa nyelvű feliratok mellett angol nyelvű feliratok is díszítik. Az iráni városokban, az autópályákon és autóutakon szintén kétnyelvű, perzsa és angol nyelvű irányt mutató táblákat lehet látni. Az angol nyelv tehát jelen van a pezsgő iráni életben, a mesés iráni valóságban. Ez egyrészt a világhoz való közeledés és alkalmazkodás jele, másrészt erősen párhuzamba állítható a perzsa emberek vendég- és emberszeretetével.

Mindezek azt bizonyítják, hogy a perzsa nyelvnek – az ország egészére vonatkoztatva – magasabb presztízse van, de azt tapasztaltam, hogy ezt a perzsa anyanyelvű beszélők az azeri anyanyelvű beszélőkkel soha nem éreztették. Iránban a perzsa nyelv mellett lehetőség van – helyi szinten – a különböző tartományok saját nyelveinek használatára is.

2.4. A perzsa írás

Napjainkban a perzsa nyelvben írásra az arab ábécé egy némileg módosított változatát használják Iránban. A különbség a perzsa és az arab ábécé között abban rejlik, hogy a perzsa ábécé több betűt tartalmaz, mint a klasszikus arab, ezen kívül eltérő az egyes hangok kiejtése is. Hasonlóság, hogy sem az arab, sem a perzsa ábécé nem jelöli írásban a rövid magánhangzókat, így ezeket véglegesen a mondatbeli összefüggés határozza meg.

Az arabhoz hasonlóan a betűket jobbról balra, a számokat pedig balról jobbra írják. A perzsa-arab írás kurzív írás, tehát a betűk nagy része – még számítógépes gépelés esetén is – kapcsolódik egymáshoz. Átvették a sémi írásmódok többi jellegzetességét is: egyes magánhangzókat mássalhangzók jeleznek (ún. magánhangzóírás) és sem szótag, sem szó nem kezdődik magánhangzóval.

Nemzetközi átírásban a perzsa nyelv latin betűs ábécéjét használják, amely a következő betűkből áll: *a, â, b, c, d, e, f, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, q, r, s, š, t, u, v, x, y, z*.

3. Az azeri nyelvről

Bárki számára, aki el akarja sajátítani az azeri nyelvet, fontos, hogy arról előzetes ismeretei legyenek.

A keleti nyelvek sorában a perzsa, a japán, a kínai, az arab és más nyelvek mellett előkelő helyet foglal el a török-azeri nyelv. Az azerbajdzsáni (röviden: azeri) elnevezés perzsa eredetű, valószínűleg az azer 'tűztemplom' jelentésű szóból származik, s a hajdan ezen a területen élő nép tűzimádására utal. Az azerbajdzsáni-azeri nyelv szépirodalmi emlékeit a

XIV-XV. századtól ismerik a kutatók, azonban az oszmán-török emlékektől a két nyelv nagy hasonlósága miatt eléggé nehéz szétválasztani (Fodor 2004: 60).

Az azerbajdzsáni nyelv az altaji nyelvcsaládba tartozik, a köztörök ágon belül pedig az oguz vagy délnyugati nyelvek csoportjába. Idesoroljuk még a törökországi török (oszmán-török, oszmánli), a gagauz és a türkmén nyelveket is. E csoporton belül a karahánida, a türk és a szeldzsuk nyelveket mint kihalt nyelveket is megemlíti a szakirodalom (Fodor 2004: 57).

Az azerbajdzsáni nyelv további elnevezései: azeri, azari, azeri török és azerbajdzsáni török (Fodor 2004).

Az azeri nyelvet a világon több mint 31 millió fő beszéli, közülük a legtöbben Azerbajdzsánban, Iránban, Irakban, Grúziában, Örményországban, Törökországban, Szíriában és Oroszországban élnek. Az azeri nyelvnek két változatáról olvashatunk az angol nyelvű honlapon (<http://www.omniglot.com/writing/azeri.htm>), amely északi és déli azerbajdzsáni nyelvet említ. Az északi azerbajdzsáni nyelvet Azerbajdzsánban 6 millió fő, Örményországban 160.000 fő, Grúziában 285.000 fő, Dagesztánban (Orosz Dagesztán) 112.000 fő beszéli. A déli azerbajdzsáni nyelv pedig **23,5 millió beszélőt számlál Iránban**, 530.000 főt Törökországban, 300.000 főt Irakban, 30.000 főt Szíriában, ezen kívül kisebb csoportok élnek Afganisztánban.

Az azeri nyelvnek számos, legalább 25-féle dialektusa létezik. Ezen dialektusok közül kutatásom szempontjából a legfontosabbak: a **tabrizi** dialektus, amelyet a Kelet-Azerbajdzsáni tartományban, Iránban beszélnek, a bakui dialektus, amelyet Kelet-Azerbajdzsánban használnak és a karadahgi dialektus, amelyet a Nyugat-Azerbajdzsáni tartományban, Iránban beszélnek.

A tabrizi azeri nyelv tehát – amely jelen tanulmány témáját képezi – egyrészt az azeri nyelv egyik déli dialektusa, másrészt tartományi nyelv, Irán Kelet-Azerbajdzsáni tartományának nyelve.

Iránban az azeri nyelv írására tehát a perzsa-arab ábécé egyik változatát használják. Dolgozataimban annak a latin ábécének a betűit részesítem előnyben, amelyet napjainkban Azerbajdzsánban használnak az azeri nyelv írására.

4. Az azeri nyelv tanulása és elsajátítása anyanyelvi környezetben

Amikor egy idegen nyelvet tanulunk, akkor a nyelven keresztül annak a kultúráját is elsajátítjuk. Léven tudatos nyelvtanuló, az azeri nyelv rendszerével (a betűkkel, fontosnak tartott társalgási kifejezésekkel) jóval az utazás előtt ismerkedni kezdtem. Többnyire a férjemtől kapott ismeretekre támaszkodtam, valamint a beszélt nyelv azon prozódiai

jellemzőire, amelyeket a férjem rokonokkal folytatott itthoni telefonbeszélgetései során figyeltem meg. Anyósommal, aki már korábban is vendégeskedett nálunk Magyarországon, kezdetben gesztusokkal, később egy-egy szóval igyekeztem megértetni magam.

Kiutazásom előtt itthon az azeri nyelv mellett a perzsa nyelvet is – magyar-perzsa nyelvű nyelvkönyvekből és a férjem segítségével – elkezdtem tanulmányozni. Iránban folytattam a perzsa nyelv tanulását – szintén önszorgalomból, magyar-perzsa és angol-perzsa nyelvű könyvekből és a férjem segítségével, de a kinti rokonok is segítőkészek voltak ebből a szempontból is. Iránban megtanultam perzsául írni és olvasni. Ezt azért tartottam fontosnak, mert célom volt, hogy nem azeri nyelvterületen – például Teheránban, perzsa anyanyelvi környezetben – is megértessem magam az azeriül nem beszélő rokonokkal, vásárlás során stb. Távlati céljaim közé tartozott, hogy eredetiben tudjak olvasni perzsa nyelvű napilapokat, könyveket, majd nyelvészeti szakirodalma(ka)t stb. Míg a perzsa nyelv tanulásában többnyire szakirodalomra támaszkodtam, addig az azeri nyelvet a nyelvkönyveken kívül társalgások során és általam készített jegyzetektől igyekeztem elsajátítani.

Az azeri nyelvről kiutazásom előtt elsősorban a kapcsolatkezdő (3) és kapcsolatlezáró udvariassági kifejezéseket ismertem meg. Megtanultam a legtöbb kapcsolatfenntartásra szolgáló kifejezést és mondatot is.

Az azeri kultúrában a kapcsolatkezdő fatikus elemek közül legfontosabb a *Salam* (jelentése: 'üdvözöllek', 'üdvözlöm') köszönési forma. Minden találkozás és kapcsolatfelvétel elengedhetetlen eleme, kezdete. Ezt az alábbiakkal szemléltetem:

- Salam, Mama! Necə san? Yaxşı san? ('Üdvözöllek, Mama! Hogy vagy? Jól vagy?')
- Salam, Ahad-dadaş! Necə san? Yaxşı san? ('Üdvözöllek, Ahad bátyám! Hogy vagy? Jól vagy?')
- Salam, Shahnaz-bacı! Necə san? Yaxşı san? ('Üdvözöllek, Shahnaz nővérem! Hogy vagy? Jól vagy?')

Iráni nyelvtanulásom azonban teljesen más volt, mint az itthoni. Inkább nyelvelsajátításnak volt nevezhető, mint szisztematikus tanulásnak. A férjem hozzátartozóinak társaságában reggeltől estig idegen nyelvi impulzusok értek, hiszen sokkal több időt töltöttem anyanyelvi beszélők társaságában, mint azok a tanulók, akik iskolában heti 4 vagy maximum 6 órában tanulnak egy idegen nyelvet. Az anyanyelvét elsajátítani kényszerülő gyermekhez hasonlóan nagyon erős belső késztetést éreztem arra, hogy megértem, miről folyik a társalgás a környezetemben, illetve hogy megértessem velük magam. Vannak Iránban angolul jól beszélő rokonok és ismerősök, akikkel gyakran beszélünk napközben – telefonon vagy személyesen – ezen a közvetítő nyelven, az azeri

nyelv tanulása azonban mégis inkább „kényszerítő” körülmények között zajlott, és a tudatos tanuláshoz viszonyítva viszonylag gyorsan ment. A családtagok által használt szavakat és kifejezéseket többször elismételtem, azok jelentésére a szituáció és a kontextus, illetve az információ adóinak testbeszéde, arckifejezése alapján következtettem. Étkezéssel, vendéglátással kapcsolatos szituációkban viszonylag könnyű dolgom volt, de ha a társalgás más témákra terelődött, néha-néha félreértettem a verbális kommunikációt kísérő testbeszédet, de az is előfordult, hogy az én jelzéseimet értelmezték másképp, mint amit kifejezni szándékoztam.

Nagyon hasznos volt, hogy a legtöbb nyelvi megnyilvánulásomra azonnal visszacsatolást kaptam, és ha javítani kellett bármit, amit mondtam, addig ismételtem az általuk mondottakat, amíg elfogadhatónak nem tartották. Családi körben elsősorban nem arra koncentráltam, hogy melyik igét/főnevet hogyan kell ragozni vagy hogy vannak-e az azeri nyelvben igenevek, vagy használnak-e szenvedő szerkezetet, hanem arra törekedtem, hogy a kommunikációs célt megvalósítsam. Szerettem volna, hogy az, amit mondok, érthető legyen, és a kiejtésem megközelítse az anyanyelvi beszélők kiejtését.

A férjem abban is segített, hogy beilleszkedjek a környezetbe, a kultúrába. Érkezésem után elkísért a közeli boltba, az internet kávézóba, a cukrászdába, a bankba, a gyógyszertárba és az orvoshoz, és elmondta azoknak a személyeknek, akikkel később kontaktusba kerültem, hogy ha egyedül megyek vásárolni vagy hivatalos ügyeket intézni, beszélek angolul, az azeri nyelvet viszont most tanulom. Kérte, hogy legyenek megértőek és segítsenek, ha valamit nem tudok azeri nyelven megfogalmazni. Minden ismerős megértésről és segítőkészségről tett tanúbizonyságot. Kezdetben többnyire az anyósommal mentünk a fent felsorolt helyszínekre, később – pár hét, talán egy-két hónap múlva – már egyedül is elkezdtem „ügyeket intézni”.

Tabrizben is vannak nyelviskolák, ahol külföldieknek azeri és perzsa nyelvű kurzusokat is hirdetnek, az azeri nyelvre vonatkozó ismereteket azonban nem az élő beszéd, hanem könyvek alapján, önálló tanulással szereztem meg. Nagy figyelmet fordítottam pl. arra, hogy a főneveknek egy-egy szituációban milyen eseteit kell használni. Észrevettem, hogy az azeri nyelvben a főnévnek létezik olyan esete is, amelyik a magyarban nincs: a mondatbeli jelentés módosulásait – az alanyeset, a tárgyeset, a birtokos eset, a részes eset és a helyhatározós eset mellett – távolító esettel is ki lehet fejezni. Például: kitabdan (könyvből), evdən (házból), dostdan (baráttól), gözdən (szemből) stb.

Egy másik érdekesség: az azeri nyelv a felszólító, az óhajtó és a feltételes módú igei alakok mellett megkülönböztet ún. *szükségességi módot* is. A szükségességi módot úgy képezzük, hogy az ige után írjuk a *-malı/məli* képzőket. Például: yazmalıyam (írnom kell), görməliyəm (látnom kell) stb.

Jegyzetek

(1) Szádi alapos bagdadi tanulmányok – és hosszú vándorutat – követően Sírázban telepedett le, ahol 1258-ban a szelgurida Abú Bakr ibn Sza'd emir fiának ajánlva megírta és kiadta a Golesztán (Rózsáskert) című didaktikus költeményét. Ennek előzménye volt a Búsztán (Gyümölcsösökert) című mű, amelyet 1256-57-ben írt és az emírnek ajánlott (<http://terebess.hu/keletkultinfo/szadim.html>).

(2) Az Aveszta (más néven: Zend-Aveszta) a zoroasztrizmus szent könyve, amely Zoroaszter (Zarathusztra) próféta tanításait, a vallás törvényeit, liturgiáját, kozmogóniáját tartalmazza. Az Aveszta öt részből áll, vallásos része a gátháknak (daloknak vagy himnuszoknak) a gyűjteménye. A hagyomány szerint a gáthák Zoroaszter próféta saját szavait tartalmazzák (<http://terebess.hu/keletkultinfo/lexikon/aveszta.html>).

(3) A kapcsolatkezdő udvariassági megnyilatkozásokról *Az üdvözléshez kapcsolódó nyelvi udvariassági formák az azeri és a magyar kultúrában* c. tanulmányomban számoltam be (Dadvandipour 2013).

BIBLIOGRÁFIA

- ALAVI, B.: *A rózsák és a csalogányok országa*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1958,
- AZERBAJDZSÁNI KÖZTÁRSASÁG MAGYARORSZÁGI NAGYKÖVETSÉGE:
 „Magyarország és Azerbajdzsán: A kultúrák párbeszéde” III. Nemzetközi Tudományos Konferencia (Előadások, cikkek, rezümék) 2008. november 18-20. 1. kötet (Történelem, néprajz, folklór, irodalom, nyelvészet). Budapest: Azerbajdzsáni Nagykövetség, 2009,
- BALÁZS, G.: *Kapcsolatra utaló (fatikus) elemek a nyelvben*. Akadémiai Kiadó, Budapest, Nyelvtudományi Értekezések 137. sz., 1993,
- FALK, N.: *Etimológiák. 10 000 magyar szó eredete*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2009,
- FODOR, I.: *A világ nyelvei és nyelvcsaládjai*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2004,
- HOUSEHOLDER, W. F. JR.: *Basic course in Azerbaijani*. Bloomington: Indiana University, 1965,
- KARTOGRÁFIAI VÁLLALAT (szerkesztőbizottsága): *Nagy Világatlasz*. Budapest: Zrínyi Nyomda, 1985/86,
- KAMAL, A.–KENESSEY, M.: *Beszéljünk azerbajdzsániul. Egy ország és annak nyelve*. Budapest: Azerbajdzsán Magyarországi Nagykövetsége, 2011,
- KENESSEY, M.: *Azerbajdzsáni-Magyar Társalgás*. Budapest: Azerbajdzsán Magyarországi Nagykövetsége, 2010.

Internet:

DADVANDIPOUR, ZS.: Az üdvözléshez kapcsolódó nyelvi udvariassági formák az azeri és a magyar kultúrában. In: LENDVAI E. (szerk.): *A PTE BTK Fordítástudományi Kutatóközpont Elektronikus Folyóirata: Translatologia Pannonica*, 2012., 1. szám, p. 25-32, 2013, In: [file:///C:/Users/Samad%20Dadvandipour/Downloads/transpann2013%20\(5\).pdf](file:///C:/Users/Samad%20Dadvandipour/Downloads/transpann2013%20(5).pdf).

<http://www.magy-ir.hu/moderniran.html>

www.iran.lap.hu

www.azerbajzsanlap.hu

www.wikipedia.hu

www.wikipedia.org

<http://www.omniglot.com/writing/azeri.htm>

<http://www.bkik.hu/8-Kapcsolat>

<http://mek.oszk.hu/00200/00211/00211.htm#cim30>

ÖSSZEGZÉS

Az azeri nyelvet több mint 31 millióan beszélik a világon, ennek ellenére mégsem világnyelv. Tanulmányozása mégis fontos, mert az azeri kultúrát a nyelven keresztül ismerhetjük meg. Mindannak, amit a dolgozatban bemutattam, a nyelvészet és a kultúra szempontjából egyaránt relevanciája van. Kevesen tudják, hogy iráni-magyar kapcsolatokra a középkortól kezdve léteznek utalások, a finnugor eredetű magyar nyelvben a török jövevényszavakon kívül számos iráni (perzsa) eredetű lexikai egység is létezik. Jelen tanulmány nemcsak a perzsa és az azeri nyelvről nyújt fontos és számos esetben új információt, hanem hozzájárul ahhoz is, hogy anyanyelvünket jobban megismerjük, és több figyelmet fordítsunk kulturális értékeinkre. Magyarországon jelenleg viszonylag kevés kutató foglalkozik a perzsa és az azeri nyelvvel, pedig ezeken a nyelveken keresztül több nép és népcsoport kultúráját is megismerhetjük. A globalizáció és az egyre inkább bővülő külkapcsolatok korában rendkívül fontos, hogy ismereteinket bővítsük a tőlünk távol élő népek nyelvének megismerésével és a kultúrájuk iránti érdeklődés felkeltésével. Ilyen szempontból jelen tanulmánynak hiánypótló szerepe van.

RECENZIE

LITERATÚRA-AREÁL-TERITÓRIUM

Recenzovaná publikácia: POSPÍŠIL, I.: *Literární věda a teritoriální studie*. Nitra: Fakulta stredoeurópskych štúdií UKF, 2013, 240 s. ISBN 978-80-558-0558-0

Profesor Ivo Pospíšil, český slavista a komparatista, patrí medzi renomovaných literárnych vedcov, ktorý sa v rámci svojho vedeckého bádania o. i. venuje medziliterárnym vzťahom a genológii a hlavne – hľadá súvislosti medzi jednotlivými skúmanými literárnymi javmi. Tieto javy následne systematizuje a tematizuje, či už máme na mysli literárnu komparatistiku alebo teóriu literárnych druhov a žánrov. Takto sa už do odbornej society od neho dostalo viacero pozoruhodných monografií, učebných textov, zborníkov či vedeckých štúdií. Literárne javy (nielen v užšom chápaní ako literárno-vedné kategórie či literárno-historické jednotky) usúvzťazňuje v rámci literárnej vedy, no napája ich aj na „neliterárne“ prostredie – a to v zmysle presahov k iným vedám, ktoré s literatúrou súvisia alebo sú priamo usúvzťazené s konkrétnym geografickým prostredím (teritóriom, areálom), teda akýmsi determinantom uvedeného vzťahu. Pospíšilove areálové či teritoriálne chápanie vzťahov sa v jeho vedeckej tvorbe objavuje dávnejšie. Už v jeho *Labyrinte kroniky*, ktorý vyšiel v roku 1986, formuloval a na základe textov viacerých národných literatúr definoval a analyzoval základné medziliterárne a genologické postuláty, a to najmä v typologickej oblasti.

Najnovšia publikácia profesora Iva Pospíšila, ktorá rieši práve teritoriálne aspekty literatúry, vychádza v Nitre, niekdajšom pôsobisku literárneho komparatistu (minimálne) európskeho formátu Dionýza Ďurišina. Zdá sa, že nový literárno-vedný ergo literárno-komparatistický duch sa začal úspešne uplatňovať na tamjšej Fakulte stredoeurópskych štúdií Univerzity Konstantína Filozofa. Kde inde, ak nie práve na fakulte, ktorá ma literárno-teritoriálny vedecký aspekt priamo v názve? Pospíšilove texty nesú súhrnný titul *Literární věda a teritoriální studie* a pristupuje k nim nasledovne: literárna veda ako súhrnný či obecný pojem, teritoriálne štúdie v užšom kontexte, ktorý však usúvzťazňuje so zastrešujúcim termínom. Oceňujem, ako autor s citom a erudíciou vyseletoval informácie, týkajúce sa literatúry a literárnej vedy (ktoré sú nepochybne dôležité pre potenciálneho čitateľa – napríklad študenta, resp. doktoranda literárnej vedy). Na túto všeobecnú časť nadviazal jednotlivé prístupy – teritoriálne, priestorové, areálové – a aplikoval ich na územné poňatie literatúry (ako príklad môžeme uviesť práce Josefa Dobrovského či Pavla Jozefa Šafárika). Z jeho textov je zrejmé, že tento prístup bol známy už v minulosti (aj keď bez terajšej teoretickej bázy v uvedenej oblasti). Pospíšil vidí jednotlivé analyzované diela predovšetkým z hľadiska vývoja (resp. vývinu) a typológie teritoriálnych a spaciálnych štúdií.

Autor sa rozhodol jednotlivé texty poňať na osi syntetickosť/analytickosť. Takto stanovený prístup mu umožnil (najmä v prvých troch kapitolách – *Literatura a literární věda*, *Rozšiřování půdorysu bádání o literatuře: teritoriální, prostorové/spaciální, areálové přístupy a Teritoriální/areálová/spaciální studia: vývoj a typologie*) vysvetliť predmet jeho skúmania, opísať súčasný stav problematiky s funkčnými exkurzami do minulosti, ako aj pomenovať a stanoviť potenciálne východiská pre ďalší výskum. Pozitívne je potrebné hodnotiť najmä autorove sprievraženia jednotlivých pojmov, diferencie medzi nimi, prípadne istú formu prehodnotenia. Ide nielen o vyčerpávajúcu definíciu jednotlivých prístupov, ale aj

existujúcich termínov, ktoré však v inom kontexte môžu nadobúdať iný, širší alebo naopak, zúžený zmysel. Autor tiež zdôrazňuje oblasti či okruhy pojmu areál, ich vymedzenie a možné polia výskumu, a to väčšinou v binárnom vzťahu, napríklad areálové štúdiá a sociálne vedy, areál a fikčné svety, areál a vizualizácia, areál a dejiny literatúry, areál a dialóg kultúr či areál a kulturológia.

Analyticky poňatá je najmä štvrtá kapitola, ktorú môžeme chápať ako priamu a konkrétnu aplikáciu teritoriálneho prístupu v štúdiu literatúry, ktorej postuláty riešil autor v predchádzajúcich kapitolách. Postupuje od všeobecného ku konkrétnemu, nechýbajú ani konkrétne ukážky, ktorými demonštruje svoje názory a postupy. Jednotlivé podkapitoly („Cizinci“ v národných literatúrach, Domáci“ a „cizí“ filologie, Problém cestopisu, K textům Jindřicha Zogaty, Poetika střední Evropy: rozpětí textů Františka Kautman a Enklávnost v Paralelních příbězích Pétera Nadáse) spája vášinou špecifické a pohnutou históriou determinované teritórium strednej Európy, nie však vo svojej osamelosti a uzavretosti, ale v kontexte literárnych a literárno-kultúrnych impulzov „zvonku“ (napríklad stredná a východná Európa, najmä Rusko). Pospíšil uvažuje o prepojení domácej a cudzej filológie (t. j. na teoretickej a vedeckej báze), ako aj o konkrétnych literárnych prejavoch (textoch) vybraných autorov. Opisuje poetiku literatúry strednej Európy, vkladá ju do rámca literárno-historických interferencií, no nezabúda ani na špecifiká uvedeného priestoru (slovensko-maďarský, česko-nemecko-židovský kontext a pod.) Tu sa dostáva aj k špecifikám, ktoré ovplyvňovali uvedený priestor, vrátane jazykového a menšinového aspektu.

V tejto súvislosti by som rád zdôraznil, že autor ponúka klasifikáciu jednotlivých teritórií v časovej a priestorovej symbióze. Vyhyba sa vágnym a všeobecným konštatovaniam. Niektorí vedci (nevedno či zámerne alebo len z dôvodu zjednodušovania problému) – na rozdiel od Pospíšila – pri klasifikácii často ponúkajú termíny, ktoré síce navodzujú zdanie určitého uzatvoreného literárneho areálu, no nevnímajú historické a kultúrne špecifiká jednotlivých teritórií či subteritórií, ktoré nemusia byť (a väčšinou ani nie sú) etnicky, nábožensky, kultúrne či lingvisticky homogénnym celkom.

Práca má logickú a prehľadnú štruktúru, čitateľ sa v nej dobre orientuje. Autor sa nebojí ísť do polemík, diskutuje, uvažuje. Texty nepôsobia stroho, keďže jednotlivé teoretické premisy, názory a definície podopiera konkrétnymi príkladmi. Pospíšil už tradične vychádza z relevantných vedeckých zdrojov slovanskej proveniencie, často však cituje aj „západných“ autorov, ktorí zasiahli do výskumov uvedenej problematiky. Nosné sú nepochybne aj autorove odkazy na jeho početné publikácie s areálovou a filologickou tematikou (najmä v poznámkach pod čiarou a v záverečnom zozname použitej, konzultovanej a odporúčanej literatúry), čím čitateľovi ponúka možnosť dozvedieť sa o vybraných aspektoch viac. Autor je minucióznym, často kritickým, no objektívnym. Za pozitívne stránky možno určite považovať aj kontextovosť, schopnosť prepájať jednotlivé vedecké areály a otvorenosť v zmysle inter a multidisciplinárnosti.

Ivan Šuša

O SVETE RUSKEJ PRÓZY NA PRELOME XIX. A XX. STOROČIA

Recenzovaná publikácia: DOHNAL, J.: *Proměny modelu světa v ruské próze na přelomu XIX. a XX. století*. Brno: Masarykova univerzita, 2012, 176 s. ISBN978-80-210-5943-6

V roku 1998 som napísala recenziu *Napriek všetkému zlu je človek vari predsa len dobrý* – moju prvú na akademickej pôde – na monografiu Josefa Dohnala, kolegu z Masarykovej univerzity v Brne, pedagóga, literárneho vedca a slavistu. Jeho práca vyšla vtedy pod názvom *Povídková tvorba Leonida Nikolajeviče Andrejeva* a v centre pozornosti,

ako už hovorí názov, bola poviedková tvorba spisovateľa, oslovujúceho nadčasovosťou, večnými, neraz až prekliato ťažkými otázkami, ktoré aj v súčasnosti tak často útočia na dušu i rozum človeka.

Dnes mám česť písať o ďalšej monografii Josefa Dohnala pod názvom *Proměny modelu světa v ruské próze na přelomu XIX. a XX. století*, ktorú vydala v roku 2012 Masarykova univerzita. Prácu možno považovať za súhrn toho, čo autor prezentoval na rôznych vedeckých fórach, nadväzujúc v nej na časopriestor Leonida Andrejeva, tému už spomenutej prvej monografie.

Josef Dohnal rozdelil prácu o premenách modelu sveta v ruskej próze na prelome XIX. a XX. storočia do dvoch hlavných častí so šiestimi kapitolami, ktoré predstavujú pohľad na to, čo sa v dnešnom uponáhľanom svete často dostáva na vedľajšiu koľaj: „*Jde nám o pravdu pocitů, postojů, názorů a hodnot, o to, jak se v oně historické době cítil, co pociťoval a co z toho vyvozoval člověk jako jedinec; tedy právě jako ten, který historii zajímá poměrně málo, pokud to není zrovna někdo z nejvýznamnějších*“ (s. 7). Autor sa teda sústreďuje na jednotlivca, ktorý má „*kromě (celého?) světa kolem sebe i celý vesmír v sobě*“ (s. 7), stavia si za cieľ reflexiu vnútorného sveta, sveta pocitov, názorov, postojov a hodnôt postáv v literárnych dielach prelomu XIX. a XX. storočia v ruskej literatúre. Porovnávaciu metódu volí ako hlavnú metódu na získanie metodologického základu, umožňujúceho predložiť všeobecne platné poznatky.

Prvá časť monografie obsahuje teoretické východiská. Autor sleduje spôsob, akým vzniká a formuje sa svet konkrétnej postavy, všíma si jej nazeranie na okolitý svet v jeho zložitosti, venuje pozornosť tomu, s čím je postava konfrontovaná a čo je aj objektom, od ktorého k nej prichádza spätná reakcia. Prvú časť charakterizuje logicky štruktúrovaný i koncipovaný priestor, jeho konečným cieľom je túžba po antropocentricke: človek v konkrétnej literárnej postave. V spomenutej časti monografie sa autor usiluje o interdisciplinárny pohľad, pričom pracuje aj s poznatkami z iných vedných disciplín, pomáhajúc tak vytvoriť formálne i obsahovo jednotný celok, predstavu o svete konkrétnych literárnych postáv s ich vnútorným svetom a vzťahmi v ňom. Od možnosti poznania pravého zmyslu literárneho diela (zahrňujúc úvahy o jeho presahu z minulosti do budúcnosti, o človeku ako súčasť všeobecného vývoja vecí a ich zavŕšenia, o človeku ako stredobode sveta, o človeku ako tvorcovi, objaviteľovi všeobecných zákonitostí bytia, o človeku ako bytosti psychologickej a sociálnej zároveň), pokračujúc úlohou neverbálnej komunikácie v interpretácii literárneho diela, hodnotami ako organizujúcimi princípmi literárneho diela, ďalej symbolom v literárnej komunikácii, vonkajšou a vnútornou realitou až po modely sveta a ich typológiami, nám Josef Dohnal sprostredkúva pohľad na modelovanie reality v literárnych dielach, akcentujúc jestvovanie a vplyv spojený „*jak s individuálním prožíváním neopakovatelné niterné jedincovy reality i reality sociální, tak s tendencí zaujímat k ní stanovisko, tj. hodnotit ji a z tohoto hodnocení odvozovat modus, intenci jejího zobrazení*“ (s. 90).

V druhej časti monografie autor predstavuje konkrétne štúdie, venuje sa analýze vybraných literárnych diel Andrejeva, Briusova, Musila, Kafku a iných autorov. Pozornosť venuje aj L. N. Tolstému a F. M. Dostojevskému. Porovnávaciu metódu mu umožnila pomenovať v konkrétnych dielach spoločné i odlišné črty. Autorovi sa vďaka spomenutej analýze podarilo nielen hľadať, ale predovšetkým nachádzať a zovšeobecňovať poznatky o jednotlivých literárnych dielach a postavách vystupujúcich v nich. Zdôrazňoval, že súčasť jeho cieľa tvorí úsilie dozvedieť sa, či ide o „*v dané době o specificky ruské podmínky – bude to ruský literární materiál, o který se budeme opírat jako o základ našich úvah a analýz – a způsoby jejich reflexe, nebo o obecnější tendenci/tendence*“ (s. 11).

Jednotlivé kapitoly 2. časti monografie poskytujú autorov pohľad do ľudskej duše tak, ako ho nachádzame v ruskej literatúre koncom XIX. a na začiatku XX. storočia. Autor sa ani tu nezrieka Dostojevského myšlienky, že človek je tajomstvo... „*Je zajímavé, že ani nejmodernější technické vymoženosti zatím nedokáží vysvětlit, co přesně, jak a zejména*

z jakého důvodu, popudu se v lidské duši objevuje a ovládá ji. “ Další Dostojevského myšlienka o tom, že krása spasí svet, rezonuje v autorovom presvedčení, že „*Umění – a literatura zvlášť – se tak mohou stát i v době supermoderních technických nástrojů poznání nástrojem dalším, subtilnějším a možná i účinnějším*“ (s. 91).

Druhá časť monografie ponúka autorom vytypované modely sveta vo vzťahu ku konkrétnemu literárnemu prostrediu. Zároveň nám autor prekladá niekoľko aspektov, ku ktorým vo svojom výskume smeruje. Priamo i nepriamo konštatuje, čo by malo byť nielen prostriedkom, ale predovšetkým cieľom literatúry. Poukazuje na búrlivý literárny vývoj skúmaného obdobia, ktorý odráža situáciu jednotlivca v spoločnosti, zároveň korešpondujúci s ostatnými druhmi umenia a ktorý, ako autor konštatuje, „*spoluvytvári tak podmínky pro další pohyb uměleckého myšlení a umeleckých forem ve smeru, kterým pak pokračovaly po celou první polovinu XX. století*“ (s. 169).

Sprievodným javom realizácie autorovej stratégie v monografii je inklinácia k etickosti, významnou mierou rezonujúca vo vedeckovýskumnej činnosti literárneho vedca a slavistu Josefa Dohnala.

Niet pochýb, že monografia, v súčasnosti už dostupná čitateľom, obohatí a rozšíri poznanie (a to je cieľom) odbornej i laickej verejnosti, každého, kto sa zaujíma o literatúru, o „tajomstvá“ v človeku. Dohnalova monografia je nepochybne priestorom, ktorý obsahuje nielen informáciu zloženú z faktov. Autorovi sa podarilo – a svedčia o tom aj ďalšie jeho publikácie – vytvoriť harmóniu obsahu a formy. Dostojevského odkaz v tajomstve človeka, ale i v myšlienke o kráse, ktorá zachráni svet, nadobudol opäť o čosi výraznejšie kontúry. Je na čitateľovi, ako v nich bude pokračovať.

Marta Kováčová

LA TESITURA DE «LA CELESTINA» (UNA APROXIMACIÓN)

Recenzovaná publikácia: SÁNCHEZ FERNÁNDEZ, Juan A.: *La tesitura de «La Celestina» (Una aproximación)*. Praha: Karolinum, 2012, 221 s.

El tema celestinesco no deja de interesar a los críticos literarios. Juan A. Sánchez Fernández ofrece en su monografía *La tesitura de «La Celestina» (Una aproximación)* un estudio detallado de los asuntos histórico-literarios relacionados con *La Celestina*. Se podría constatar que la monografía representa sólo uno de los aportes numerosos a la literatura especializada dedicada a *La Celestina*, ya que la obra no deja de atraer a los críticos literarios. Sin embargo, el autor es consciente de eso y no se hace un propósito irrealizable.

La estructura del libro resulta bastante clara. Se divide en cinco capítulos, cada uno de ellos se abre con la introducción profunda del contexto o con el resumen de los acontecimientos más significativos para el comentario siguiente de su manifestación en *La Celestina*.

En el primer apartado el crítico retoma asuntos relacionados con la autoría de *La Celestina*, la presencia del elemento converso y del motivo de la muerte en la obra atribuida tradicionalmente a Fernando de Rojas. Sánchez repasa los estudios acerca del problema de la autoría y, como lo hace la crítica moderna, rechaza la concepción tradicional de la autoría, dado que el principio de la obra tiene cierta autonomía. Con la existencia probable de, por lo menos, dos autores Sánchez duda de la verdadera presencia de lo semítico y de lo converso en *La Celestina*. La hipótesis de que Rojas fue converso y por eso escribe *La Celestina* es, según él, una simplificación que no aclara nada. El apartado dedicado al motivo de la muerte ya pasa al ambiente más general y enriquece la imagen de la tesitura. Sánchez describe la determinada concepción de la existencia causada, entre otros factores, por epidemias desoladoras de la peste y de la sífilis. La vida dura poco y es necesario gozarla.

La segunda parte del trabajo trata del contexto intelectual del diálogo que se establece en *La Celestina*. Sánchez enumera las fuentes que se manifiestan en *La Celestina*. Describe los rasgos de la comedia humanística, su marco formal y los ejemplos más importantes. Asimismo, encuentra rasgos comunes con la comedia elegiaca. Tras el tratado sobre la comedia humanística, el autor comenta la importancia de la novela sentimental para la composición de *La Celestina*, destacando el tratamiento irónico de lo cortés. Según Sánchez, Calisto y Melibea son una parodia de los estereotipados personajes de la narrativa cortés. Después viene la novela sentimental, pero el autor intenta evitar la simplificación entre *La Celestina* y la *Cárcel de amor*. No puede omitir factores comunes con el *Quijote* y otras obras con discurso irónico. Admite también que *La Celestina* tiene más en común con el *Lazarillo* que con la *Cárcel de amor*, la ironía es crucial. Sigue el comentario de la presencia de lo materialista, en concreto del averroísmo popular latino y del epicureísmo. El trasfondo filosófico se completa con el estoicismo, se describen sus orígenes, la visión estoica del mundo y su concepto de felicidad. El espíritu resignado de *La Celestina* hace referencia al estoicismo, pero en realidad es contrario a la visión estoica del mundo.

El tema de la magia y la medicina dominan la tercera parte del libro. El autor resume el pensamiento sobre magia y brujería, la relación muy estrecha entre ellos y los comienzos de la Inquisición. Se destaca la importancia de la magia en la obra, ya que es una parte imprescindible de la cosmovisión a fines de la Edad Media. Además, es cada vez más importante según la crítica celestinesca. Después se comenta la polémica sobre Claudina, madre de Pármeno, que es la única verdadera bruja de la obra o, por lo menos, es acusada por serlo. El origen converso de Rojas y su intención de criticar la Iglesia y la Inquisición se reflejan justamente en el personaje de Claudina. Se recapitula el fenómeno de la brujería y sus bases pasando paulatinamente hacia la terapia celestinesca. Melibea, tras el enamoramiento repentino, parece estar enferma. Sufre un cambio notable y se convierte en una mujer consciente de sí misma cuando se da cuenta del amor que siente hacia Calisto. No obstante, la brujería no ayuda en su caso. Melibea debe afrontar convenciones sociales y, al final, deja de aparentar una doncella inocente.

El penúltimo capítulo está dedicado al estudio socio-histórico de la prostitución en *La Celestina*. Los Reyes Católicos inician el proceso de la institucionalización de la prostitución para controlar el caos político y social. Para el negocio de Celestina y sus actividades poco oficiales, las condiciones empeoran porque la prostitución es admitida solamente en burdeles públicos desde entonces y la alcahueta debe cambiar de casa dos veces, probablemente. Tras la introducción pasamos por el mundo de la prostitución, personificado en Elicia como la prostituta pública que pasa a ser más independiente gracias a Celestina y sus actividades clandestinas, Areúsa como la prostituta exclusiva e independiente que aprovecha su buen aspecto y no debe tener muchos clientes y Lucrecia, la criada de Melibea, que desempeña el papel menos desagradecido paradójicamente. Por último viene Melibea que, a pesar de su apariencia de una doncella bien educada y honesta, está atada por convenciones sociales. No obstante, Sánchez rechaza la prostitución clandestina en el caso de Melibea, ya que ella no percibe nada aunque Calisto paga por ella a la alcahueta.

El último apartado versa sobre la situación violenta de la política peninsular, la guerra civil entre Pedro el Cruel y Enrique II a finales del siglo XIV y el establecimiento de la casa de Trastámara en el trono de Castilla. Por supuesto, hay luchas también a nivel local. Estallan numerosos enfrentamientos sangrientos entre familias y los problemas de convivencia social se reflejan, por supuesto, en *La Celestina*. Pero Sánchez admite que no se trata de un conflicto de clases. Por último viene el tema de las exequias. Melibea interpreta el alboroto como señales de luto por Calisto, pero sería casi imposible preparar una ceremonia tan rápidamente. Sánchez constata que se trata de una ceremonia preparada con cierta antelación documentándolo con varios testimonios sobre entierros reales. Además, Calisto es poco importante para merecer tal estima, pero Melibea deforma la realidad idealizándolo. Al final

encontramos una conclusión bastante corta, el autor no resume todos los temas tratados, más bien presta su atención a la tesis general, fiel al título de su trabajo.

El estilo del autor es muy elevado y atractivo a la vez. En lo que se refiere a la forma y la presentación gráfica, no hay nada que criticar. Sánchez se apoya en una bibliografía amplia, pero no carga el texto con citas excesivas. El mismo autor admite en la introducción que el trabajo está destinado no sólo a los estudiantes de la Universidad Carolina de Praga, sino también a cualquier lector que tenga interés en conocer mejor los problemas relacionados con *La Celestina*. Así estamos seguros de que el libro comentado puede servir no sólo para el estudio de *La Celestina*, sino también para el estudio de la literatura medieval y renacentista y las obras literarias más importantes de la época. El autor va aún más allá. Presenta un contexto muy amplio y describe varios asuntos (políticos, sociales, religiosos, filosóficos, históricos, culturales y literarios) que, a primera vista, parecen no tener una relación tan directa con la obra comentada. Sin embargo, el contexto general lo aplica sistemáticamente a *La Celestina* y ofrece varias interpretaciones de aspectos diferentes y resume varias opiniones ya conocidas. El autor formula muchas preguntas y no siempre da una respuesta inequívoca a sus lectores, dado que esta no existe siempre. Pensando en todo lo escrito, podemos constatar que se trata de una contribución beneficiosa en el debate internacional sobre el celestinismo.

Kateřina Martinová

QUESTIONI DI ASPETTO VERBALE

Recenzovaná publikácia: KLIMOVÁ, K.: *Questioni di aspetto verbale. Un confronto tra italiano e slovacco*. Roma: Aracne, 2012, 176 s. ISBN 978-88-548-5344-7

Il volume dedica considerevole spazio a una descrizione relativa alle categorie tempo-aspettuali, con speciale attenzione all'italiano e allo slovacco, da una prospettiva sincronica e comparativo-contrastiva. Sebbene le ricerche e le riflessioni in questo campo si siano inizialmente focalizzate sulle lingue slave, è prevalsa via via la convinzione che l'esistenza della categoria non fosse solo legata al paradigma di esplicite opposizioni di tipo slavo. Le opposizioni semantiche sono funzionali e non devono necessariamente manifestarsi nella struttura morfologica della parola; tutto ciò ha permesso di ampliare la prospettiva di questo ambito di studi che si è così diffuso a una vasta gamma di lingue di tutte le aree linguistiche. Katarina Klimová presenta al lettore alcuni aspetti riguardanti la concezione dell'aspettualità dal punto di vista di due lingue, l'italiano come esponente del gruppo romanzo e lo slovacco come esponente del gruppo slavo. L'obiettivo principale è quello di puntare alle affinità e alle divergenze nella percezione dell'aspettualità e dei suoi principali componenti: *l'aspetto verbale* e *l'azione verbale*. È in questa prospettiva di continuo perfezionamento dell'indagine scientifica e di ampliamento degli orizzonti della linguistica che si pone anche il testo di K. Klimová, frutto di lunghi anni di riflessione su tali argomenti.

Viene esposto con chiarezza nel primo capitolo il quadro generale di riferimento e il problema riguardante la metodologia. I due capitoli seguenti illustrano le nozioni centrali per lo studio dell'aspettualità in slovacco (cap. 2) e in italiano (cap. 3). Seguono osservazioni di impronta terminologica e nozionale (cap. 4) e quindi, sulla base di un'analisi comparativa del lessico dello slovacco e dell'italiano sullo sfondo delle rispettive classificazioni azionali, vengono discussi i concetti di telicità e di limite (cap. 5 e 6). Sono messe infine a confronto

quattro nozioni cruciali per i sistemi aspettuali: *telicità/atelicità e perfettività/imperfettività* (cap. 7).

In sostanza, la studiosa discute il problema di due sistemi aspettuali strutturalmente diversi e riflette sui principi di comparazione applicabili a lingue tipologicamente vicine o lontane. Concludendo, Klimová parla di un fenomeno sempre attuale, che offre una vasta gamma di approcci e varie possibilità di descrizione. È naturale che un argomento così vasto non possa essere esaurito del tutto. La presente monografia costituisce un importante contributo alle riflessioni in questo campo d'indagine in contesto slovacco-italiano ed è una solida base per ulteriori sviluppi sull'argomento.

Eva Mesárová

O SIMULTÁNNOM TLMOČENÍ ERUDOVANE I PRAKTICKY

Recenzovaná publikácia: ŠAVELOVÁ, Jana – MELICHERČÍKOVÁ, Miroslava: *Simultaneous Interpreting*. Banská Bystrica. Univerzita Mateja Bela 2013, 148 s. ISBN 978-80-557-0485-2

V úvodnej kapitole publikácie *Simultaneous Interpreting* od autorského tandemu Jany Šavelovej a Miroslavy Melicherčíkovej (2013) predstavuje autorka kapitoly, J. Šavelová, počiatky simultánneho tlmočenia. Uvádza historické okolnosti, ktoré prispeli k jeho rozvoju (Norimberský proces, vznik OSN), i kľúčové teoretické práce, ktoré sa stali takpovediac uholnými kameňmi v teórii i výskume (simultánneho) tlmočenia. Treba oceniť, že prístup autorky k prehľadu teoretických prác a ich autorov je systematický a veľmi podrobný. Spomínajú sa nielen „notoricky“ známi autori (J. F. Rozan, J. Herbert, G. Ilg, R. K. Miňar-Beloručev) a školy (Parížska škola), ale aj novšie mená (O. Kade, I. Kurz, F. Pöchhacker, J. Nolan, D. Gile, R. Jones a i.) a ich prínos pre výskum tlmočenia. Sumarizujú sa tak tie informácie, ktoré boli doposiaľ uvedené len v jednotlivostiach a v literatúre, nie vždy dostupnej študentom. Presah spomínaných prác aj do problematiky konzekutívneho tlmočenia robí z uvedeného prehľadu relevantný informačný zdroj pre študentov oboch typov tlmočenia, simultánneho (ST) i konzekutívneho (KT). Popri zahraničných školách autorka neobchádza ani českú a slovenskú translátologickú školu, teda tú jej časť, ktorá sa venovala problematike tlmočenia. A hoci publikácia vychádza v angličtine, jej univerzálny prehľadový rozmer otvára možnosti jej pôsobenia nielen v primárnom komparatívnom pláne angličtina – slovenčina, ale, nazdávame sa, aj so širším jazykovým dosahom.

Druhá kapitola od spoluautorky publikácie, M. Melicherčíkovej, sa zameriava na hodnotenie tlmočnickeho výkonu. Zdôrazňujúc príbuznosť, ale súčasne aj rozdiely medzi KT a ST, autorka predstavuje viaceré koncepcie klasifikácie chýb v tlmočení (H. C. Barik, A. Kopczyński) a pripomína, že pri charakterizácii chýb treba prihliadať práve na základnú dichotómiu: KT a ST. Autorka venuje pozornosť termínu interferencie a po jeho zafinovaní predstavuje svoju typológiu interferencií – uvádza interlingválnu, intralingválnu a kombinovanú, intralingválno-interlingválnu interferenciu. Súčasne rozlišuje typy interferencie podľa jazykových rovín – fonetickú, morfológickú, syntaktickú (resp. morfosyntaktickú), lexikálnu a sémantickú, ďalej interferenciu na úrovni zvykov a konvencií, ako i ďalšie druhy interferencií, ktoré sa spomínajú v odbornej literatúre: textovú, zjavnú i latentnú/skrytú interferenciu. Pozitívne hodnotíme okrem iného fakt, že jednotlivé typy interferencií autorka ilustruje na konkrétnych príkladoch tlmočnickeho prevodu z angličtiny do slovenčiny, pri ktorých uvádza komentáre a vysvetlenia, čo mohlo interferenciu zapríčiniť.

Jednotlivé autentické príklady pochádzajú z autorkinho výskumu nahrávok simultánneho tlmočenia (Melicherčíková – Jambrichová, 2009), ktorý potvrdil počiatočný predpoklad o prevalencii interferencií na úrovni lexiky a syntaxe (s. 48).

Tretia kapitola, ktorej autorkou je opäť J. Šavelová, sa sústreďuje na tlmočenie pre európske inštitúcie, keďže Európska únia, rešpektujúc svoju jazykovú diverzitu a multilingvizmus, disponuje najväčším tlmočnickým servisom na svete. J. Šavelová na úvod tejto kapitoly predstavuje jednotlivé európske inštitúcie (Európska komisia, Európsky parlament, Európsky súdny dvor) práve s prihliadnutím na ich tlmočnický servis. Štatistické údaje o počte tlmočníkov, ktorí pracujú pre tieto najvyššie výkonné orgány EU, dokazujú, že tlmočenie, aj napriek svojej charakteristike nesmierne náročnej intelektuálnej činnosti (s. 51), má svoju perspektívu a opodstatnenie. Upozorňuje sa tu aj na špecifiká tlmočenia pre Európsky súdny dvor (neustrannosť, dôvernosť informácií, vynikajúcu pripravenosť tlmočníka), ktoré by mohli ovplyvniť, prípadne aj ohroziť výsledok súdneho procesu. Autorka v tejto kapitole venuje svoju pozornosť aj krátkej charakteristike tlmočnickej terminológie (popri KT a ST aj termíny ako pilotáž, retour (obojsmerné tlmočenie), asymetrické tlmočenie, cheval či šušotáž). V súlade s klasifikáciou Medzinárodnej asociácie konferenčných tlmočníkov (AIIC) sa takisto definujú aktívne jazyky A, B a pasívny jazyk C.

Adeptov tlmočnickej profesie v tejto súvislosti iste zaujme aj výpočet predpokladov, ktoré musia mať na to, aby sa stali tlmočníkmi pre Európsku úniu. Nejde len o ich jazykovú výbavu, resp. kompetenciu, ale aj o ich vzdelanie v oblasti tlmočenia. Do pozornosti študentov tlmočenia by sa azda žiadalo dať vyhlásenie, že popri výborných znalostiach cudzieho jazyka je pre tlmočníka najdôležitejšia jazyková kompetencia v jeho materinskom jazyku (s. 57). V práci na tomto mieste nechýba ani potrebná informácia o podmienkach a priebehu výberového konania na pozíciu tlmočníka pre európske inštitúcie. Autorka tu upozorňuje na nevyhnutnosť tlmočnickeho vzdelania, ako aj na možnosti a užitočnosť absolvovania špecifického kurzu konferenčného tlmočenia (The European Course of Conference Interpreting), čo potvrdzuje vzdelanostná skladba slovenských tlmočníkov pracujúcich pre európske inštitúcie (s. 59).

Ako osobitne prínosné hodnotíme kontrolné a sumarizujúce otázky za každou z troch spomínaných kapitol, keďže potvrdzujú aj nadstavbový, didaktický rozmer tohto odborne vysoko hodnotného textu. Rovnako užitočný sa ukazuje bibliografický výpočet použitej literatúry za každou kapitolou, ktorý nemá len prísne citačnú funkciu, ale slúži aj ako odkaz na ďalšie odborné práce, ktoré sa zaoberajú analyzovanou problematikou.

Po prevažne teoretických kapitolách (aj keď s výrazným praktickým presahom) je štvrtá kapitola súborom deviatich ukážok autentických prejavov a súčasne tlmočnických stratégií a cvičení, ktoré možno uplatniť pri ich simultánnom tlmočení. Popri vysokej informačnej hodnote predchádzajúcich kapitol treba vyzdvihnúť prínos tejto kapitoly vo vzťahu k výučbe simultánneho tlmočenia. Po uvedení transkriptu každého spracovaného prejavu J. Šavelová ponúka glosár tematicky asociovaných alebo komunikačne menej frekventovaných lexém, ktoré by mohli pre tlmočníka predstavovať potenciálnu a nežiaducu percepčnú pauzu. Využitelnosť recenzovanej publikácie pre potreby výučby azda najeklatantnejšie dokazuje analýza problematických častí prejavu a následný výber adekvátnej tlmočnickej stratégie (napr. anticipácia, simplifikácia, generalizácia atď.), rovnako ako prípravné (napr. shadowing) či dodatočné cvičenia. Výsostne praktický rozmer tejto časti práce dokazuje aj fakt, že pri výbere tematiky analyzovaných prejavov sa autorka usilovala o tematickú variabilitu prejavov, počnúc environmentálnou problematikou cez regionálnu politiku až po otázky spoločenskej tolerancie a migrácie. Šírkou záberu sa tak pokrývajú viaceré špecifické a terminologicky náročné oblasti, ktoré sú často náročnou výzvou aj pre skúseného tlmočníka.

Publikáciu *Simultaneous Interpreting* Jany Šavelovej a Miroslavy Melicherčíkovej uzatvára okrem „povinných jázd“ v podobe záveru a resumé aj index základnej tlmočnickej terminológie so sémantizáciou, teda stručnou charakteristikou týchto termínov. Ten

pokladáme za veľmi užitočnú sumarizujúcu bodku za kvalitnou publikáciou pre vyučujúcich a študentov tlmočníctva, ako aj ostatných adeptov tlmočnickej profesie. Recenzovaná práca potvrdzuje, že banskobystrická translatológia už dlhší čas drží prím v ponúkaní relevantných a inšpiratívnych prác i v organizovaní podujatí pre rozvoj tohto odboru na Slovensku. Autorky Jana Šavelová a Miroslava Melicherčíková tento trend len potvrdili a viac než dôstojne obhájili.

Miroslava Gavurová

**PIATY ZBORNÍK *TRANSLATOLÓGIA A JEJ SÚVISLOSTI*
– O SLOVENSKEJ TEÓRII PREKLADU A TLMOČENIA.
RECENZIA**

Recenzovaná publikácia: Bohušová, Z. – Huťková, A. (eds.): *Translationswissenschaft und ihre Zusammenhänge 5 / The Translation Studies and its Contexts 5 / Translatológia a jej súvislosti 5 : Gegenwärtige Translationswissenschaft in der Slowakei / Slovak Translation Studies Today / Súčasná slovenská translatológia*. Wien: Praesens, 2013, 233 s. ISBN 978-3-7069-0779-8

Zborník, ktorý bol vydaný vo Viedni, vŕahuje čitateľa do duchovnej atmosféry slovenského translatologického prostredia, ponúka reprezentatívne ukážky z myšlienkového kultúry odborníkov v oblasti prekladania a tlmočenia a tým mu dáva príležitosť na konfrontáciu tohto translatologického sveta s translatologickými diskurzmi za jeho hranicami. Štúdie, napísané len v cudzích jazykoch (nemčina, angličtina, francúzština), sú ukážkami zo sféry všeobecnej translatológie, tlmočenia, odborného aj literárneho prekladu, ktoré demonštrujú intelektuálnu klímu v tomto prostredí, vytvorenú z duchovných zdrojov protagonistov československej tradície prekladateľskej teórie (J. Levý, A. Popovič, F. Miko a ďalší) obohacovanej sústavnými reflexiami slovenskej prekladateľskej praxe a podnetov zahraničnej teoretickej produkcie. Texty sú reprezentatívne aj z hľadiska tematickej diverzifikácie translatologických výskumov na Slovensku, obopínajú teoreticko-metodologické, praktické aj didaktické problémy prekladania a tlmočenia a dobre znázorňujú, čím žije súčasná slovenská translatologická obec. V štúdiách sa odráža objektívna potreba návratu k tomu, čo je nosné a inšpiratívne v klasických prácach slovenskej prekladateľskej teórie, ako aj potreba neustále sa vyrovnávať s otázkami prekladateľskej a tlmočnickej praxe vrátane prípravy odborníkov v akademických podmienkach.

Oceňujem opätovnú abstrahujúcu recepciu slovenskej translatologickej minulosti, ktorú vnímam ako súčasť senzibilizácie najmä mladšej translatologickej generácie pre konštantnú hodnotu prác predchádzajúcich generácií, ale aj ako upriamovanie pozornosti na podnety, ktoré sú stále skryté v týchto prácach, lebo zostali zatiaľ bez reakcií. Výrazným príkladom je nitrianska škola, ktorej je jeden z článkov aj venovaný s poučným výkladom aplikačných možností známej teórie výrazových kategórií F. Miku. Vyzdvihujem aj stupeň uvedomenosti autorov pri prístupe k vlastným témam, ktorý sa pozitívne prejavuje v transparentnosti odovzdávania vlastných analýz a interpretácií. Týka sa to tak štúdií venovaných špecifickým javom literárneho prekladu a didaktiky, ako aj textov skôr s jazykovedným a reflexívnym pozadím. V súlade s duchom nadpisu zborníka autori uchopujú aktuálne translatologické otázky v súvislostiach, ktoré obnažujú ich menej viditeľné stránky.

Primárnym recipientom zborníka sú vedecko-pedagogickí pracovníci na univerzitách, ktorí si sústavne budujú svoju teoretickú a empirickopoznávaciú bázu, ale určite siahnu po ňom aj prekladatelia a tlmočníci mimo akademického prostredia, ktorí pociťujú potrebu vedomej kontroly vlastných translatologických výkonov, resp. porovnávania vlastných riešení problémov s tým, ako pristupujú k podobným problémom výskumne orientovaní odborníci. Zborník však môže pritiahnúť aj pozornosť širšej akademickej verejnosti, lebo viaceré články svojím interpretačným potenciálom prekračujú rámec translatológie, takže pozorný čitateľ nájde v nich významy a myšlienkové stimuly, ktoré sú užitočiteľné pri rozvíjaní poznávania textov, hľadanií metodologických inovácií a heuristických prameňov. Štúdie v zborníku sú, prirodzene, aj užitočným študijným materiálom pre študentov v odbore prekladateľstvo a tlmočníctvo na univerzitách a sú aj potenciálnym zdrojom, z ktorej môžu čerpať tvorcovia vysokoškolských učebníc alebo skrípt.

Zborník je kvalitatívnym obohatením knižného fondu slovenskej translatológie, ktorú reprezentuje hlavne v zahraničí.

Juraj Dolník

SPRÁVY A INFORMÁCIE

NAPREDOVANIE BANSKOBYSSTRICKEJ TRANSLATOLÓGIE Medzinárodná vedecká konferencia Preklad a tlmočenie XI.

Dňa 2. apríla 2014 sa konal už jedenásty ročník medzinárodnej vedeckej konferencie *Preklad a tlmočenie* s podtitulom *Má translatológia ešte čo ponúknuť?* Konferenciu už tradične organizovala Filozofická fakulta UMB, konkrétne Katedra anglistiky a amerikanistiky v spolupráci s Katedrou translatológie, Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici a Občianske združenie Filológ, a to v priestoroch Štátnej vedeckej knižnice v centre mesta.

Konferenciu otvorili dekan Filozofickej fakulty doc. Mgr. Vladimír Biloveský, PhD., prorektor UMB pre vedu a výskum prof. PaedDr. Karol Görner, PhD. a riaditeľka Štátnej vedeckej knižnice PhDr. Oľga Lauková, PhD. Podujatie počas štrnástich rokov svojej existencie získalo svoje miesto na medzinárodných vedeckých fórach venovaných translatológii. Konferencia bola rozdelená do plenárnej časti, v ktorej zazneli zaujímavé prednášky zahraničných hostí – svetoznámej nemeckej translatologičky prof. Dr. Christiane Nordovej (*Quo vadis, functional translatology?*) a PhDr. Zuzany Jettmarovej, MSc. PhD. z Ústavu translatológie Karlovej univerzity v Prahe (*(Re)discovering a functionalist tradition, a Vademecum*) a do jednotlivých sekcií: všeobecná translatológia, didaktika

prekladu a tlmočenia, odborný preklad a umelecký preklad. V sekciách vystúpili zahraniční hostia, medzi nimi aj škótsky translatológ Jonathan Downie z Edinburghu, Simigné Fenyő Sarolta, doc. Kegyesné Szekeres Erika z Maďarska, A. Mandysová z Českej republiky, B. Kotuła z Poľska či Adriano Mafra z Brazílie. Radi sme privítali aj hostí zo slovenských univerzít: prof. PhDr. Máriu Kusú, CSc., prof. PhDr. Annu Valcerovú, CSc., doc. PhDr. Katarínu Bednárovú, CSc., prof. PhDr. Janu Rakšányiovú, CSc., PhDr. Dušana Tellingera, CSc., Mgr. Emíliu Janecovú, PhD, doc. PhDr. Milana Žitného, CSc. a mnohých ďalších. Bohaté zastúpenie mala aj domáca UMB, z ktorej vystúpilo viacero translatológov a filológov, a to najmä z Filozofickej fakulty. Počas jedného dňa odznelo takmer 50 zaujímavých a podnetných príspevkov.

Realizovať sa mohli aj študenti prekladateľstva a tlmočníctva FF UMB, ktorí veľmi výrazne pomohli pri tlmočení plenárnych prednášok, ale aj niektorých prednášok v sekciách; pri predstavovaní námestia a Kalvárie našim zahraničným hosťom si vyskúšali aj sprievodcovské tlmočenie. Všetci študenti zvládli svoju náročnú úlohu bravúrne, za čo mi patrí poďakovanie.

Na druhý deň po konferencii sa uskutočnili ešte prednášky a workshopy na FF UMB na Ružovej ulici venované najmä študentom – prof. Christiane Nordová prednášala osobitne pre študentov-anglistov a germanistov.

Eva Čulenová

Krst básnickej zbierky Larisy Sugay

V priestoroch spoločenskej sály Štátnej vedeckej knižnice zazneli večer 5. marca verše našej kolegyne, profesorky Larisy Sugay. Poetický večer, ktorý otvorila riaditeľka ŠVK Oľga Lauková, bol venovaný krstu básnickej zbierky *Medvedica*. V nej sú, okrem vlastnej tvorby Larisy Sugay, predstavené aj jej preklady slovenskej poézie. Tematicky sa básne Larisy Sugay rôznia, odrážajú celé spektrum životných skúseností, zážitkov, spomienok, ale aj jej túžob a snov. Popretkávané sú mnohými odkazmi na ruských, ale aj svetových básnikov, prozaikov a umelcov, dotýkajú sa ruskej histórie a súčasnosti, niektoré z nich sú poohliadnutím sa za časom prežitým v Anglicku.

Verše klasikov slovenskej poézie a predstaviteľov slovenskej moderny, ktoré v ich originálnom znení predniesol študent rusistiky Andrej Granatier, získali v prekladoch Larisy Sugay nový, nepoznaný náboj.

Prijemný, snivý večer dopĺňala hudba žiakov súkromnej umeleckej školy LAVUTA.

Medzi hosťami tohto slávnostného večera bol aj dekan Filozofickej fakulty UMB Vladimír Biloveský, vysokoškolskí a stredoškolskí pedagógovia, naši študenti, ktorí mali takto možnosť spoznať Larisu Sugay aj ako skvelú poetku. Pre Rusov žijúcich na Slovensku boli jej básne nostalgickým návratom domov.

Celým večerom sprevádzala riaditeľka občianskeho združenia Oľga Dašková. Práve vďaka jej úsiliu sa útlučká, ale nesmierne bohatá knižka Larisy Sugay dostala medzi milovníkov poézie.

Martin Lizoň

Moskva a samota

Štátna vedecká knižnica a Centrum slovanských štúdií usporiadali vo februári tohto roka zaujímavú výstavu. Fotografie Martina Lizoňa v čiernobielym vyhotovení vytvorili umelecký celok s názvom *Moskva a samota* a návštevníkom výstavy priniesli čriepky z každodenného života obyčajného, súčasného Moskovčana. Ako sám Martin Lizoň k výstave povedal: „*Moskva bola chaotická, živelná, plná protikladov, napätia, radosti aj zúfalstva. Kypela životom, hoci často paradoxne boľavým a nezmyselným.*“ Náš kolega navštívil

Moskvu niekoľkokrát, vryla sa mu do pamäti a do jeho duše vložila kúsok vlastnej. Fotografie sú melancholické, smutné, no na druhej strane ukazujú neúnavný, pulzujúci život ruskej metropoly. Človek, Moskovčan a zároveň hlavný hrdina čiernobielych momentiek, je často vyobrazený sám vo svojej osamelosti na pozadí živelného veľkomesta. Martin Lizoň fotografiu neštudoval, ale fotoaparát ho sprevádza na všetkých cestách. Jeho pohľad cez objektív fotoaparátu je očarujúci a dokáže zachytiť špeciálne, a pritom každodenné momenty ľudského života. Výstava v átriu sa stretla s veľkým úspechom, o čom svedčí množstvo zápisov a pozitívnych reakcií v návštevnjej knihe.

Kamila Brtková

K životnému jubileu Josefa Dohnala

Český svet rusistiky blahoželal vo februári tohto roku k šesťdesiatinám doc. PhDr. Josefovi Dohnalovi, CSc., významnému pedagógovi Ústavu slavistiky Filozofickej fakulty Masarykovej univerzity v Brne.

S jeho vedeckou činnosťou sa mali možnosť zoznámiť aj banskobystrickí rusisti vďaka medzinárodným konferenciám o slovanskom romantizme, organizovaným v priebehu rokov 1999 – 2000 na vtedajšej Filologickej fakulte. V uvedenom čase sa k nám dostala aj prvá monografia Josefa Dohnala *Povídková tvorba Leonida Nikolajeviče Andrejeva*, odrážajúca autorove priority. Práca bola zameraná na žáner poviedky, ktorú študoval u klasikov ruskej literatúry N. V. Gogoľa, I. S. Turgeneva a iných.

Stretnutia s Josefom Dohnalom na akademickej pôde – a, prirodzene, aj v jeho publikačnej práci – boli poznávaním práce pedagóga i literárneho vedca, kolegu s obdivuhodným prehľadom problematiky, ktorú vo svojich príspevkoch i v rozhovoroch prezentoval. Rada a so ctou poznamenávam, že sme v ňom stretli aj výnimočne dobrého človeka.

Okrem pedagogickej a vedeckej činnosti sa docent Dohnal venuje práci výkonného šéfredaktora literárnovedných čísel v časopise *Opera slavica*, známej aj v radoch slovenskej odbornej verejnosti. Spomenuté periodikum, ktoré poskytuje priestor na bádanie v oblasti slovanskej filológie, v roku 1991 zakladal.

Dlhoročná pedagogická i literárno-vedecká činnosť docenta Dohnala je teda známa aj u nás na Slovensku. Menej však už vieme o tom, že vďaka znalostiam z angličtiny sa mohol zúčastniť na dvojročnom pobyte (1984 – 1986) v Indii, kde študentom odovzdával vedomosti z českého jazyka. V Dillí dokonca vyšla jeho učebnica češtiny. Zaujímavý je aj fakt, že vďaka jazykovým znalostiam z francúzštiny a najmä nemčiny absolvoval študijný pobyt v Belgicku, Rakúsku i Nemecku. Obdobie strávené v zahraničí mu umožnilo vedecky hlbšie nazrieť do expresionizmu, výrazne rezonujúceho v tvorbe Leonida Andrejeva – spisovateľa, ktorého životné peripetie i spisovateľská tvorba stoja v centre jubilantovej pozornosti. Práve Andrejev ako spisovateľ, nadväzujúci svojím záujmom o problémy ľudskej psychiky v literárnom i duchovnom odkaze F. M. Dostojevského, viedol Dohnalove kroky vo vedeckom bádani. V prvej monografii o Andrejevovej poviedkovej tvorbe nachádzame dôraz na úsilie, ktoré sa spája s myšlienkami Dostojevského o tom, že človek je tajomstvo, ako i s nádejou, že krása môže zachrániť svet. Dohnal aj vo svojej monografii vedie bádanie paralelne so spisovateľovým úsilím o preniknutie do tajomstiev duše človeka v danom časopriestore a podriaďuje mu všetky svoje bádateľské kroky.

Vážený pán docent, z banskobystrickej rusistiky želáme, aby ďalšie roky Tvojho života sprevádzalo zdravie, tvorivý nepokoj a aby si pracovný i ľudský čas strávil v prostredí s dobrými a žiživými ľuďmi.

Mnogaja leta!

Marta Kováčová

Smutná správa na záver...

Za Ľubomírom Kováčikom

Na parte sme čítali verš: „To podstatné je mlčanie.“ Básnik ním mieri k situáciám, keď jazyk nepostačuje na vyjadrenie prežívaného, odkazuje k momentom bytia, keď platí rada filozofa, že o čom nemožno hovoriť, o tom treba mlčať. Aj múdry literárny vedec konštatuje, že mlčanie môže byť v prozaickom texte najpriaznivejším reflexom neverbalizovateľnej hĺbky zásahu. V prítomnej situácii by bolo mlčanie najpríhodnejšie. Pokúsim sa aspoň neplytvať slovami.

Slovami šetril aj náš kolega a priateľ Ľubomír Kováčik. Tak ako mal rád striedmy poriadok v pracovni, aj svojim knihám dával skromnú, obvykle útlú podobu nesúcu hutný obsah, vyjadrený priezračným štýlom. Poriadok v plynutí slov, v jasnej perspektíve vety, v napohľad samozrejmom narastaní a ucelení sémantiky textu je pre mnohých trvalo unikajúcou metou. Ľubovi bola táto schopnosť sčasti darovaná, sčasti bola výsledkom úsilia dosahovať vyváženosť vo význame tvaru a v tvare významu.

Banskobystrická katedra slovenskej literatúry a literárnej vedy i slovenská literárnovedná obec strácajú v Ľubomírovi Kováčikovi vzácne integrálnu vedeckú osobnosť. Vedel byť archívnym bádateľom, precíznym textológom, editorom a komentátorom slovenských literárnych romantikov, ako to dosvedčuje doteraz najkomplexnejšie vydanie diela Jána Bottu či vydanie dosiaľ nepublikovaných textov štúrovského básnika Karola Alexandra Modrániho. Jeho ďalšou dimenziou bola schopnosť originálne interpretovať básnické texty, pričom do služieb interpretačného porozumenia neokázalo vstupovala literárnoteoretická akribia a obdivuhodne široký kultúrny a historický rozhľad. Príkladnými opusmi tohto druhu sú monografie *Obraznosť v poézii slovenského romantizmu* a *Mytologizmus v slovenskom literárnom romantizme*. Sám bol vynikajúci recitátor i teoretik umeleckého prednesu.

Ľubomír Kováčik šetril slovami, lebo si cenil to, čo sprostredkujú. Ako znalec a obdivovateľ rozmanitej krásy v rámci slovesného umenia vedecky inklinoval k poézii. A to, čo ho v nej zaujímalo, sa teraz javí ako nenáhodný výber výskumných dominánt. Prvou výraznou témou je obraznosť v poézii, čo nie je nič iné ako prejav záujmu o sprostredkovacie možnosti jazyka. Veď obraznosť je periskopom poézie, ktorým sa pokúšame nazrieť za roh denotatívneho jazyka, obhliadať jeho limity a kde-tu zachytiť vzácne momenty, keď jazyk nepriamo, prekračujúc sám seba, zachytí aj čosi zo sféry mlčania. Nasledujúce dve výskumné línie idú ešte ďalej, cez literatúru k referenčným poliam ľudsky významným, no opäť – priamo neprístupným. Záujem o mytologizmus v literatúre odkazuje hlboko PRED to, čo nám je empiricky životne dostupné, súbor štúdií o sakrálnom v literatúre zase NAD našu každodennosť.

Spätne už nie je pre nás neutrálnym faktom, že *Sakrálna v literatúre* je poslednou Ľubovou vydanou monografiou. V ešte nezachytiteľnom klopaní osudového finále ňou presvitá zrejme nezámerná preferencia čohosi podstatného, presahujúceho tu a teraz: čítajúc zasvätené výklady poézie vybranej z rozpätia dvoch storočí, počujeme, ako v Ľubovom autorskom geste profánom triezvo, no naliehavo privoláva sakrum, ako do prezenta dolieha volanie futúra.

Ľubo neotváral svoje privatissimo ani rýchlo, ani dokorán. Tak ako v mimochodom utrúsených poznámkach či ironických komentároch prebleskol jeho intelekt a hodnotový postoj, rovnako viac náznakovo ako explicitne sa prejavovalo jeho

nazeranie na podstatné veci života. Napríklad v piatej kapitole knihy *Sakrálné v literatúre*, kde subtilne interpretoval Rúfusovu veľkú metaforu ľudského údela:

Môj Pane, neodlož a použi nás smelo.

Až do poslednej chvíle použi.

Tvrdo, jak ohorok – tak zašliapni nám telo,

Až dohorí, až doslúži.

Údel Ľubomíra Kováčika sa naplnil. On sám, silný v zápase o život, statočný v bolesti a múdry utrpením toto naplnenie vedel prijať. Netreba viac mojich slov. Ani slov lúčenia. Ved' kedykoľvek s Tebou, Ľubo, môžeme mlčať spoločne.

Ivan Jančovič

Vedecký časopis *NOVÁ FILOLOGICKÁ REVUE*

vydáva

Filozofická fakulta

Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Časopis vychádza 2x ročne – v posledný júnový a predposledný decembrový týždeň

Príspevky do 1. čísla upravené podľa pokynov posielajte vždy **do 20. marca**
a do 2. čísla **do 20. septembra** na adresu nova.filologicka.revue@gmail.com.

Neupravené príspevky nebudú uverejnené.

Za jazykovú správnosť príspevkov zodpovedajú autori.

NOVÁ FILOLOGICKÁ REVUE

Pokyny pre autorov

Jazyk	Príspevky môžu byť napísané v jazyku, ktorý sa vyučuje na FHV (slovenský, anglický, nemecký, ruský, francúzsky, španielsky, taliansky, maďarský, poľský)
Na začiatku príspevku označiť sekciu:	Literárnovedná; lingvistická; translátologická; kulturologická; recenzie; informácie o konferenciách; seminároch a kolokviách; kronika
Formát súboru	Microsoft Word 2007 - *.DOCX
Speciálne symboly a znaky, ktoré nie sú obsiahnuté v unicode znakovnej sade, zahrnúť ako obrázky. V prípade väčšieho počtu symbolov vložte celú tabuľku ako jeden obrázok.	
Písmo	12, Times New Roman
Riadkovanie	1,5
Odsek	Na začiatku každého odseku alebo logického celku odsadenie 1,5 cm
Zarovnanie	Do bloku
Hlavička	NÁZOV PRÍSPEVKU (kapitálky, bold, veľkosť 14, centrované, riadkovanie 1,5) Vynechať riadok (1,5) Meno autora (bold, veľkosť 12, zarovnanie vľavo, riadkovanie 1), Vynechať riadok (1) Inštitúcia - pracovisko, mesto (bold, veľkosť 12 zarovnanie vľavo, riadkovanie 1) e-mail vynechať riadok (1,5) Kľúčové slová – 3-5 kľúčových slov v slovenčine a angličtine Vynechať riadok Text (text môže byť členený do kapitol a podkapitol)
	Príklad:

	<p align="center">O REFLEXII TEÓRIE PREKLADU ODBORNÝCH TEXTOV NA SLOVENSKU</p> <p>Vladimír Biloveský</p> <p>Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica, vladimir.bilovesky@umb.sk</p> <p>Kľúčové slová: preklad, interdisciplinarita, translatológia Key words: translation, interdisciplinarity, translatology</p>
Text príspevku	Times New Roman, veľkosť 12, riadkovanie 1,5; zarovnané okraje Text členiť na odseky, kapitoly, resp. podkapitoly
Formát strany	Normalizovaná strana (30 riadkov, 60 znakov). Rozsah štúdie: minimálne 10 strán (pri riadkovaní 1,5)
Poznámky za príspevok	Poznámky v texte označujte (1), (2)... Umiesťujte ich na koniec textu pred zoznam literatúry. Nepoužívať poznámky pod čiarou!
Literatúra: Zoznam literatúry uvádzať v abecednom poriadku, prosíme nečíslovať	za textom vynechať riadok(1,5) LITERATÚRA (Times New Roman, bold, veľkosť 12, riadkovanie 1, zarovnané okraje) Vynechať riadok (1) Knižná: VILIKOVSKÝ, J.: <i>Preklad ako tvorba</i> . Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1984, 240 s. Časopisecká: VILIKOVSKÝ, J.: <i>Preklad jazykovej špecifiky</i> . In: Revue svetovej literatúry, 16,1980, č. 6, s.170-176. Štúdiá v zborníku: VILIKOVSKÝ, J.: <i>Slovenské preklady Poeovho havrana</i> . In: Preklad a tlmočenie 3. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie v dňoch 20. a 21. júna 2001 v Banskej Bystrici. Banská Bystrica: Filologická fakulta UMB, 2001, s. 12-40. (Times New Roman, veľkosť 12, riadkovanie 1, zarovnané okraje)
Resumé: 1/ v angličtine, ak je príspevok v slovenčine; 2/ v slovenčine alebo angličtine, ak je príspevok v cudzom jazyku	Za literatúrou, vynechať riadok (1,5) Resumé (Times New Roman, bold, veľkosť 12, riadkovanie 1, zarovnané okraje) Vynechať riadok (1) Text resumé (5-7 riadkov, Times New Roman, veľkosť 12, riadkovanie 1, zarovnané okraje) Prosíme uviesť názov príspevku v jazyku resumé.

NOVÁ FILOLOGICKÁ REVUE*(New Philological Review)***Published by****Faculty of Arts****of****Matej Bel University in Banská Bystrica (Slovakia)**

Published semi-annually.

Please submit your papers for the 1st edition by **20 March** and for the 2nd edition (according to these specifications) by **20 September** to:

nova.filologicka.revue@gmail.com

Papers not adhering to these specifications will not be published.

Authors are responsible for the linguistic accuracy of their papers.

NOVÁ FILOLOGICKÁ REVUE	
Instructions for authors	
Language	Papers can be submitted in any language taught at the Faculty of Humanities (Slovak, English, German, Russian, French, Spanish, Italian, Hungarian, Polish)
Document format	Microsoft Word 2007 - *.DOCX
Symbols and characters not contained in the Unicode Character Set must be inserted as pictures. In the case of several such symbols, insert the whole table as a picture.	
Please state the appropriate section at the beginning of your paper: Literary criticism; linguistics; translation studies; culturology; reviews; conference, seminars and colloquium information; chronicle	
Font	Times New Roman, 12 point
Spacing	1.5
Paragraphs	Please set an indent of 1.5 cm at the beginning of each paragraph or semantic unit
Text alignment	Justified
Heading	TITLE OF THE ARTICLE (in capitals, bold, 14-point font, centred, 1.5 spacing) One blank line (spacing 1.5) Name of the author (in bold, 12-point font, left aligned, spacing 1) One blank line (spacing 1) Institution – place of employment, city (in bold, 12-point font, left aligned, spacing 1) E-mail address One blank line (spacing 1.5) Key words (3-5) Text...

	<p>Example:</p> <p style="text-align: center;">O REFLEXII TEÓRIE PREKLADU ODBORNÝCH TEXTOV NA SLOVENSKU</p> <p>Vladimír Biloveský</p> <p>Faculty of Arts, Matej Bel University in Banská Bystrica vladimir.bilovesky@umb.sk</p> <p>Key words: translation, interdisciplinarity, translatology</p>
Text of the paper (min. 10 pages)	Times New Roman, 12-point font, spacing 1.5, justified alignment. Please organize the text of your paper into paragraphs, chapters and sub-chapters (if needed).
Page format	Standard page (30 lines, 60 keystrokes each)
Endnotes	Please mark the endnotes, e.g. (1), (2), etc. Place them at the end of the text before the bibliographical references.
Bibliography: Please state in alphabetical, not numerical order.	<p>One blank line after the text (1.5 spacing)</p> <p>Bibliography (Times New Roman, in bold, 12-point font, spacing 1, justified alignment)</p> <p>One blank line (spacing 1)</p> <p>Monograph: VILIKOVSKÝ, J.: <i>Preklad ako tvorba</i>. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1984, 240 p.</p> <p>Journal: VILIKOVSKÝ, J.: <i>Preklad jazykovej špecifiky</i>. In: <i>Revue svetovej literatúry</i>, 16, 1980, n. 6, p. 170-176</p> <p>Paper in an anthology: VILIKOVSKÝ, J.: <i>Slovenské preklady Poeovho havrana</i>. In: <i>Preklad a tlmočenie 3. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie v dňoch 20. a 21. júna 2001 v Banskej Bystrici</i>. Banská Bystrica: Filologická fakulta UMB, 2001, p. 12-40</p> <p>(Times New Roman, 12-point font, spacing 1, justified alignment)</p>
Résumé: 1/ in another language if the paper is in Slovak; 2/ in Slovak or in English if the paper is in another language	<p>After the bibliography leave one line blank (spacing 1.5)</p> <p>Résumé (Times New Roman, in bold, 12-point font, spacing 1, justified alignment)</p> <p>One blank line 1)</p> <p>Text of résumé (Times New Roman, in bold, 12-point font, spacing 1, justified alignment)</p> <p>Please state the title of the paper in the résumé, in the language of the résumé.</p>